

Bölcsezdoktori disszertáció

Szabó Annamária:

A DÉLKELET-EURÓPAI ÁLLAMOK VÁMUNIÓS,
KONFÖDERÁCIÓS ÉS FÖDERÁCIÓS TERVEI
(1944-1948)

Budapest - 1988

TARTALOM

I. A Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok elképzelései Kelet-Európa kis államainak háború utáni sorsáról	2
II. A Bolgár és Jugoszláv Kommunista Párt föderációs tárgyalásai 1944-1945 fordulóján	29
III. Konföderációs és vámuniós tárgyalások Románia és Magyarország között 1945 tavaszától 1946 tavaszáig	46
IV. A magyar-román konföderációs elképzelés kudarca (1946 tavasza-1948 januárja)	71
V. A jugoszláv-albán föderáció sorsának alakulása	92
VI. A jugoszláv-bolgár föderáció megvalósítására irányuló törekvések sorsa (1947 nyara-1948 eleje)	121
I. sz. melléklet	126

Bibliográfia

I.

A Szovjetunió, Nagy-Britannia és az EgyesültÁllamok elképzelései Kelet-Európa kisállamainak háború utáni sorsáról

Délkelet-Európában a második világháború után létrejött népi demokratikus országok között szoros együttműködés bontakozott ki, amely hamarosan túllépett az államközi kapcsolatok hagyományos keretein. Albánia, Bulgária, Románia és hozzájuk kapcsolódva Magyarország vezető politikusainak terveiben megjelent a vámunió, a konföderáció és a föderáció megteremtésének szándéka. A gondolatot tettek követték. 1944 végétől kétoldalú tárgyalások indultak az egyes államok között és konkrét megállapodások születtek az 1948 elejéig terjedő időszakban. A gazdasági, majd később politikai szerződések egy egységes délkelet-európai szocialista tömb kialakítását körvonalazták és az érintett országok számos alapvető problémájára ígértek hosszútávú megoldást. A történelem azonban másként döntött. A nemzetközi politikában bekövetkezett változások, a Szovjetunió és Jugoszlávia között kirobbant konfliktus és az egyes államok nehezen áthidalható érdekkülönbségei végső soron lehetetlenné tették a föderációs tervek valóra váltását. A délkelet-európai népi demokráciák között bilaterális szerződések hálóján alapuló kapcsolatrendszer szilárdult meg, amelyből Jugoszlávia kirekesztődött.

Ebben a dolgozatban a délkelet-európai államok közötti, fent említett vámuniós, konföderációs és föderációs tervek alakulását

szerep^{t)} nem nyomon követni 1944 végétől 1948 elejéig.

Mivel a föderációs elképzelések^{elkérte} kereteit a nagyhatalmak háború alatti megállapodásai, tervei és pillanatnyi erőviszonyai jelölték ki, szükséges, hogy legalább vázlatosan ismertessük a Szovjetunió, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok álláspontjának alakulását a térség jövőjével kapcsolatban.

Kelet-Európában, s ezt az angolszász szövetségesek is elismerték, a Szovjetunió volt a legérdekeltebb nagyhatalom, bár ami a Balkán kérdését illeti, ott kemény pozícióharcot folytatott Nagy-Britanniával s az érdekellettek a második világháború alatt sem tűntek el. A Szovjetunió számára a nyugati határai mentén elhelyezkedő kis államok státusa, politikai berendezkedése és a határok vonala alapvető biztonsági kérdés volt. Az ország ellen irányuló barátságtalan lépésként értékelték és mindent elkövettek annak megakadályozására, hogy szomszédságukban az önmagukban gyenge országokból esetleg más hatalmak befolyása alatt álló szövetségek alakuljanak ki.¹ Védelmi szempontokkal indokolták a Szovjetunió 1939 és 1941 júniusa közötti diplomáciai és katonai lépéseit is, melyek nyilvánvalóvá tették, hogy Moszkva mindent megtesz a szovjet állam biztonságáért.² Később pedig a háború

-----
¹Igy például Molotov erőteljes közbenjárására hiúsult meg a Finnország és a többi skandináv állam közötti Északi Szövetség terve és hasonló szovjet ellenszenv kísérte a balti államok (Észtország és Lettország) szövetségét is. Dallin, D.J.: Russia and Postwar Europe. New Haven. Yale Univ. Press. 1948. 189.o.

²Ide tartozik az 1939 augusztusi német-szovjet meg nem támadási szerződés, az 1939 november- 1940 márciusi finn háború stratégiai területnyerése, Nyugat-Ukrajna és Nyugat-Beloruszia 1939. november 1-2-i csatlakozása a Szovjetunióhoz, Besszarábia visszaszerzése Romániától az 1940 június végi jegyzékváltást követően, valamint Lettország, Litvánia és Észtország 1940 augusztus 3-6-i csatlakoztatása a szovjet államhoz. Ezen kívül a Szovjetunió már 1939 szeptemberében felvetette Kárpátaljára vonatkozó igényét is, mint erről Eduard Benes az emlékirataiban

alatti diplomáciai tárgyalásokon arra törekedtek, hogy az ebben az időben elért stratégiai szempontból elengedhetetlennek minősített területi változásokat előbb a szövetségesekkel, majd a háború végén a békeszerződésben a legyőzöttekkel is elismertessék. Ezen kívül biztosítékokat kívántak szerezni arra vonatkozóan is, hogy a határok mentén alakuló országok a Szovjetunióval baráti politikát fognak folytatni és hogy semmiképpen se hozhassanak létre egy ellenséges "egészségügyi övezetet" a szovjet állam körül.

Az Európa háború utáni rendezésével kapcsolatos szovjet elképzelések alakulását 1942 januárjától szeretném nyomon követni. Ekkor ugyanis Sztálin már egészen konkrétan összefoglalta javaslatait a Moszkvában tartózkodó brit külügyminiszternek. Eden a kormányának tett jelentésében kijelentette, hogy szovjet tárgyalópartnere indítványozta "...Ausztia független államként való helyreállítását, a Rajna-vidék leválasztását Poroszországról akár független államként, akár protektorátusként és esetleg egy független bajor állam létrehozását. Azt is javasolta, hogy Kelet-Poroszországot át kell adni Lengyelországnak és Csehszlovákiának vissza kell adni a Szudéta-vidéket. Indítványozta, hogy Jugoszláviát helyre kell állítani, sőt bizonyos további területeket kell kapnia Olaszországtól, hogy Albániát független országgént kell rekonstruálni és hogy Törökországnak meg kell kapnia a Dodekanéoszt esetleg Görögország javára történő kiigazításokkal, amelyek Görögország számára fontos Égei-tengeri szigetekre vonatkoz-

-----
 beszámolt. Lásd Dr. Eduard Benes: *Memoirs. From Munich to New War and New Victory.* Houghton Mifflin Co., Boston; The Riverside Press, Cambridge, é. n. 139. o. (A továbbiakban: *From Munich...*)

nak. Törökország ezen kívül kaphatna bizonyos területeket Bulgáriában és esetleg Észak-Szíriában is. A megszállt országokat általában, beleértve Csehszlovákiát és Görögországot, a háború előtti határaiknak megfelelően kell visszaállítani és Sztálin úr kész volt támogatni az Egyesült Királyság számára a nyugat-európai országokban létesítendő biztonsági bázisokra stb. vonatkozó bármely megállapodást. (...) Ami a Szovjetunió különleges érdekeit illeti, Sztálin az 1941-es, a német támadást megelőző állapot visszaállítását kívánta, a balti államok, Finnország és Besszarábia elismerésével. A "Curzon-vonal" képezné a jövőbeni szovjet-lengyel határ alapját és Románia különleges lehetőségeket kell adjon a Szovjetunióknak bázisok létesítésére stb. úgy, hogy kompenzációban részesül a Magyarország által most elfoglalt területből" - idézte Sztálint Eden. A brit külügyminiszter egy számunkra igen fontos szovjet megnyilatkozásról is beszámolt. Eszerint ugyanezek a moszkvai tárgyalásokon az angol felvetésre reagálva Sztálin "... érdeklődést mutatott egy "demokratikus országokú közötti katonai szövetség iránt és kijelentette, hogy a Szovjetunióknak nincs ellenvetése, hogy Európa bizonyos országai föderációs kapcsolatba lépjenek egymással, amennyiben úgy kívánják."3

A Szovjetunió ezzel a kijelentésével nyilvánvalóan engedményt tett a különböző föderációs terveket dédélgető (az ebben az időben folyó lengyel-csehszlovák és görög-jugoszláv tárgyalásokról van szó, melyekre később visszatérek) brit diplomáciának.

 3Foreign Relations of the United States. Diplomatic Papers. (a továbbiakban FRUS) 1942. III. köt. Washington, 1961., U. S. Government Printing Office 499-500. o.

Sztálin a számlát is benyújtotta Edennek a moszkvai megbeszéléseken: a további tárgyalásokat attól tette függővé, hogy Nagy-Britannia ismerje el, legalább egy titkos záradékban a Szovjetunió 1941. június 22-i határait.⁴ Az 1942. május 26-án Londonban aláírt angol-szovjet szövetségi és kölcsönös segélynyújtási szerződés tárgyalásai során a szovjet kormány elérte, hogy Nagy-Britannia hallgatólagosan elfogdja a balti államokra, a finn területekre és Besszarábiára vonatkozó moszkvai igényeket, a lengyel kérdésben azonban nem sikerült megegyezésre jutni. A Szovjetunió 1942 elejétől tárgyalásokat folytatott a csehszlovák kormánnyal a müncheni szerződéssel kapcsolatos kérdésekről és Csehszlovákia háború utáni státusáról. Ennek eredményeként Molotov külügyi népbiztos 1942. június 9-én hivatalosan közölte, hogy a Szovjetunió nem ismeri el a Münchenben, egyébként nélküle meghozott határozatokat.⁵

A jövődő határok kérdésén kívül a nagyhatalmakat azok az elképzelések is élénken foglalkoztatták, hogy a kelet-európai térség országai milyen kapcsolatokat alakítanak majd ki egymás között, illetve hogyan illeszkednek be az európai egyensúlyrendszerbe. Állást kellett foglalni az ismét előtérbe került különböző föderációs és konföderációs elképzelésekkel kapcsolatosan is.

Valamennyi ebben az időben kelet-európai vonatkozásban szóba került terv közül a lengyel-csehszlovák államszövetség haladt a

-----
⁴FRUS 1942/III. 500. és 508. o.

⁵Benes elnök 1942. november 12-én a londoni Csehszlovák Államtanácsn mondott beszéde. In: Dr. Eduard Benes: Sest let exilu a druhé svétové války. Praha, Druzstevni Práce, 1946. (A továbbiakban Sest let...) 330. o.

legbiztatóbban a megvalósulás felé, hiszen azt mind maguk az érdekeltek, mind pedig Nagy-Britannia szorgalmazta, a Szovjetunió pedig egyelőre nem ellenezte.

A londoni lengyel és csehszlovák kormány 1940. november 11-én közös nyilatkozatot adott ki a szoros politikai és gazdasági együttműködésről. A dokumentum leszögezte: "...Lengyelország és Csehszlovákia (...) eltökélték: A háború után valamiféle szűkebb politikai és gazdasági társulásra lépnek, mint független, szuverén államok, melynek Közép-Európa új rendjének kellene az alapját képeznie, biztosítva annak stabilitását is. (...) Mindkét kormány már most elhatározta a szoros együttműködést közös érdekeik védelmére és a két ország jövőbeli társulásának előkészítésére." A két kormány közötti megbeszélések végül az 1942. január 23-án aláírt, de később nem ratifikált Közös Lengyel-Csehszlovák Egyezmény megkötéséhez vezettek, amely Benes véleménye szerint "felért volna egy föderációval". Benes úgy gondolta egyébként, hogy ehhez a jövőendő csehszlovák-lengyel konföderációhoz később csatlakozhatna Ausztria, Magyarország és talán Románia. A délkelet-európai térségben alakulhatna a másik államszövetségi rendszer, mégpedig Jugoszlávia, Görögország és Albánia részvételével, amely majd magába foglalhatná Bulgáriát is. A csehszlovák köztársasági elnök a terveiben eljutott az Európai Egyesült Államok gondolatáig is.⁶ Az ígéretesen alakuló csehszlovák-lengyel tárgyalások azonban 1942 végén félbeszakadtak a londoni lengyel kormány és Moszkva nézeteltérései miatt s a konföderációs eszme egy időre a tervezgetés szintjére szorult vissza.

-----

⁶Dr. Eduard Benes: Sest let... 455., From Munich ... 241. o.

A gondolatot ekkortól elsősorban lengyel részről igyekeztek felszínen tartani, ellensúlyozandó az egyre nyilvánvalóbbá váló csehszlovák-szovjet közeledés hatásait.

Néhány hónappal a Csehszlovákiával kötött egyezmény után, 1942 áprilisában, a lengyel kormány levélben hívta fel Eden figyelmét arra, hogy "... a Bukovina feletti orosz szuverenitás mérhetetlenül nehézzé tenné a Románia és Magyarország részvételével létrejövő közép-európai föderáció létrehozását."⁷

A lengyel-csehszlovák, román-magyar és jugoszláv-bolgár föderációt kívánatosnak tartó lengyel elképzelés jelentősen módosult 1942 végére, tehát mikor a Szovjetunióval való kapcsolatok már meglehetősen elhidegültek. Sikorski, lengyel miniszterelnök, az Egyesült Államok külügyminiszter-helyettesével folytatott tárgyalásain ismertette terveit a jövő kelet-európai berendezkedésről. Eszerint a térségben két tömböt lehetne létrehozni: egyet Északon Lengyelország és Csehszlovákia részvételével, melyhez esetleg csatlakozna Magyarország és az a terület, ami "Romániából marad a háború után"; a másik blokkot pedig a Balkánon lehetne megalakítani Jugoszláviából és Görögországból, melybe majd Bulgária és Albánia is beletartozna. Sikorski egyetértett azzal, hogy Ausztriát bevonják az északi szövetségbe, hogy lehetetlenné tegyék Németországhoz való csatlakozását.⁸

Az 1943 tavaszától formálódó csehszlovák-szovjet bartásági

7A lengyel emigráns kormány melletti amerikai követ (Biddle) 1942. ápr. 27-i távirata a külügyminiszterhez. FRUS 1942. III. köt. 144. o.

8Az Egyesült Államok külügyminiszter-helyettesének, Wellesnek 1942. dec. 4-i memoranduma a Sikorskival és a lengyel követtel aznap folytatott tárgyalásairól. FRUS 1942. III. köt. 201. o.

szerződés körüli diplomáciai csatározások során a lengyel kormány minden fórumon kifejezte mély rosszallását és aggodalmát, mert az egyezményben korábbi terveik akadályát látták, nevezetesen, hogy "egy közép-európai föderációt létesítenének, Lengyelország vezetésével, amely korlátot alkotna mind a németekkel, mind a Szovjetunióval szemben".⁹ A londoni csehszlovák kormány azonban már döntött és 1943 december 12-én aláírta a szovjet-csehszlovák szövetségi és kölcsönös segélynyújtási szerződést, amelyben Lengyelországnak csak mint kívánatos szövetségesnek jutott hely.¹⁰

A lengyel-csehszlovák tárgyalásokról beszélve meg kell említeni, hogy a nemzetközi közvéleményben 1942 végén más kombinációk is elterjedtek a kelet-európai államszövetségekkel kapcsolatban. Benesnek az 1942 novemberi államtanácsi beszédében például külön ki kellett térnie egy esetleges szovjet-csehszlovák konföderáció lehetőségének visszautasítására. Az elnök kijelentette, hogy bármily barátiak és lojálisak is a két ország kormányai közti kapcsolatok, "...valamiféle konföderációs szövetkezés gondolata közöttünk és a Szovjetunió között azonban egyetlen hivatalos és felelős szerv részéről sem merült fel és nem is fog! A szovjet kormány kifejezetten és következetesen hangsúlyozza teljes függetlenségünket a München előtti határok között!"¹¹

A lengyel-csehszlovák tárgyalásokhoz hasonlóan alakultak az emigráns jugoszláv és görög ⁷kormányok közötti megbeszélések, melyeket a brit diplomácia meleg rokonszenve kísért. Az alkudozási folyamat végeredménye az 1942. január 15-én aláírt egyezményben

-----
9Dr. Eduard Benes: From Munich ... 243. o.

10Jegyzőkönyv a szerződéshez. Lásd: Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918-1945. KJK. Gondolat, Bp., 1983., 571. o.

11Dr. Eduard Benes: Sest let... 324. o.

öltött testet, ahol a felek egy jövőendő föderáció létesítésében állapodtak meg.¹²

A délkelet-európai térségben a Szovjetunió mellett Nagy-Britannia volt leginkább érdekelt a nagyhatalmak közül. Ennek történelmi gyökerei voltak, s a brit diplomácia lépéseit elsősorban ezek a hagyományos szempontok irányították. A háború követelményei csupán taktikai jellegű módosulásokat hoztak a fő cél: a korábbi befolyás megtartása érdekében.

Az angol kormány a háború alatt ^{Végig?} nagyfokú óvatosságot tanúsított a kelet-európai országok további sorsát illetően. Elismerte a Londonba menekült lengyel és - bár hosszabb tárgyalások után - csehszlovák kormányt, de arra ügyelt, hogy különösen a leendő határookra vonatkozóan semmilyen kötelezettséget ne vállaljon.¹³

A háború alatti területi változások elismerésével szembeni óvatosság a Németországgal akkor hadiállapotban még nem lévő Szovjetunió lépéseivel kapcsolatban is megnyilvánult. Bukovina hovatartozásának kérdésében például a brit kormány fenntartotta korábbi álláspontját mindaddig, míg maga nem került hadiállapotba Romániával. Anglia és Franciaország ugyanis még 1939 április 13-án közösen garantálták Románia határait Bukovinában és ezt annak ellenére erősítette meg Lord Halifax a Lordok Házában 1940. szeptember 5-én elmondott beszédében, hogy arról - mármint a garanciáról - a román fél a Szovjetunióval kötött szerződésnek megfele-

-----

¹²Krisztov Lazo: A délkelet-európai népi demokratikus országok együttműködési törekvéseiről (1944-1948). Budapest, 1972. 56.o.

¹³Lásd például: Lord Halifax levele Eduard Beneshez (1940. július 18.) Kelet-Európa. 1900-1945. Szöveggyűjtemény 5/1. kötet. Bp. 1970., 457-458. o. valamint Dr. Eduard Benes: From Munich ... 109. o.

lően 1940. július 1-én lemondott.¹⁴

A Szovjetunió hadbalépésével és szövetségessé válásával némiképp módosult a brit álláspont. Egyrészt változatlanul nem ismertek el hivatalosan semmilyen területi változást, másrészt a harmónikus háborús együttműködés biztosítása érdekében hallgatólagosan tudomásul vették szovjet szövetségük bizonyos területi igényeinek létjogosultságát. 1942 januárjában, feloldandó az Eden előző év végi moszkvai látogatása után érezhető feszültséget, Sir Stafford Cripps, Nagy-Britannia követe egy olyan angol-szovjet megállapodás megkötését tartotta szükségesnek, amely "...a három balti államra, Besszarábiára és Moldáviára, valamint finnországi bázisokra vonatkozó szovjet igények teljes elismerésén" alapul.¹⁵ Ugyanezen év tavaszán a Sikorskival tárgyaló Eden amellett, hogy semmiféle kötelezettséget nem volt hajlandó vállalni Lengyelország jövődő határait illetően, világosan leszögezte, hogy az 1939. augusztus 25-i segélynyújtási szerződés Litvániára vonatkozó része is egy esetleges német agresszió esetén kötelezte Nagy-Britanniát, nem pedig a Szovjetunió ellen. Ami pedig a lengyelek által felvetett Bukovina kérdését illeti, Eden közölte: a brit kormány hadat üzent a németekkel együttműködő román kormánynak és ennek megfelelően "nem érzi magát megkötve a korábbi garanciája által".¹⁶ Az angol kormány 1942 augusztusában elszánta magát, hogy végképp megszabaduljon az 1938-ban Münchenben vállalt terhes

-----

¹⁴FRUS 1942/III. 491. o.

¹⁵Thurston ügyvivő 1942. jan. 5-i távirata a külügyminiszterhez. FRUS 1942./III. 491.o., valamint Dr. Eduard Benes: Sest let... 460. o.

¹⁶A lengyel emigráns kormány melletti amerikai követ (Biddle) 1942. április 27-i távirata a külügyminiszterhez. FRUS 1942./III. 143. o.

kötöttségeitől,¹⁷ így sikerült szabad kezét biztosítani a maga számára a Kelet-európai térségben. Erre annál is inkább szüksége volt, mivel erre az időre körvonalazódtak az angol elképzelések Európa és az egész világ harmónikus újrendezéséről és a későbbi külpolitikai lépéseket már e cél szem előtt tartásával tették meg. A nagyszabású brit terveket, melyekkel egyébként az Egyesült Államok is szimpatizált, Churchill egy 1943 március 21-én elmondott rádióbeszédében tárta a világ széles közvéleménye elé. "Elképzelhető - vetette fel az angol miniszterelnök -, hogy egy, az összes egyesült nemzeteket felölelő, vagy azokat képviselő világintézmény keretében, amely egyszer minden nemzetre kiterjedhet, létrejöhet egy európai és egy ázsiai tanács. /.../ Magától értetődően meg kell kísérelnünk /.../ az európai tanácsból valami olyat létrehozni, ami valóban hatásos liga legyen a leghatékonyabb erőkkel, felső bírósággal, amely a vitás ügyeket eldöntse és nemzeti vagy nemzetközi erőkkel, esetleg mindkettővel képes legyen a határozatokat végrehajtani és váratlan támadásokat vagy új háború előkészítését megakadályozni. Természetesen ez a tanács /.../ magába kell foglalja Európa teljességét és utóbb az európai család összes főbb ágának csatlakoznia kell ehhez a tanácshoz." Churchill a nemzetközi szervezet működését úgy képzelte el, hogy "...a nagyhatalmak mellett volnának bizonyos számú államcsoportok vagy szövetségek, amelyek választott képviselőik által jutnának szóhoz és az összesség alkotná a nagy nemzetek és államcsoportok tanácsát."¹⁸ A brit elképzelések szerint államcsoportokat kellene

-----
¹⁷Eden 1942 augusztus 5-i beszéde az alsóházban. In: Dr. Eduard Benes: From Munich ...208. o.

¹⁸Külügyi Szemle 1943. évf. 276-277. o.

létrehozniuk a hollandokkal, belgákkal és hasonló kis népekkel együtt Kelet-Európa kis államainak is. A tekintélyes londoni lap, a Times szerint "a Balti tengertől az Égei tengerig valamennyi kis állam Oroszország befolyása alá kerül és olyan kormányt fogad el, mely az adott helyzethez alkalmazkodik." Ezért a brit diplomáciának arra kell törekedni, hogy ezek az államok "...az első világháború utáni kereteiken belül beékelődjenek a germanizmus és szlávizmus közé és egymás között jól megalapozott konföderációkban éljenek." Ezen kívül meg kell tenni "a szükséges elővigyázatossági intézkedéseket", ha "Oroszország Európában akcióba akarja kezdeni". Így például feltétlenül fenn kell tartani Anglia földközi-tengeri uralmát és el kell követni mindent annak érdekében, hogy "... a szovjet a nyugati határain lévő államokkal ne mint korlátlan hatalmú diktátor, hanem mint egyenrangú fél szövetkezzen. Amennyiben a katonai helyzet ezt lehetővé teszi, Oroszországgal szemben erős kontinentális frontot kell létesíteni, mert jelenleg nemcsak arról van szó, hogy Oroszországot megsegítsék, hanem arról is, hogy megelőzzék"-írta a Times 1943 augusztus elején.¹⁹

A Szovjetunióval szembeni bizalmatlanság, de legalábbis háború utáni céljaival kapcsolatos bizonytalanság 1943 nyarán erősödött Angliában. Mindezt elsősorban a Vörös Hadsereg katonai sikerei és a szovjet diplomácia megélénkülése, konkrétan a szovjet-csehszlovák tárgyalások váltották ki. Benes Edennel folytatott megbeszéléseire visszaemlékezve megállapította, hogy a brit kormány elvben ugyan nem ellenezte a szerződés alapelveiről való

-----
¹⁹Ismerteti: Magyar Nemzet 1943. aug. 12.

megállapodást, úgy vélte azonban, hogy azt csak a Németországgal való fegyverszünet megkötése után lehetne aláírni, "amikor a Szovjetunióval és Lengyelországgal kapcsolatos álláspont, valamint a Szovjetunió háború utáni politikája eléggé világos lesz valamennyi szövetséges számára."²⁰ Hozzájárult az angol-szovjet viszony megromlásához a londoni lengyel kormány és Moszkva között a katyni mészárlás kapcsán kipattant súlyos ellentét, valamint a második front megnyitása körüli huzavona. A háború további eredményes folytatása érdekében ezért 1943 őszére nyilvánvalóvá vált a szövetségesek számára, hogy egyeztetniük kell elképzeléseiket a szükséges katonai lépésekről, a felmerült politikai problémákról, köztük a távolabbi tervekről Európa háború utáni sorsát illetően. Az 1943 októberi moszkvai külügyminiszteri értekezlet és a november-decemberi teheráni konferencia ezt a célt szolgálta. Mielőtt azonban ismertetnénk a Kelet-, és Délkelet-Európa újjárendezésére vonatkozó itt felmerült gondolatokat, tekintsük át vázlatosan, hogy az Egyesült Államok miként vélekedett az említett térségről a háború 1943 ősziig terjedő időszakában.

A szövetséges nagyhatalmak közül az Egyesült Államok volt a legkevésbé érdekelt a Délkelet-európai térségben. Ez a relatív érdektelenség elsősorban gazdasági téren volt szembetűnő, legalábbis ha az USA-nak a világ más tájain tanúsított aktivitásához mérjük az adatokat.²¹ Ezek azt mutatják, hogy az Egyesült Államok

-----
²⁰Dr. Eduard Benes: From Munich ... 244.o.

²¹Az első világháború után az Egyesült Államok a következő kölcsönöket nyújtotta Kelet-Európa országai számára /millió dollárban/: Ausztriának 24, Csehszlovákiának 9,8, Észtországnak 14, Finnországnak 8,3, Magyarországnak 1,7, Lettországnak 5,1, Litvániának 5,0, Lengyelországnak 159,7, Romániának 36,1 és Jugoszláviának 51,0. A kölcsönöket az érdekelt országok, a finn kivételével, nem törlesztették a Hoover moratórium után. Figyel-

mihez képest?

Délkelet-Európában csökkenő mértékben volt elkötelezve Romániában, Magyarországon, Jugoszláviában és jóval kevésbé Bulgáriában, albániai érdekeltsége pedig nem számottevő ebben az időben. Feltehető, hogy ezen öt országban együttesen nem volt annyi amerikai érdekeltség, mint egyedül Lengyelországban, amelynek politikai súlyát növelte az Egyesült Államokban élő nagyszámú lengyel származású állampolgár befolyása is.

Általában elmondható: Washingtonban elismerték, hogy Délkelet-Európa elsősorban a brit és a szovjet érdekszférába esik és

-----
met érdemel az Egyesült Államok Kelet-Európába irányuló exportjának megoszlása is. Az Amerikai Kereskedelmi Minisztérium által készített összefoglaló szerint az ország kivitele 1937-ben a következőképpen alakult /ezer dollárban/: Ausztriába 3.086, Csehszlovákiában 13.233, Észtországba 1.244, Finnországba 12.265, Magyarországra 693, Lettországra 1.744, Litvániába 511, Lengyelországba 26.297, Romániába 6.938, Jugoszláviába 2.657. Összehasonlításként: az európai kontinensre irányuló összes amerikai export 1.359.610.000 dollárt tett ki. Ezzel szemben állt ugyenebben az évben 101.699.000 dollárnyi Kelet-Európából származó import, míg egész Európából összesen 843.329.000 dollárnyi árut hoztak be. Az Amerikai Pénzügyminisztérium kimutatásai szerint az Egyesült Államok nem rendelkezett különösebben jelentős vagyonnal a kelet-európai térségben. Vagyon alatt értve az amerikai tulajdonban lévő gyárakat, pénzintézeteket stb. és a külföldi dollárköveteléseket, a következő amerikai érdekeltséggel kellett számolni /millió dollárban az 1939. aug. 1-i állapot/: Albániában 1,3; Ausztriában 138,1; Bulgáriában 11,8; Csehszlovákiában 148,0; Észtországban 1,4; Finnországban 10,2; Magyarországon 62,3; Lettországon 8,3; Litvániában 4,9; Lengyelországban /ideértve Danzigot/ 222,4; Romániában 66,1 és Jugoszláviában 50,3. Összehasonlításként: az egész Európában amerikai tulajdonban lévő vagyontárgyak összértéke 1939-ben 4.418.300.000 dollárt tett ki, míg az egész világon tett amerikai beruházások 13.542.200.000 dollárra rúgtak. Az adatokat lásd: Moulton és Leo Paslovsky: A világ háborús kölcsön megállapodásai. New York, 1926. 79-80.o.; Amerikai Kereskedelmi Minisztérium: Az Egyesült Államok Statisztikai Összefoglalója: 1938.; Washington, 1939.; 462-463.o., valamint az Amerikai Pénzügyminisztérium: A külföldi, amerikai tulajdonban lévő vagyontárgyak összeírása. Washington, 1947.; 67-69. o. Idézi: Robert H. Ferrel: Az Egyesült Államok és Kelet-Közép-Európa 1941 előtt. In: Stephen D. Kertész /ed./: The Fate of East Central Europe. University of Notre Dame Press, Indiana, 1956. 45-47.o.

igazában inkább arra ügyeltek, hogy a két érdekelt fél között megnyugtató egyensúly jöjjön létre.

A délkelet-európai cselekvést alapvetően brit szövetségesüknek engedték át, de mindig bizonyos fokú óvatosságot tanúsítottak az angolok háború utáni rendezési elképzeléseivel kapcsolatban. Attól tartottak ugyanis, és nem is alaptalanul, hogy a brit föderációs tervek bizalmatlanságot fognak szülni a Szovjetunió részéről. Az amerikai külügyminisztérium európai ügyekért felelős osztályának 1942 december végi memoranduma arra hívta fel a külügyminiszter figyelmét, hogy el kell ismerni: "...a SzSzKSz és a nyugati demokráciák közötti kapcsolatok kérdése a legéletbevágóbbak közé tartozik a világháború utáni elrendezése és békéje szempontjából. Végülis fennáll annak lehetősége, hogy a Szovjetunió feladja a nem szovjet államokkal szembeni korábbi alapvető ellenségességét és nemzeti állami érdekei alapján hajlandó lesz az együttműködésre egy realista és őszinte bázison a békés és rendezett Európa megtervezésében. Ez a lehetőség véglegesen megszűnne (...), ha bármilyen talajt adnának a Szovjetunió hiedelme számára, hogy a Közép-Kelet-Európa megszervezésére tett javaslatok ütköző-államok sorának vagy cordon sanitaire-nek a létrehozására vonatkozó vágyat tükrözik, hogy elszigeteljék a Szovjetuniót Európától." Éppen ezért ahhoz, hogy a kelet-európai föderációs javaslatok, amelyekkel egyébként az amerikai diplomácia szimpatizált, sikeresek legyenek, a következő szempontokat kell figyelembe venni: "a. Nem jöhet szóba, hogy az SzSzKSz elszigetelődne vagy hogy a föderációkat a végső orosz fenyegetéssel szembeni je-

lentékeny erő koncentrációja céljából tervezik; b. Egy olyan megközelítés, amely különbözik a Kisantant és a Balkán Antant koncepciójától, melyek valójában a nem-tagok elleni és támadó eszközök voltak; c. A nem tagországok kapcsolódásának tolerálható határidőn belüli előrevetítése, beleértve a jelenleg ellenséges államokat (Magyarország, Bulgária és Románia); d. Egy általában elegendő bázis, hogy beilleszkedjen az összeurópai együttműködés végső elrendezésébe; e. Az érintett gazdasági tényezőkkel kapcsolatos realisabb megközelítés."22

Az Egyesült Államok diplomáciájának kitüntető figyelme a gazdasági kérdések iránt abból a korábbi évtizedek alatt leszűrt tapasztalatból fakadt, hogy a kialakult háborús konfliktusok eddig mindig az egyes nemzetgazdaságok rossz működéséből adódtak. Az amerikai külpolitikát kezében tartó Rooseveltt szembe előtt ezért egy tudományos alapon, igazságosan megszervezett, együttműködő világ lebegett, melynek békéjét elsősorban az országok közötti kölcsönösen előnyös gazdasági kapcsolatok biztosítanák. Ami a határokat illeti, itt elsősorban a gazdaság optimális működésének szempontjait és az etnikai elvet kell figyelembe venni. Természetesen ezek a törekvések a gyakorlatban a mindenkori erőviszonyoknak megfelelően nyertek teret. Így például az Egyesült Államok, miközben a háború alatt többször hangsúlyozta, hogy nem fogadja el a München utáni változtatásokat és semlegessége feladása után 1941 júliusában először ideiglenesen, majd 1942-ben teljes mértékben elismerte a londoni csehszlovák kormányt, nem

-----
22Az Európai Ügyek Osztályának helyettes vezetőjének, Ray Athertonnak 1942. dec. 9-i memoranduma a külügyminiszterhez. FRUS 1942./III. 206.o.

volt hajlandó elkötelezni magát a jövőendő határokat illetően. S miközben az amerikai diplomácia irányítói 1943 májusában-júniusában arra intették a Washingtonban tartózkodó Benest, hogy a Szovjetunióval folytatott tárgyalásain szerezzen biztosítékokat, hogy "...Oroszország nem avatkozik be a többi ország belügyeibe, s nem támogatja majd tudatosan a kommunizmust és kommunista terveket", Rooseveltt közölte Benessel, hogy a Szovjetunió leendő határaival kapcsolatban arra számít: "... a végleges megoldás a Curzon vonal lesz, Lengyelország javára kissé módosítva, s Kelet-Poroszországnak Lengyelországba való bekebelezésével. Ezt jogos és igazságos kárpótlásnak tekinti, amelyet a lengyelek elfogadhatnak és el is kell fogadnuk." Ezen kívül az amerikai elnök azt is kijelentette: "Az Egyesült Államok nem tudja és nem is szándékszik megakadályozni ezen államok (a Baltikumról van szó - Sz.A.) végleges bekebelezését a Szovjetunióba. Tiszteletben kell azonban tartania a világ közvéleményét, s így meg kell találni azt a formát és eljárást, amely lecsendesíti a közvéleményt."²³

Ez a kompromisszumokra törekvő, egyensúlyozó amerikai politika figyelhető meg az 1943 végi moszkvai és teheráni konferenciákon is, ahol a szövetségesek az aktuális katonai lépéseken túl megtárgyalták Európa újjárendezésének legfontosabb kérdéseit és megegyeztek bizonyos alapelvekben. Ehelyütt csak a Délkelet-Európa háború utáni sorsával kapcsolatos momentumokat szeretném kiemelni.

Már az 1943 végi tárgyalások előkészítésekor, az év nyarán

---

²³Dr. Eduard Benes: A száműzetés ... 213. és 359-60. o., valamint Benes 1943 május 19-i és június 7-i, Masarykhoz küldött táviratai a From Munich... kötet 194. és 195. oldalain.

nyilvánvalóvá vált, hogy nem csökkentek a Szovjetunió és Nagy-Britannia nézeteltérései a kelet-európai térséggel kapcsolatban, sőt a Moszkva és a londoni lengyel kormány közti konfliktus következtében a helyzet egyértelműen rosszabbodott. A szovjet diplomácia, változtatva korábbi, 1942 eleji álláspontján, most határozottan ellenezte bármilyen olyan föderáció tervét, amely szövetségbe tömörítené Lengyelországot, Csehszlovákiát, Jugoszláviát, Görögországot, Ausztriát és Magyarországot, ahogyan ezt egyes angol elképzelések kívánták. Moszkva Ausztria és Magyarország feltétlen önállósága mellett foglalt állást.²⁴ A "Háború és a Munkásosztály" című moszkvai folyóirat 1943 augusztusában élesen támadta "az Európai Egyesült Államok létrehozására vonatkozó tervet", amelyben a Szovjetunió a Népszövetséghez hasonló helyzetbe kerülne. A lap bírálta a "föderációkat, konföderációkat és regionális állami tömböket" és különösen ellenzett "egy Kelet-európai Föderációt, amely a demokratikus Csehszlovákia és a feudális Magyarország, a köztársasági Lengyelország és a monarchikus Románia politikai uniója lenne." "A Kelet-európai Föderáció terve a Szovjetunió ellen irányul" - jelentette ki a folyóirat.²⁵

Az 1943. október 19. és 30. között rendezett moszkvai külügyminiszteri konferencia napirendjén is szerepelt "Lengyelország, a dunai és a balkáni államok jövője - belértve a konföderációt is". A jegyzőkönyv szerint a megbeszélések után "tudomásul vették a szovjet kormány nyilatkozatát". A brit előterjesztésre született moszkvai válasz - többek között - a következőket tar-

-----
²⁴Molotov 1943. június 7-i levele a moszkvai angol követhez. Idézi: Orlik: Imperialiszticzeszkie gyarzsavi i Vosztocsnaja Evropa. Moszkva, 1968., 18.o.
²⁵Idézi: Dallin, D.J.: id.mű. 189. o.

talmazta: "A szovjet kormány úgy véli, hogy a kis országoknak szüksége lesz bizonyos, ma még pontosan fel nem mérhető időre, amely nem lesz azonos mindegyikük számára, hogy teljes mértékben el tudjanak igazodni a háború következtében kialakult új helyzetben, a szomszédos és más államokkal kialakult viszonyokban, hogy ne kerüljenek semmiféle külső nyomás alá, amely őket ilyen vagy olyan országcsoporthoz való csatlakozás irányába taszítaná. Ezen országok idő előtti és feltehetően mesterkélt odaragasztása teoretikusan megtervezett csoportokhoz nagy veszélyeket rejtene magában mind a kis országok, mind pedig Európa jövőendő békés fejlődése számára. Olyan fontos lépés, mint a föderáció létesítése más országokkal, a szuverenitás egy részéről történő lemondás, csak akkor megengedhető, ha szabad, nyugodt, s jól átgondolt népi akarat kinyilvánítása útján történik. Tartanunk kell attól, hogy sem a létező emigráns kormányok, sőt, azok a kormányok sem, amelyeket közvetlenül a békekötés után, még a nem teljesen normalizált viszonyok között hoznak létre, sem tudják majd teljes mértékben biztosítani népeik tényleges akaratának és állandó törekvéseinek kifejezésre juttatását. Efajta típusú föderációk létrehozását az emigráns kormányok határozataival, amely kormányok sajátos helyzetüknél fogva nem lehetnek szilárdan egybeforrva népeikkel, csak úgy lehet felfogni, mint olyan határozatok erőltetését a népekre, amelyek nem felelnek meg vágyaiknak" - szögezte le a szovjet kormány nyilatkozata, majd hozzátette: "Mindamellett néhány föderációs terv a szovjet népet az egészségügyi övezet politikájára emlékezteti, amely - mint ismeretes - a Szovjetunió

ellen irányult, s amelyet ezért a szovjet nép elutasított." A dokumentum végül összefoglalta Moszkva álláspontját: "A szovjet kormány mind a kis népek érdekei, mind pedig a háború utáni Európa berendezkedése szempontjából idő előttinek tartja már most meghatározni, s ezzel mesterségesen ösztönözni bármiféle államok föderációkba egyesítését stb. Kéri azonban a megfelelő időben ismét tanulmányozni ezt a kérdést az Egyesült Nemzetekkel folytatott háború utáni együttműködés tapasztalatainak fényében, s azon körülmények figyelembe vételével, amelyek a háború után keletkezhetnek."26

Mintegy másfél hónappal e szovjet nyilatkozat után, az 1943 november 18. és december 1. között megrendezett teheráni konferencián ugyanez a moszkvai álláspont figyelhető meg. Sztálin még keményebben is fogalmazott a dunai föderáció kérdésével kapcsolatban, mivel nyugtalansággal töltötte el, hogy a brit kormány a balkáni partraszállás tervét szorgalmazza. Ennek fényében még veszélyesebbnek ítélte az angol elképzeléseket, melyeket Churchill Németország feldarabolásával összefüggésben így összegzett: "Két elgondolásom van. Az egyik: Poroszország elszigetelése Németország többi részétől; a másik: különválasztani Németország déli tartományait, mégpedig Bajorországot, Badent, Württemberget, Pfalzot a Saar-vidéktől Szászorszáig bezárólag. Porsországot kemény kézzel fogom. Ugy vélem, hogy a déli tartományokat könnyű elválasztani Porsországtól és bekebelezni a dunai föderációba. A Duna-medencében élő emberek nem okoznak háborút." Sztálin nem-

-----

26Moszkovszkaja konferencija minyisztrov inosztrannih gyel. 19-30 oktjabrja 1943. g. SzSzsZR, SzSA i Velikobritanyija. Moszkva, 1978. 343. és 355-356.o.

tetszéssel fogadta a brit javaslatot és kijelentette: "Ha Németország felosztása mellett döntünk, nem kell újabb egyesüléseket létrehozni. /.../ Bárhogy tekintsük is Németország feldarabolásának kérdését, nem szabad a dunai államoknak valamilyen új, életképtelen egyesülését létrehoznunk. Magyarországnak és Ausztriának külön-külön kell léteznie." A szovjet kormány a brit felvetéssel szemben hajlandó volt inkább a Németországot öt államra tagoló amerikai javaslattal komolyabban foglalkozni, de végül ebben a kérdésben nem született végleges döntés. A dunai föderációra vonatkozó angol javaslat azonban egyértelműen elutasításban részesült a Szovjetunió részéről.²⁷

Benes, csehszlovák köztársasági elnök úgy vélte, hogy Kelet-Európa későbbi sorsával kapcsolatban még egy fontos elhatározás született Teheránban: "Ekkor döntött Kelet és Nyugat közösen Németország és Közép-Európa háborús övezeteinek felosztásáról. Lengyelország és Csehszlovákia, Románia és Magyarország valamint Jugoszlávia a szovjet zónába került. Ezt ekkor senki nem mondta meg nekünk, sem hivatalosan, sem nem hivatalosan. Csak közvetve tudtuk meg sokkal később, a Szlovák Felkelés során", "...amikor ezen ok miatt úgy éreztük, hogy bizonyos nehézségek merülnek fel a brit és amerikai részről a felkelésnek nyújtandó segítséggel kapcsolatban." ²⁸

Az 1943 december végén aláírt szovjet-csehszlovák szerződés körül elhangzott nyilatkozatok is alkalmul szolgáltak a szovjet diplomácia számára annak kifejtésére, hogy ellenzik a különböző

-----

²⁷Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény. Kossuth, 1969., 59-61.o.

²⁸Dr. Eduard Benes: From Munich ... 286-287. és 252. o.

kelet-európai föderációk tervét. Moszkva ehelyett bilaterális szerződéseken alapuló biztonsági rendszer kiépítését szorgalmazta, mint az a Csehszlovákiával folytatott tárgyalásokon kitűnt. Benes 1943 december 21-i rádióüzenetében ezzel kapcsolatban hangsúlyozta, hogy "...a Szovjetunió teljesen őszintén kívánja az erős, konszolidált, nemzetiségileg minél homogénebb Csehszlovák Köztársaságot, mely valóban a szovjet nemzetek jó és erős barátja és társa lenne a tartós európai béke további megvédelmében. Ugyanez a kívánsága a jövőbeni Lengyelország vonatkozásában, nemcsak jó és baráti kapcsolatokat szeretne velük, hanem teljes cseh-lengyel-szovjet barátságot és együttműködést is. Mindezt a szerződésünk kiegészítései tartalmazzák, melyek előreláthatólag azt kívánják, hogy ez a szerződés a közeljövőben a Szovjetunió, Lengyelország és Csehszlovákia hármasszerződésévé váljon!"²⁹ Ezzel lényegében egyidőben, 1943 december 14-én az Izvesztyijában jelent meg egy cikk, amely arra figyelmeztetett, hogy "...nem a kis európai államok mesterségesen létrehozott föderációi, hanem a Csehszlovák Köztársaság és a Szovjetunió közötti baráti kapcsolatok ... s ezzel egyidőben valamennyi szabadságszerető nép közötti kapcsolatok erősítése hozhat békét a népeknek."³⁰ A Szovjetunió tehát minden erőt felhasznált annak érdekében, hogy megakadályozzon egy az ő kizárásával tervezett föderáció létrehozását s ugyanakkor a Csehszlovákiával kötött szerződése példájával a kis kelet-európai államok számára a Moszkvával való egyenkénti megegyezés lehetőségét kínálta fel.

Nagy-Britannia, amelynek egyelőre nem sikerült a szovjet ve-

-----
²⁹Dr. Eduard Benes: A száműzetés ... 228.o.

³⁰Idézi: Krisztov Lazo: i.m. 57.o.

zetést meggyőznie a föderációs elképzelései kívánatosságáról, természetesen nem mondott le a további próbálkozásról. Az angol sajtó már 1943 december közepén két terjedelmes cikkben is foglalkozott a kelet-európai kérdés rendezésével. A befolyásos körök véleményét tükröző Times első oldalon szállt síkra az egységes Európa koncepciója mellett "...abban az értelemben, hogy semmiféle katonai vagy gazdasági biztonsági terv nem valósítható meg a gyakorlatban, ha Európát nem tekintik egységes egésznek". Ebből kiindulva nem szabad összetörni Németországot, hanem be kell illeszteni a szélesebb európai egészbe; létre kell hozni a kontinens egységes működését biztosító rendszabályokat és központi szerveket, hogy megteremtsék Európában a katonai és gazdasági biztonság szilárd kereteit és biztosítani kell a kis nemzetek szabadságát. A föderációkkal kapcsolatban pedig "...el kell utasítani olyan alakulások gondolatát - mint például a Kisantant -, amelyek nem ölelik fel egy adott terület egészét s éppen ezért a szomszédos államokban könnyen idézhetnek elő ellenségeskedést" - szögezte le a Times. A "The Nineteenth Century and after" című angol folyóirat szeptemberi számában megjelent cikket is napirenden tartották. Az írás szerint "...Európa újjáépítése szinte követeli a Keleti-tengertől az Égei-tengerig terjedő országok függetlenségét. Ezeknek az országoknak az összeműködését csak egy erős szövetség teremtheti meg, hogy ekképpen biztosítva legyenek akár Németország, akár Oroszország fennhatósága, vagy irányítása ellen." Angliát az fenyegeti, hogy Kelet-Európában, a Balkánon és a tenger-szorosokon Oroszország venné át az irányítást. Csak ak-

kor lehet ezek ellen a törekvések ellen fellépni, ha Nagy-Britannia "... az Egyesült Államok segítségével támogatja a közép- és kelet-európai országok szövetségi rendszerének kialakulását és megteremtését. Idővel - írta a folyóirat - ezek az országok egy széleskörű szövetségi rendszer keretében Németországgal egyenlő erőt képviselhetnének."³¹

Az évszázadokra visszanyúló európai egyensúlypolitika tapasztalatai alapján, melyek hatását e fenti cikkek is tükrözik, a brit diplomácia 1944 elejétől arra törekedett, hogy egyezsége jusson a Szovjetunióval a kelet-európai befolyási zónák elhatárolásával kapcsolatban. Május végén Churchill azt javasolta Moszkvának, majd Washingtonnak, hogy szovjet ellenőrzési hatalom valósuljon meg Romániában és Bulgáriában, míg Anglia befolyása érvényesülne Görögországban és Jugoszláviában. Roosevelten ellenezte a brit elképzelést, véleménye szerint meg kell akadályozni az egymást kizáró hatalmi zónák kialakítását, végül azonban 2 nap múlva mégis hozzájárult, hogy a javasolt felelősség-megosztás egy három hónapos időszakra megvalósuljon.³²

Az 1944 októberében lezajlott szovjet-brit tárgyalásokon Churchill emlékiratai szerint végül is megszületett ez a megegyezés, mégpedig a következők szerint: 90 százalékos befolyáshoz jutott a Szovjetunió Romániában és az angolszász hatalmak Görögországban; fele-fele arányban osztottak a Jugoszlávia feletti ellenőrzésben, míg Bulgáriáért és Magyarorszáért 75 százalékban lett felelős Moszkva.³³ A Magyarországgal kapcsolatos szovjet igénye-

-----
³¹A cikkeket a Magyar Nemzet 1943. december 11-i és 12-i számai ismertetik.

³²Cordell Hull emlékiratai. New York, 1948. II. köt. 1451-1459. o. Ismerteti: Philip E. Moseley: i. m. 65-66. o.

ket (Churchill eredetileg 50-50 százalékos megosztást javasolt) Molotov azzal indokolta, hogy "...Magyarország határos a Szovjetunióval és Magyarország határos volt és mindig határos ország lesz. Oroszország érdeke ezért érthető. Oroszország a jövőben nem akarja Magyarországot az agresszor oldalán látni." Románia és Bulgária kérdésében Molotov kijelentette, hogy mindkét ország a Fekete-tenger partján fekszik és nem érintkezik a Mediterráneummal, "így Britannia kevéssé lehet érdekelt ezekben az országokban". "A Szovjetunió kész Nagy-Britanniát segíteni a Mediterráneumban való megerősödésben, de reméli, hogy az viszont a Szovjetuniót fogja segíteni a Fekete-tengeren" - jelentette ki a szovjet politikus, majd hozzátette: "Bulgária nem Görögország, Olaszország, Spanyolország vagy akár Jugoszlávia."³⁴

Az 1944 októberi tárgyalásokon úgy tűnt, hogy a szovjet diplomácia hajlandó engedményeket tenni a föderációs elképzelésekkel kapcsolatban is. Churchill 1944 október 22-i, Roosevelthez küldött táviratában arról a számára örömteli hírről számolt be, hogy Sztálin "...azt akarja, hogy Lengyelország, Csehország és Magyarország valóban egy antináci és oroszbarát birodalmat képezzenek, melyek közül a két első talán egyesülhetne is. Ellentétben korábban kifejtett nézeteivel, most örülne annak, hog Bécs egy délnémet államszövetség fővárosa lenne, s ebbe Ausztria, Bajorország, Württemberg és Baden tartozna bele. Mint Ön azt tudja - irta

-----
 33W.S. Churchill: The Second World War I. köt. "Triumph and Tragedy" Boston, 1953., 198. o.

34Prem 3/434/2, the 3rd meeting, 10/10/44, the Public Record Office Idézi: Yutaka Akino: Soviet Policy in Eastern Europe 1943-1948. A Geopolitical Analysis. East European Quarterly, XVII. No. 3. (1983. szept.) 264-265. o.

Churchill az amerikai elnöknek -, az az ötlet, hogy Bécs egy nagy dunai államszövetség fővárosa legyen, mindig vonzó volt számomra, habár én szeretném, ha ehhez Magyarország is hozzátartozna, ezt viszont U.J. (Joszif Bácsi rövidítése - Sz.A.) határozottan elleanzte."35

A szovjet álláspont gyökeres megváltozásában több tényező együttes hatása játszhatott közre. A Vörös Hadsereg 1944 nyári offenzívájának eredményeképpen augusztus 23-án az Antonescu-rendszer összeomlott és nem egészen két hét alatt felszabadult Románia. Szeptember 9-én győzött az antifasiszta felkelés Szófiában s a 3. Ukrán Front csapatai a görög határig nyomultak előre. A szovjet fegyveres erők felvették az érintkezést a jugoszláv partizánokkal és szeptember 21-én Tito moszkvai tárgyalásain létrejött a megállapodás a Vörös Hadsereg és a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg közötti együttműködésről. Október 6-án megindult a szovjet csapatok offenzívája Magyarország felszabadításának céljával, a hónap végére pedig sikerült a Kárpátokon áttörve egész Kárpátalját birtokba venni. Az északi fronton szeptember 10-én Finnország fegyverszünetet kötött a Szovjetunióval, a Vörös Hadsereg 12-én elérte Varsó külvárosait. Diplomáciai téren szovjet sikernek könyvelhető el, hogy az 1944. július 21-én megalakult Lublini Bizottság, ellentétben a londoni kormánnyal, hajlandónak mutatkozott a Moszkva elképzelései szerinti lengyel-szovjet határ elfogadására. Igéretesen haladtak előre a Kárpátaljának a Szovjetunióhoz való csatlakoztatását célzó lépések, sőt november 1-től Máramaros csatlakozása valósággá is vált, bár csak 1945. március

-----
35FRUS 1945. 5. köt. 159. o.

6-ig, amikor visszatért Romániához. A szovjet kormány álláspont-változásához, tehát hogy most már nem ellenezte államszövetségek alakulását a kelet-európai térségben, döntő fontossággal járult hozzá az a tény, hogy a Jugoszláv és a Bolgár Kommunista Párt vezetői 1944 őszén tárgyalásokat kezdtek a két ország jövőbeli szoros együttműködéséről, egy föderáció létrehozásának lehetőségéről. Meg kell említenünk azt is, hogy a Szovjetunió balkáni riválisának, Angliának megghiusultak a tervei az Ausztria és Magyarország irányába történő előretörésről, mivel az Olaszországban szeptember elején indított angolszász támadás a hónap végére kifulladás. Mindezek a tényezők jogos biztonságérzettel töltötték el a szovjet vezetést, s ebben a megvilágításban a számítások szerint szovjet befolyás alatt álló, de mindenképpen a Moszkvával baráti viszonyban lévő államszövetségek már nem is tűntek olyan veszélyesnek. Sőt, a kommunista vezetéssel létrejövő bolgár-jugoszláv-albán föderáció egyenesen kívánatosnak tetszett az esetleges brit igényekkel szemben. A továbbiakban e délkelet-európai föderációs terveknek az alakulásával fogunk bővebben foglalkozni.³⁶

-----

³⁶Az 1944 őszi katonai és diplomáciai helyzetről lásd Ránki György: A második világháború története. 3. kiadás. Gondolat, 1982., 442-462. és 477-486. o.; Kárpátaljáról: Dr. Eduard Benes: A száműzetés... 205., 234., 294. és 400-401. o.

II.

A Bolgár és a Jugoszláv Kommunista Párt föderációs
tárgyalásai 1944-1945 fordulóján

A bolgár és a jugoszláv kommunista mozgalom lényegében a kialakulásától fogva foglalkozott egy a balkáni népeket összefogó föderáció gondolatával.³⁷ Az első konkrét lépéseket e cél irányában a jugoszláv ellenállási mozgalom tette meg, amelynek létérdeke volt minden antifasiszta erő összefogása. Az AVNOJ (Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács) 1943-as jajcei kongresszusán ugyanis a születendő demokratikus Jugoszlávia új államberendezkedési formájaként a valamennyi nemzetiség számára azonos jogokat biztosító föderációt jelölték meg. A határozat új lendületet adott a fegyveres harcnak, melynek eredményeképpen a hazai ellenállás gyakorlatilag teljesen saját erővel szabadította fel az országot. A tanulságokat leszűrve hangsúlyozta Edvard Kardelj: "A Népfelszabadító Háború négy éve megtanított bennünket arra, hogy a kis népek egysége, teljes egyenjogúságuk elismerése és a világ igazán demokratikus erőire támaszkodás győzhetetlen erő. Olyan erő, amely a jövőben is megvédelmezheti szabadságunkat és függetlenségünket."³⁸

Jugoszlávia a szomszédos népekkel is jó kapcsolatokra töre-

-----
³⁷Erről bővebben lásd Krisztov Lazo: i. m. 342. o.

³⁸Edvard Kardelj: A szabad és egyenjogú Macedónia helye az új Jugoszláviában. Beszéd Macedónia Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsának II. ülésén. Szkopje, 1945. január. In: E. K.: Az új Jugoszlávia útja. Testvériség-Egység Könyvkiadó. Noviszd, 1950. 474. o.

kedett. Már a háború alatt szoros együttműködést alakított ki az albán ellenállási mozgalommal, a felszabadulás után pedig lépések történtek a két ország gazdasági és politikai fejlődésének összehangolására.

Bulgáriával kezdetben közel sem volt felhőtlen a viszony. A két kommunista párt ugyanis Macedónia 1941-es bulgár megszállása óta nem tudott megegyezni a terület további sorsát illetően. 1941 áprilisában Metodije Satorov Sarlo, a JKP Tartományi Bizottságának titkára a párt macedóniai szervezetét a Bolgár Munkáspárthoz csatolta és megszakította a kapcsolatait a JKP KB-val. A JKP KB júniusban kizárta a pártból, a határozatot azonban csak 1941 szeptemberében, a Kominternnek a JKP számára kedvező döntése után hajtották végre. A BKP képviselői a döntés után is többször fölvetették Moszkvában Bulgária igényét a jugoszláviai Macedóniára. Maga Dimitrov, akinek az anyja macedon volt, a kérdést a bolgár-jugoszláv közeledés elsődlegesnek tartott érdekeinek rendelte alá. A Macedóniával kapcsolatos bizonytalanság és huzavona károsan hatott a helyi ellenállási mozgalomra és megrontotta a két testvérpárt viszonyát.³⁹ A JKP a háború alatt erőteljesen bírálta a bolgár pártot a hazai partizánmozgalom erőtlensége, a mozgósító program hiánya, a hibás szövetségi politika stb. miatt. A kritika éle a felszabadulás pillanatának közeledtével sem tompult. Nem meglepő tehát, hogy bármiféle jugoszláv-bolgár föderáció javaslata konkrétan fel sem merült ebben az időben. Meg kell azonban je-

-----
^{39A} kérdésről bővebben lásd A Jugoszláv Kommunista Szövetség története. Fórum, Ujvidék, 1985. 188-199. o., valamint Milovan Djilas: Conversations with Stalin. Harcourt, Brace and World Inc., N.Y. 1962. 35-36. o.

gyezni, hogy a Tito-kormány elvben foglalkozott a tervvel. A külügyekért felelős Smodlaka 1944 áprilisának elején kijelentette: "... létre kell hoznunk a balkáni föderációt, az első lépésben egy uniót Jugoszlávia és Bulgária között. Ezután meg fogjuk hívni Albániát, hogy lépjen be teljes és egyenjogú tagként ... Görögországot pedig vagy be kell venni a föderációba, vagy pedig állandó szövetségben kell lennünk vele."⁴⁰

E szándék ellenére nincs nyoma, hogy a JKP föderációs tervvel fordult volna a BKP vezetéséhez. Milovan Djilas 1944 május végén - június elején Moszkvában tárgyalt és háromszor találkozott Dimitrovval. Visszaemlékezéseiben azt írta, hogy megbeszéléseket folytattak a Jugoszláviában illetve Bulgáriában kialakult helyzetről, a későbbi katonai együttműködés lehetőségeiről, de nem említette, hogy a föderáció szóba került volna. Kitért viszont arra, hogy Macedónia kérdésében ismét feszültség alakult ki, ezért inkább más irányba terelték a beszélgetést.⁴¹ Vagy például Tito 1944 július 5-i Dimitrovhoz írott levele amellet, hogy részletes bírálat tárgyává tette a BKP politikáját és behatóan foglalkozott a macedon kérdéssel, mindössze annak a reményének adott hangot, hogy Dimitrov személyes közbenjárására "a dolgok teljesen rendeződjenek, hogy lehetővé váljon az, amire mi mindig is erősen törekedtünk: a legszorosabb együttműködés a két testvérpárt között".⁴²

40C.L. Sulzberger: Tito's Group Seeks Slavic Federation. The New York Times 1944. április 11. Idézi: Kristov Lazo: i. mű. 49-50. o.

41Milovan Djilas: Conversations... 33-38. o.

42J.B. Tito Georgi Dimitrovnak írt leveléből, Vis, 1944. július 5. A JKSZ KB Irattára, JKP KB alap 1944/386. sz. In: Tito önéletrajzi vallomások. I. kötet Ujvidék, Forum Könyvkiadó, 1985. 353-354. o.

A szeptemberi bulgáriai fordulatot követően a két párt kapcsolatai javulni kezdtek. 1944. október 5-én a Moszkvából hazatérő Tito a romániai Craiovában egyezményt írt alá a bolgár kormány két képviselőjével: Dobri Terpesevvel és Petar Todorovval. Ebben megállapodtak a bolgár és a jugoszláv csapatok együttműködéséről Jugoszlávia területén, valamint arról, hogy "minden olyan kérdést, amely Bulgária és Jugoszlávia szövetségesi viszonyából és baráti együttműködéséből fakad, a jugoszláv népek és a bolgár nép testvériségének és közös érdekeinek szellemében oldanak meg". A föderácóról az egyezményben nem esett szó és Tito sem említette, amikor a megbeszélésekről írt.⁴³

Ismerve ezeket az előzményeket és nyomonkövetve a föderációs elképzelések sorsának alakulását, bizonyos fenntartással kell fogadnunk azokat a visszaemlékezéseket, amelyek rózsaszín ködbe burkolják a tényeket és inkább a vágyaknak, mint a valóságnak adnak hangot. Mosa Pijade, 1945-től a JKP PB tagja és a szövetségi gyűlés alelnöke például egy 1949-es írásában a következőképp jellemezte a délkelet-európai államok föderációs kísérletét: "Egy-máshoz való közeledésük egyszerűen és természetesen történt. Egyre szorosabb együttműködésükre és a kölcsönös segítségre valamennyiüknek szükségük volt. Ez a szükségszerűség a legtermészetesebb módon, a népi demokrácia szocialista lényegéből adódott. Ez a közelség és szoros együttműködés megvolt, mégpedig függetlenül attól, hogy megszülettek-e már írásban, vagy sem a balkáni államok közötti különféle szerződések és egyezmények, függetlenül at-

-----
 43A Macedon SZKP politikai aktivájával Szkopjében 1975. április 2-án folytatott beszélgetésből. Tito: Katonai Művek, V. kötet. In: uo. 357-358. o.

tól, hogy senki sem emlegette a balkáni szocialista köztársaságok szövetségét (...) Maga a valóság pótolta és túlhaladta mindazt, amit egykor egy ilyen föderációtól vártak és a balkáni népek legjobb eszközének képzeltek, hogy megvédhessék a függetlenségüket az imperialisták hajtóvadászatai ellen. S ha szerződéseket is kötöttek, azok csak megerősítették a maga és a fejlődés által megteremtett kapcsolatokat."⁴⁴

Magát az életet, a tényeket azonban nem könnyű kibogozni. Arról például, hogy kinek a kezdeményezésére vetődött fel konkrétan a jugoszláv-bolgár föderáció terve, a források nem egyeznek meg. Edvard Kardelj emlékiratai szerint maga Sztálin javasolta, mikor Titoval tárgyalt Moszkvában 1944 szeptember végén és ezzel az akkor a szovjet fővárosban élő Dimitrov is egyetértett. Tito viszont inkább a fenntartásait hangoztta, mondván, hogy Bulgáriában még meglehetősen zavaros állapotok uralkodnak és a föderáció hátráltatná a szocialista államiság kialakítását Jugoszláviában. Ezért csak az óvatos, fokozatos lépéseket tartotta megvalósíthatónak.⁴⁵ Mosa Pijade említett művében viszont egyértelműen a JKP-nak tulajdonította a föderációs indítványt, amikor leszögezte: "A Jugoszlávia és Bulgária föderatív egyesülésére vonatkozó javaslat a mi Pártunk Központi Vezetősége politikai bizottságának és a mi szövetségi kormányunknak a kezdeményezésére merült fel még 1944 novemberében..." Pijade szerint ekkor egy jugoszláv egyezményter-

-----

⁴⁴Mosa Pijade: A balkáni föderáció kérdéséről. Borba 1949. március 6. In: Harcunk az igazságért. Testvériség-Egység Könyvkiadó, Noviszád, 1950. 93. o.

⁴⁵Edvard Kardelj: Reminiscences. The Struggle for Recognition and Independence: The New Yugoslavia, 1944-1957. Blond and Briggs Ltd. and Summerfield Press, London, é.n. 94-95. o.

vezetet küldtek Szófiába, melynek egyik cikkelye "a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia kötelékébe tartozó szövetséges államoknak és Bulgáriának egy szövetségi államban való minél hamarosabb egyesülését" szolgáló intézkedésekről szólt. A BKP Központi vezetőségének választervezete a Demokratikus Föderatív Jugoszláviának a Hazafias Arcvonal Bulgáriájával egy egységes szövetségi államban való egyesülésének" szükségességét hangoztatta. Érdeemes megfigyelni, hogy míg a jugoszláv szöveg a szövetségi államot alkotó államokról beszélt, addig a bolgár változat az egységes Jugoszláviát tekintette partnernek.⁴⁶ Kardelj emlékiratai szintén említést tesznek egyezménytervezetekről, melyeket még 1944 decembere előtt továbbítottak egymásnak.⁴⁷

Trajcso Kosztov, 1944-1946 között a BKP KB titkára, 1946-tól letartóztatásáig miniszterelnökhelyettes és tárcanélküli miniszter, 1949 október végi koncepciók perében központi helyet foglalt el a bolgár-jugoszláv kapcsolatok története. Kosztov vallomásaiban nem beszélt a fenti egyezménytervezetekről. Azt állította, hogy a föderáció tervét minden előzmény nélkül Edvard Kardelj vetette fel 1944 december 22. és 24. közti szófiai tárgyalásai alkalmával, méghozzá azzal, hogy az államszövetséget a lehető legrövidebb időn belül meg kell valósítani. Így ugyanis a nagyhatalmakat kész helyzet elé lehetne állítani és biztosítani lehetne a térség teljes függetlenségét. Kardelj - Kosztov szerint - óvta a BKP otthoni vezetését a Dimitrovval való konzultációtól, mert a bolgár vezető valószínűleg ellenezni fogja a tervet. Kosztov vallomása nem tartalmazta a Kardelj által hozott konkrét javaslatokat,

-----
⁴⁶Mosa Pijade: i. m. 101. o.

⁴⁷Edvard Kardelj: Reminiscences... 94. o.

sem pedig a bolgár választ. A jugoszláv tervezet megérkezését a Kardelj-látogatás utáni időre tette.⁴⁸

Edvard Kardelj Trajcsó Kosztovval folytatott 1944. december 22-24-i szófiai tárgyalásait a jugoszláv és a bolgár források lényegében egybehangzóan írják le, a szerződéstervezetek szövegei azonban egyikben sem szerepelnek. Az megállapítható, hogy a jugoszláv fél határozott és gyors lépéseket szorgalmazott a föderáció felé, a bolgár küldöttség viszont egy olyan javaslatot dolgozott ki, amely "nagyjából "védelmi szövetségre", illetőleg valamiféle "kölcsonös segélynyújtási paktumra" szorítkozik" - írta Kardelj egy december 23-án Titonak küldött levelében. Kardelj kifogásolta, hogy a bolgár tervezet Bulgáriának szövetséges államként való elismerését jelentette volna, ami csökkentené Jugoszlávia nemzetközi tekintélyét, mint győztes hatalom, valamint kedvezőtlenül hatna belpolitikai szempontból is. E december végi tárgyalásokon végül a felek megegyeztek "bizonyos formulációkban (...) amelyekből kitűnt, hogy nemcsak egy "kölcsonös segélynyújtási paktumról" van szó" - írta Kardelj, valamint megállapodtak a megbeszélések rövid időn belüli folytatásáról.⁴⁹

Kardelj emlékirtaiban beszámolt a bolgár tárgyalóküldöttség tagjainak álláspontjáról a föderáció kérdésében. Szerinte - számára is meglepő módon -, Trajcsó Kosztov Sztálinnal és Dimitrovval szemben határozottan ellenezte a föderációs elképzeléseket és

-----
48Szugyebnij processz Trajcsó Kosztova i jevo gruppi. Szofia, 1949. 87-93. o.

49Szugyebnij processz Trajcsó Kosztova ... 87-93. o.; Mosa Pijade: id. mű 101. o.; Kardelj levelét lásd: Mosa Pijade: id. mű 101-102. o., valamint Edvard Kardelj: Reminiscences ... 94. o.

hangsúlyozta a hosszú ideje fennálló különálló bolgár államiság tradícióit, valamint a bolgár és a jugoszláv társadalom szerkezete és mentalitása közti különbségeket. Vlko Cservenkov, a BKP KB titkára, majd 1950-től 1954-ig főtitkára, a föderáció mielőbbi megvalósítása mellett foglalt állást, mondván, hogy minden késlekedés óriási károkat okozhat. Kosztov 1949-es perének anyagaiban a két bolgár vezető álláspontja pont ellenkezőképpen tárul elénk, tehát hogy Kosztov sürgette, Cservenkov viszont ellenezte a föderációt. Kardelj szerint a BKP PB többi tagja, köztük a nagy tekintélyű Vaszil Kolarov, elvben támogatták a javaslatot, de annyi kifogást emeltek, hogy nyilvánvaló volt, hogy igazából nem örülnek az ötletnek és csupán a moszkvai vonal iránti hűség mondatja velük az egyetértő szavakat.⁵⁰ Ami Dimitrov hozzáállását illeti, Kardelj azt állította tehát, hogy szorgalmazta a föderáció megvalósítását. Ezzel szemben a jugoszláv vezető emlékirataihoz írt igen alapos lábjegyzet megemlíti egy Dimitrov-értesítést, amelynek hatására utasította el a BKP KB Tito föderációs javaslatát és indítványozott ehelyett kölcsönös segélynyújtásra vonatkozó egyezményt.⁵¹ A Kosztov-per anyagai is hivatkoznak erre a Dimitrov-távírra, sőt idézik is. Eszerint Dimitrov óvott a két állam elhamarkodott egyesítésétől. "A föderáció megvalósítása - írta a bolgár vezető - előzetes külpolitikai előkészítés nélkül nemkívánatos következményekkel járhat, különösen Bulgária számára, figyelembe véve legyőzött ország helyzetét."⁵² Az mindenesetre bizonyosnak tekinthető, hogy a BKP KB nem cselekedett Dimitrov meg-

-----
⁵⁰Edvard Kardelj: Reminiscences... 96. o.

⁵¹Edvard Kardelj: Reminiscences... 94. o.

⁵²Szogyebnij processz Trajcsó Kosztova... 93. o.

kérdezése nélkül, szándékai ellenére meg különösen nem s az is, hogy Kardelj decemberi szófiai tárgyalásain jelentős nézetkülönbségek voltak a két ország további együttműködésének formájáról. A megbeszélések azonban tovább folytatódtak, számos egyezménytervezet született, de végleges megállapodás nem jött létre a föderációról. Így aztán nem kerülhetett sor az ünnepélyes aláírási ceremóniára sem december 31-én, ahogy azt a jugoszláv fél szeretne volna.

A következő tárgyalási forduló 1945 januárjának közepén zajlott szintén Szófiában. A küldöttségeket Mosa Pijade, illetve Veljko Vlahovics vezették. Ekkor már teljesen kikristályosodott föderációs tervezeteket vitattak meg, amelyek alapvető koncepcionális szembenállást tükröztek. A jugoszláv javaslat első cikke-lye a következőket tartalmazta:

"1. A Demokratikus Föderatív Jugoszlávia és Bulgária egységes szövetségi államban egyesül, amely ezidőszert hét szövetségi részből fog állni, és pedig: Bulgáriából, Szerbiából, Horvátországból, Szlovéniából, Makedóniából, Crna Gorából, Bosznia-Hercegovinából, - amelyeknek közös népképviseletük és közös szövetségi kormányuk lesz és amelyek egységes vámterületet alkotnak."

A jugoszláv tervezet harmadik pontja pedig kilátásba helyezte:

"3. Közös bolgár-jugoszláv bizottság alakul Belgrád székhellyel, "Délsláv Egyesülési Bizottság" néven, azzal a feladattal, hogy kidolgozza a közös szövetségi állam alkotmánytervezetét. E bizottság tagjai Bulgária és a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia hat szövetségi részének képviselői lesznek, akiket kormányuk nevez ki."

Ezzel a felfogással szemben a bolgár javaslat így hangzott:

"1. Bulgária és Jugoszlávia kormányai kijelentik, hogy hozzálátnak a délszláv népek egyesítéséhez, közös szövetségi alapon megszervezett állam alapításával, amelynek neve "Délszlávok Föderációja" lesz, közös népképviselettel, közös külügy- és belügyi-minisztériumokkal és más közös intézményekkel, amelyeket a "Délszlávok Föderációjának" e szerződés következményeként és végérvényes megvalósításaként kidolgozandó alkotmánya határoz meg véglegesen.

2. E föderáció megvalósításának kezdeteként működésbe lép a szövetség speciális közös szerve, - a "Délszláv Népek Egyesülésének Ideiglenes Tanácsa", amelynek székhelye Belgrád város lesz. E tanács paritásos elvek alapján alakul meg a két kormány képviselőiből..."⁵³

A jugoszláv elképzelés szerint tehát Bulgária hetedik azonos jogú tagállamként csatlakozna az ekkor hat szövetséges köztársaságból álló Jugoszláviához. A bolgár tervezet viszont az önálló Bulgáriából és a szintén önálló Jugoszláviából összetevődő duális államot képzelte el. A tárgyalások, bár nem kis nehézségekkel, de eredményre vezettek és ki is tűzték a föderációs egyezmény aláírásainak időpontját és az esemény színhelyéül Belgrádot jelölték meg. Ekkor azonban, 1944) január közepén távirat érkezett Moszkvából, Molotovtól, amelyben arra kérték Bulgáriát és Jugoszláviát, hogy küldjenek egy delegációt a szovjet fővárosba és halasszák el a szerződés aláírására érkező bolgár küldött-

-----
⁵³Mosa Pijade: id. mű 102-103. o., valamint Mosa Pijade beszéde a költségvetés vitájában 1949 decemberében. Közli: International Socialist Conference Committee Offices 21/50. sz. körlevél. 1950. február 1., 3. o.

ség már bejelentett belgrádi útját. A távirat a nemzetközi helyzet változására hivatkozott.⁵⁴

A háromoldalú bolgár-jugoszláv-szovjet tárgyalásokra január végén került sor. A január 22-én Moszkvába induló bolgár delegációt Georgiev miniszterelnök és Jugov külügyminiszter, a jugoszláv küldöttséget pedig Mosa Pijade vezette. Megérkezésükkor azonnal nyilvánvalóvá vált mindnyájuk számára, hogy "a pillanat nem ítéltetett alkalmasnak a föderáció létrehozásához" - ahogyan ezt Pijade a jugoszláv parlament előtt fogalmazta 1949 decemberében. Ettől függetlenül nem ejtették el a tervet és a tárgyalások során megpróbáltak közös álláspontot kialakítani az ismét felmerült, paritásos elveket valló bolgár, illetve a Bulgáriának a hetedik köztársaság szerepét szánó jugoszláv elképzelés feletti vitában. Sztálin kezdetben a bolgár érvek elfogadása felé hajlott, melyeknek középpontjában Bulgária történelmi, valamint kulturális különállásának és hagyományainak kiemelése állt. Egy-két nap múlva azonban a szovjet politikus véglegesen a jugoszláv tervezetet támogatta, amely kétségbe vonta, hogy Bulgáriának bármivel is sajtósabb és ősiabb hagyományai lennének, mint például Montenegrónak vagy Szerbiának. A föderációs tervek további konkrétizálására nem került sor, elsősorban nemzetközi politikai tényezők miatt.

Végül is egy "a Demokratikus Föderatív Jugoszlávia és Bulgária közötti barátsági, szövetségi és kölcsönös segélynyújtási szerződés" szövegében született megegyezés. A Pijade és a Visinszkij által készített két szövegtervezetet január 27-én egyeztették és véglegesítették s azt mind a három delegáció elfogadta.

-----
⁵⁴Edvard Kardelj: Reminiscences... 94., és 96-97. o.

Nem mondtak le azonban a föderációról, s ezért abban is megállapodtak, hogy "a jugoszláv és a bolgár kormány elnöke a küldöttség által megállapított, azonos tartalmú levelet vált egymással, amelyben egyebek között ez áll: "Mind a két miniszterelnök úgy véli, hogy a megkötött szerződés keresztülvitelét minden pontjában e mostani közeledésünk főcéljának - a délszláv népek föderációjára rövides megvalósításának kell irányítania."

A barátsági szerződésből sem lett azonban semmi. Január 26-án ugyanis a bolgár küldöttség telefonüzenetet kapott Szófiából, amely a jugoszláv-bolgár tárgyalásokkal szembeni, aznap érkezett brit tiltakozó jegyzékről számolt be. London a jegyzékben hevesen ellenezte egy esetleges föderáció létrehozását a két ország között, valamint a bulgáriai Pirin Macedónia tervezett átengedését Jugoszláviának. A Moszkvában tárgyaló küldöttségek úgy értékelték, hogy ez az angol üzenet nem ellentétes a barátsági szerződés megkötésének gondolatával, de a legjobb az lenne, ha ezt minél előbb tető alá hoznák. Elhatározták, hogy a megállapodást a lehető legrövidebb időn belül, még február elején aláírják Belgrádban.⁵⁵

A tárgyalásokat Moszkvából hazatérve is folytatták, egyre nyilvánvalóbbá vált azonban, hogy nemhogy a föderáció létrehozására, de a barátsági szerződés aláírására sem lesz lehetőség. A nagyhatalmak erőviszonyai és pozícióharcuk megakadályozta a jugoszláv és bolgár elképzelések valóra válását.

Hogyan is alakult a nagyhatalmak álláspontja a délkelet-eu-

55A január végi tárgyalásokról lásd: Mosa Pijade: A föderáció kérdéséről. Id. mű 103. o.; Mosa Pijade beszéde a költségvetési vitában 1949 decemberében. I. mű 1-4. o.; valamint Edvard Kardelj: Reminiscences... 95. o.

rópai térséget illetően 1944 és 1945 fordulóján? Melyek voltak azok a nemzetközi tényezők, amelyek a föderációs tervek megvalósulásának döntő akadályát képezték?

Az 1944-45-ös év fordulóját a nemzetközi diplomáciai tevékenység megélénkülése, a jaltai konferenciára való készülődés jellemezte. Délkelet-Európában - a térségben közvetlenül nem érdekelt Egyesült Államok külügyminisztériumának értékelése szerint - "angol-szovjet rivalizálás" és "az erőpolitikát eredményező pozícióharc" dúlt. A London és Moszkva részéről jelentkező kölcsönös gyanúsítgatásokat az amerikaiak indokolatlannak ítélték olyan értelemben, hogy "nincs rögzített és előre kiszámított brit politika az európai jobboldali elemek támogatására, és a meglevő bizonyítékok alapján azt sem mondhatjuk - írta az elemzés -, hogy a szovjet kormány elhatározta, hogy kommunista rezsimeket iktattat be egész Európában. Ennek ellenére ezek az egymásra ható kölcsönös gyanúsítgatások affelé tendálnak, hogy a brit politikai akciókat még tovább jobb, a szovjet politikát pedig még tovább balfelé taszítsák."⁵⁶

Az amerikai külügyminisztériumban úgy vélték, hogy Nagy-Britannia és a Szovjetunió betartják novemberi megállapodásukat ("százalékos tárgyalások"), és "de facto egy ilyen egyezmény alapján cselekszenek". Ezt főképp "a görögországi szovjet tartózkodás mutatja, valamint a jugoszláviai "csapatmunka", ahol a britek úgy érzik, hogy az esélyek inkább ellenük vannak. Albániában,

-----
⁵⁶Dokumentum az amerikai elnök jaltai útja előtt készült Előkészítő Könyvből. (Briefing Book) Tárgy: A három fő szövetséges által felszabadított országokra vonatkozó közös politikai program kidolgozása elérésének szükségessége. FRUS 1945. 102-103. o.

melyről (...) nem készítettek egyezményt, a britek megpróbálták egy kicsit megelőzni az oroszokat. Magyarországon az orosz katonai pozíció elsődleges szerepet adott a szovjet kormánynak, melyet a briteknek szükségképpen el kellett fogadniuk. A Görögországban birtokolt, valahogyan nagyon is kétes 'főszereppel' a britek jól érezhetik, hogy a terv sem a befolyásolandó területeket nem osztotta fel egyenlő mértékben, sem a Mediterráneumban lévő brit pozíciókat nem védte meg. Ez jól magyarázhatja - vélték Washingtonban - a balkáni szövetség iránti brit érdeklődés újraéledését, mely ha Albánia és Törökország is beletartozik, korlátozhatja a területen belül a szláv hatalmat, mely másképpen - úgy tűnik - elkerülhetetlenül húzódik Szaloniki és az égei tengerpart felé.⁵⁷ Mivel az amerikai diplomácia úgy vélte, hogy "a Szovjetunió döntő politikai hatást fog gyakorolni a szóbanforgó területekre", azaz a Balkánra, valamint felmérve, hogy az ő sérelmeinek sora "nem olyan széles, mint a briteké", "mérsékeltebb álláspont-ra" helyezkedett és megpróbált közvetítő szerepet játszani Moszkva és London között.⁵⁸

Ez az álláspont a különböző föderációs elképzelésekkel kapcsolatban is érvényes volt. 1945 januárjának végén az amerikai külpolitika a legmagasabb szinten volt kénytelen állást foglalni Bulgária és Jugoszlávia uniójának, valamint ezzel szoros összefüggésben az egységes Macedónia létrehozásának tervéről. A brit kormány ugyanis értesítette Washingtont az ekkor már javában

-----
 57Dokumentum az Előkészítő Könyvből. Tárgy: Az amerikai politika a hatalmi övezetekkel szemben. Összefoglalás. FRUS 1945. 105. o.
 58Dokumentumok az Előkészítő Könyvből. Lengyelország és a Balkán újjáépítése: amerikai érdekek és szovjet magatartás; valamint Fő bulgáriai problémák címmel. FRUS 1945. 235. és 241-242. o.

zajló bolgár-jugoszláv föderációs tárgyalásokkal összefüggő álláspontjáról. A levél szerint egy balkáni szövetség terve "- mely mind a szövetséges, mind az ellenséges államokat magába foglalja - nem váltaná ki ellenszenvüket, de (a brit kormány - Sz.A.) egyáltalán nem támogatna egy olyan exkluzív uniót, vagy föderációt, melybe csak Jugoszlávia és Bulgária tartozna bele, mivel ez valószínűleg nem segítené elő a nagyobb csoportosulást, elszigetelné Görögországot és veszélyeztetné ennek pozícióit. Ami Macedóniát illeti, a brit kormány hajlandó arra, hogy hozzájáruljon egy macedon állam alakításához Jugoszlávia föderális részeként, ebbe azonban csak olyan területek tartozhatnának bele, melyek már megelőzően is Jugoszláviához tartoztak, Bulgária, Görögország "Macedónia" néven szereplő részét meghagyva az illető országnak. A britek ezt az álláspontjukat közölték a szovjet kormánnyal is. A minisztérium most dolgozza ki a levélre küldendő választ. Jelenlegi elgondolásaink általában egybeesnek a brit viszonyulással" - szögezte le az amerikai külügyminisztérium előkészítő anyaga.⁵⁹

Az amerikai külügyminisztériumba az angol kormány már korábban említett 1945. január 26-i, Szófiába és Moszkvába címzett jegyzékének tartalma is eljutott. Ebben Nagy-Britannia kijelentette, hogy "Bulgária, mint volt ellenséges állam nincs abban a helyzetben, hogy területe felett rendelkezék, mivel elméletileg a háromhatalmi katonai igazgatás ellenőrzése alatt áll. Az angolok külön tiltakoztak az egyesített Macedónia létrehozása ellen, mivel görög területet idegenítene el a kommunista föderáció javára.

-----

⁵⁹Dokumentum az Előkészítő Könyvből. Általános balkáni politika. FRUS 1945. 238. o.

Ha bármilyen balkáni föderációról elmélkednek, annak magába kellene foglalni a nem kommunista Görögországot."60

A szovjet kormány a brit jegyzékre válaszolva "értesítette Öfelsége Kormányát, hogy tudomásuk van arról, hogy Jugoszlávia és Bulgária között a fegyverszüneti egyezmény megkötésével és kölcsönös segítségnyújtási egyezmény megkötésével kapcsolatos tárgyalások folynak, s hozzátették, hogy ezzel szembeni magatartásuk kedvező. Azonban a szovjet kormány úgy véli, hogy egy balkáni föderáció, különösen egy jugoszláv-bolgár föderáció kérdése jelenleg nem aktuális és nincs is gyakorlati fontossága." A brit kormány örömmel vette tudomásul a fenti szovjet megnyilatkozást, ugyanakkor nyugtalanította az a tény, hogy "Jugoszlávia és Bulgária közti fegyverszüneti és kölcsönös segítségnyújtási tárgyalások folynak, s hogy a szovjet kormány jóindulattal szemléli ezeket". Álláspontját azzal indokolta, hogy 1. Bulgária ellenséges állam, melyet egy "fegyverszüneti rezsim" irányít, tehát mindenféle külön tárgyalás folytatását meg kell tiltani neki; 2. Jugoszlávia és Bulgária formálisan hadiállapotban vannak; 3. nem tudni, hogy a tárgyalásoknak milyen hatásuk lesz Görögország jóvátételi igényeire. Mindezek alapján a győztes hatalmak - írta a február eleji brit jegyzék - "nem egyezhetnek bele a jelenlegi helyzetben abba, hogy (Bulgária - Sz.A.) külön tárgyalásokat folytasson Jugoszláviával és még azelőtt kell teljes jóvátételt szolgáltatnia Görögországnak, mielőtt lefolytatná ezeket a tárgyalásokat."61

60E.R. Goodman: The Soviet Design for a World State. Columbia Univ. Press., New York 1961. 332. o.

61Jugoszláv-bolgár viszony. Brit feljegyzés. Jalta, 1945. febr. 10. KÜM Irattár 760 H 74/2-1145. In: FRUS 1945. 890.-891. o.

Követve a nagyhatalmak külpolitikai lépéseit 1944-45 fordulóján, összefoglalásként megállapítható, hogy világos összefüggés mutatható ki a brit tiltakozó jegyzékek, illetve a bolgár-jugoszláv föderációs tárgyalások megtorpanása között. Nagy-Britannia egy olyan széleskörű államszövetség létrehozását szorgalmazta, amely magába foglalta volna a várhatóan szovjet befolyás alatt álló Bulgáriát, Jugoszláviát és az ekkor még bizonytalan Albániát, valamint "ellensúlyként" az angol érdekszférába tartozó Görögországot és Törökországot. Hevesen ellenzett viszont egy "tisztá kommunista" bolgár-jugoszláv föderációt, amely veszélyeztette volna amúgy is megcsappant balkáni pozícióit, különösen hogy kibontakozóban volt a görög polgárháború. Az angol közbelépés eredményes volt. A január végi tiltakozó jegyzék lehetetlenné tette a föderációs megállapodás aláírását, a február eleji pedig még a segélynyújtási szerződéstől is visszalépésre kényszerítette a tárgyaló feleket, mint azt a korábbiakban láttuk. A Szovjetunió számára kedvező lett volna a bolgár-jugoszláv föderáció megvalósulása és nyilvánvaló, hogy a két kommunista párt nem vetette volna fel a gondolatot, ha azt Moszkvában ellenezték volna. A terv előtérbe kerülése még így sikertelenségben is előnyöket hozott a szovjet diplomáciának, hiszen keresztülhúzta Nagy-Britannia balkáni föderációs szándékait. Végül is mind a szovjet, mind a brit diplomácia visszavonulót fújt s a balkáni föderációk tervei egy időre lekerültek a napirendről.

III.

Konföderációs és vámuniós tárgyalások Románia ésMagyarország között 1945 tavaszától1946 tavaszáig

A Románia és Magyarország közötti kapcsolatok normalizálása nem ígérkezett könnyűnek, hiszen mindkét népben fájón égtek a korábbi évtizedekben egymásnak okozott sebek. A nehézségeket fokozta, hogy a Hitlerrel szembeforduló Románia első kormányai nem tudták és részben nem is akarták megakadályozni a Maniu-gárdák és a hivatalos román közegek nemzetiségellenes terrorját a sokat szenvedett Erdélyben.⁶² A véres atrocitások miatt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság az 1944. november 14-i határozatával elrendelte a román közigazgatás kivonását Észak-Erdélyből s helyette visszaállította a szovjet katonai ellenőrzést.⁶³ Ezzel a bukaresti kormányzat számára is nyilvánvalóvá vált, hogy Észak-Erdély hovatartozásának a békeszerződésig még nyitott kérdését csak a nemzetiségekkel való megbékéléssel és a szomszédos államokkal való baráti együttműködéssel tudja a maga számára kedvezően eldöntetni. A román állam korábbi területi integritásának megőrzése kizárólag demokratikus, a világ közvéleménye előtt elfogadható nemzetiségi politika és jószomszédságra törekvő külpolitika foly-

-----
⁶²Erről bővebben lásd: Csatári Dániel: Román-magyar kapcsolatok. Kossuth, 1958., 196-197. o.; Csatári Dániel: Forgószélben. Magyar-román viszony 1940-1945. Akadémia., 1968., 441. o.; Balogh Sándor: Erdély és a második világháború utáni békerendezés. Külpolitika 1987./5. sz. 184. o.

⁶³Csatári Dániel: Forgószélben... i. m. 442-443. o.

tatásával volt lehetséges. Ez a koncepció akkor nyert igazolást, amikor nehéz belpolitikai küzdelmek és a Szovjetunió erőteljes közbenjárása eredményeképpen 1945 márciusában a mélyreható demokratizálási programmal fellépő Petru Groza került kormányra.⁶⁴ Néhány nappal később Groza távíratban kérte a szovjet kormányt, hogy járuljon hozzá a román közigazgatás Észak-Erdélybe való visszatéréséhez. Sztálin beleegyezése már másnap, 1945. március 9-én megérkezett. Az intézkedés egyik legfontosabb indoka az volt, hogy az új román kormány felelősséget vállalt a nemzetiségek jogainak biztosítására.⁶⁵

Az új, demokratikus román kormány az 1944. október 12-én megalakult Országos Demokrata Arcvonal programja alapján kezdte meg működését. Az RKP, az RSZDP, a Hazafiak Szövetsége, az Ekés Front és a Romániai Magyar Népi Szövetség által 1945 január végén közzétett dokumentum az országban élő nemzetiségek barátsága és jogegyenlősége mellett szállt síkra, amely biztosítaná Románia számára "Észak-Erdély visszacsatolását".⁶⁶ Külpolitikailag a Groza-kormány legfontosabb feladatának tartotta, hogy kiküszöböl-

-----
⁶⁴Egyes történetírók a román kommunistákat teszik felelőssé a Radescu-kormány bukását előidéző politikai válság és egy véres tüntetés kirovokálásáért, Groza kinevezését pedig egyértelműen Andrej Visinszkij szovjet külügyminiszter-helyettes ultimátumának tulajdonítják. E szerzők szerint a Mihály királlyal tárgyaló szovjet politikus követelte Groza miniszterelnöki kinevezését, ellenkező esetben felvetette, hogy esetleg megszűnhet Románia önálló állami léte. Lásd: Robert Lee Wolf: Romania. In: S. D. Kertesz: The Fate of East Central Europe. University of Notre Dame Press, Indiana, 1956., 256-257. o. és Robert King: A History of the Romanian Communist Party. Hoover Institute Press, Stanford University, California, 1986. 49. o.

⁶⁵Balogh Sándor: i. m. 186-187. o.

⁶⁶Borsiné Toldy Mária - Szokolay Katalin: Harc a hatalomért 1943-1948. Az európai népi demokratikus forradalmak válogatott dokumentumai. III. köt. Bp., 1978. 108-109. o.

je, vagy legalább csökkentse a környező államokkal való kapcsolatait terhelő nézeteltéréseket. Ebben az a felismerés vezette, hogy "a múltban, az első világháború alatt és a két világháború között bizonyos imperialista körök érdeke volt, hogy a Balkánon háborús gócpontokat tartsanak fent a szomszédos államok között s így lett ez a félsziget Európa "puskaporos hordója", mely bármikor felrobbanhatott".⁶⁷ Maga Petru Groza, Erdély szülötte, különös mélységgel érezte át az egymás mellett élő és egymásra utalt népek megbékélésének szükségességét: "... a lezajlott háború véres áldozatait, a nyitott sebek mindkét kis nép véres testén kiáltoán intenek: ne engedjük magunkat újból egymásra uszítani" - írta.⁶⁸ Groza őszinte szándékait fejezte ki az a néhány soros, saját kézzel, magyar nyelven írt előszó, melyet az 1945-ben magyarul megjelenő kötete: "A börtön homályában" elé fogalmazott: "Fogjuk erősen marokra a magyar és román népeink közötti megértő együttműködés, (...) szabadság és testvériség zászlaját, hogy megbirkózhassunk a mindkét oldalon sokszor áldemokratikus lepel alatt lappangó sovinizmus, faji gyűlölet és hatalomvágy beteges ösztöneivel, melyeket a harmadik érdekeltek az imperializmus jegyében oly számítóan használnak ki. Csak így haladhatunk egy közös jobb sors felé, mely után buzgón epedez minden dolgozó magyar és román."⁶⁹

Groza úgy vélte, hogy a népek közeledésének nemes célja felé

-----
⁶⁷Románia békepolitikája és viszonya a szomszéd országokhoz. Kiad.: Román Tájékoztatásiügyi Minisztérium. Bp. 1947. május. 22. o.

⁶⁸Dr. Petru Groza: A börtön homályában. Malmaison 1943-1944 telén. Nagyvárad, Grafika Nyomdai Műintézet, 1945. 9. o.

⁶⁹Dr. Petru Groza: A börtön homályában. i. m. 10. o.

vezető úton első lépésként le kell számolni a korábbi évek nemzeti sovinizmusaival. Ezért már néhány nappal kormányra kerülése után, az 1945. március 13-i minisztertanácsi ülésen erélyesen szólitotta fel minisztertársait: "... tisztítsuk meg házunk táját, ahol még fellelhető a régi, sovinizta mentalitás maradványa...". Ezzel egyidejűleg hozzá kellett kezdeni egy demokratikus nemzeti-ségi politika kialakításához. A kormányban helyet foglaló pártok számára ugyanis világos volt, hogy a kisebbségek támogatására szükségük van a demokratizálási folyamat elmélyítéséhez és számításba kellett venni azt is, hogy az ország külpolitikai tárgyalásain ez a kérdés mindig nagy súllyal szerepelt. Az új kormány és az újjászületett román demokrácia külső megítélése, az Észak-Erdélyért folytatott diplomáciai erőfeszítéseik sikere nem kis részben a kisebbségi kérdés megoldásától, valamint a szomszéd államokkal való jó kapcsolatok kialakításától függött. Nem véletlen tehát, hogy az említett minisztertanácsi ülésen Groza szükségesnek tartotta leszögezni, hogy "a román hazának az együttélő nemzetiségeké kell lennie", és hogy törekedni kell a szomszédos népekkel való békés együttélésre, amelyek "egy nagy családba fognak illeszkedni itt a Duna mentén".⁷⁰ A Groza-kormány konkrét intézkedései és külpolitikai lépései ebben a szellemben történtek s úgy tűnt, hogy az Országos Demokrata Arcvonal programjának megvalósítása lehetőséget teremt a román és a magyar nép megbékélésére, sőt szoros együttműködésére.⁷¹

-----
⁷⁰Petru Groza beszéde a Minisztertanács 1945. március 13-i ülésén. In: P. G.: Articole, cuvintari, interviuri. Texte alese. Bucuresti, 1973. 222. o.

⁷¹A kormány intézkedéseiről lásd: Csatári Dániel: Románia története a XIX-XX. században. Tankönyvkiadó 1972. 132-134. o.

Az új, demokratikus magyar kormány is hitet tett a környező államokkal való jó viszony mellett. Elhatárolta magát a korábbi rendszer revansista külpolitikájától és határozottan elítélte a magyar fasiszták által a szomszéd országokban elkövetett gazteteket.⁷² Ezen felül Gyöngyösi János külügyminiszter már 1945 áprilisában annak a reményének adott kifejezést, hogy a szomszéd államokkal való kapcsolat "nemcsak baráti lesz, de azon túlmenően is olyan szoros gazdasági, sőt politikai együttműködés, amelyet a régi reakciós kormányzatok alatt elgondolni sem lehetett volna." A nyilatkozatokat tettek követték.⁷³

A magyar Ideiglenes Nemzeti Kormány a kapcsolatok normalizálási lehetőségeit kipuhatolandó már 1945 március végén Bukarestbe küldte megbizottait: Réczei László miniszteri tanácsost és Tarnay István követségi titkárt, akiket Petru Groza 24-én magánkihallgatáson fogadott. Réczei László feljegyzéseiből kitűnik, hogy a román miniszterelnök nevével fémjelzett nemzetiségi és jószomszédi politika egy szélesebb ívű külpolitikai koncepcióba illeszkedett. Groza "szeme előtt - írta a magyar kiküldött - egy a Lajtától a Fekete-tengerig terjedő egységes blokk terve lebeg, amelynek a magját a magyar-román államszövetség képezné, ahol is eltűnnének a vámhatárok, egységes valuta s a legteljesebb politikai együttműködés alakulna ki."⁷⁴ A vámuniós elképzelés jótékony hatását elemezve a Magyar Népi Szövetség 1945 májusában Kolozsvárott tartott első kongresszusán Groza rámutatott: "Ha mi megszüntetjük

-----

72Szabad Nép 1945. márc. 27., ápr. 5.

73Szabad Nép 1945. április 20.

74Réczei László miniszteri tanácsos feljegyzése a külügyminiszterhez a Petru Groza miniszterelnöknél lezajlott magánkihallgatásról. Bukarest, 1945. március 24. In: Groza Péter emlékére. Kossuth, 1984. 74. o.

Románia és Magyarország között a vámhatárt, hogy áruink, munkáink termékei szabadon cserélődjének a két ország között, ha mi be-
szüntetjük az útlevélkényszert, csupán bizonyos határátkelési igazolvánnyal könnyítve meg a közlekedést, ha testvér a testvért és szülő a gyermekét látni akarván szabadon utazhatik, akkor, testvéreim, nincs okunk rá, hogy lelkünk mélyén valahol még más vágyakat is támasszunk."⁷⁵ Ugyanebben az időben, tehát 1945 májusában Groza nyilatkozatot adott a Népszava munkatársának, amelyben állást foglalt a Magyarország és Románia közti "végleges megbékélés" szükségessége mellett. "Végleges, a román-magyar kapcsolatok összességét magában foglaló megoldást akarunk találni..." - mondta, majd kifejtette, hogy milyen elképzelései vannak. "Én a vámunió híve vagyok - jelentette ki. Legyen szabad az áruk forgalma Románia és Magyarország között. Továbbmegyek: ne csak az áruk, a személyek is közlekedhessenek szabadon. Szüntessük meg tehát az útlevélkényszert is. (...) Továbbmegyek: tegyük szabaddá a szellemi termékek forgalmát is. Szóval bontsuk le a vámtarifákat, útlevelekből, cenzúrából épült határfalakat" - indítványozta a román miniszterelnök. Az interjú további részében kitért az intézkedések el nem hanyagolható lélektani hatására is: "Csak az elérhetetlen, ami olyan különösen vonz és szenvedélyeket kelt. Tegyük szabaddá a forgalmat, tegyük szabaddá a közlekedést, gazdasági szempontból és szellemi tekintetben egyaránt. Ezzel - azt hiszem már ki is húztuk a kérdés méregfogát..." - jelentette ki.⁷⁶

-----

⁷⁵Mit mondott Groza Péter, Luka László, Kurkó Gyárfás a Romániai Magyar Népi Szövetség első kongresszusán. Kolozsvár, 1945. 6.o.

⁷⁶Szalai Sándor: Beszélgetés Groza Péter miniszterelnökkel Románia és Magyarország közös problémáiról. Népszava, 1945. május 20.

A "kérdés méregfoga" természetesen a nemzetiségi és határkérdések voltak. Groza a Réczei Lászlóval folytatott beszélgetése során ezzel kapcsolatban arról a szándékáról biztosította a magyar tárgyalópartnerét, hogy "a maga részéről arra fog törekedni, hogy a román népben tudatosítsa a két ország közös érdekeinek politikai szükségességét. Ezt pedig (...) leginkább azáltal véli elérhetőnek, hogy Erdélyben ne csak a román nép, hanem vele egyenjogú félként a magyar nép is - országhatártól függetlenül - igazi hazát és otthon találjon."⁷⁷ Groza hangsúlyozta, hogy "a román-magyar barátság kérdése nem területi kérdés". Ugy vélte, és tettei is e szellemet tükrözik, hogy "Erdély, ahol a románság és a magyarság sok-sok évszázad óta él egymás között (...) nem lehet fal, hanem csak híd lehet Magyarország felé...".⁷⁸

Groza megbékélést kereső baráti jobbját szívélyesen szorították meg Magyarországon és egyetértéssel találkozott a föderációs elképzelés is. A kedvező reagálást tükrözik Rákosi Mátyás és Révai József szavai az MKP 1945-ös pütkösdi konferenciáján és a magyar-román barátság elmélyítésének szükségességéről nyilatkozott Gyöngyösi János külügyminiszter is az FKGP endrődi népgyűlésén 1945 május végén. A magyar sajtó számos hazai és román politikai baráti hangú nyilatkozatát közölte a nyáron, külön figyelmet szenteltek a június elején megjelent új romániai nemzetiségi törvénynek és irtak a közös történelmi hagyományokról az 1848-as szabadságharc évfordulója kapcsán. Beszámoltak az egységes román

-----

⁷⁷Réczei László miniszteri tanácsos feljegyzése ... i. m. 75. o.

⁷⁸Szalai Sándor: i. m. Népszava, 1945. május 20.

ifjúsági mozgalom küldötteinek szívélyes fogadtatásáról a Magyar Ifjúság Napján Budapesten és elismerőleg szóltak arról, hogy a budapesti Szakszervezeti Tanács még április végén meghívta a román szakszervezetek képviselőit a május 1-i ünnepségekre.⁷⁹

Élénk érdeklődés kísérte Frakas Mihály június 14. és 19. közötti bukaresti útját. A Szabad Nép úgy értékelte, hogy a magyar politikus mebeszélései és fogadtatása a "magyar demokrácia egyik legnagyobb külpolitikai sikere" volt, mert bár az nyilvánvalóvá vált, hogy egyelőre nincs lehetőség a diplomáciai kapcsolatok felvételére Románia és Magyarország között, de számos más területen el lehet mélyíteni az együttműködést.⁸⁰ A magyar-román jó viszonyt szimbolizálta a két nép katonáinak találkozója 1945. július 28-án az ártándi határőr laktanyában. A magyar katonai parancsnok, Kővári Marcell ezredes később egy Bukarestbe látogató magyar delegáció tagja lett.⁸¹

Az 1945 tavaszán a Szövetséges Ellenőrző Bizottság beleegyezésével⁸² megindult magyar-román tárgyalásokon nemzetközi diplomáciai nehézségek miatt először a két állam gazdasági kapcsolatai

-----
79Szabad Nép 1945. április 5., 20., május 23., 24., 27., 29., június 5., 6., 9., 12., 13., 20.

80Szabad Nép 1945. június 26., 28.

81Paál Jób: Beszélgetés Groza Péterrel. A szerző kiadása. 1946. Nagy Károly Grafikai Müintézete, Debrecen. 10. o.

82A SZEB álláspontjáról Groza tájékoztatta Réczei Lászlót a már említett 1945. március 24-i megbeszélésükön, amennyiben közölte, hogy "...ő ebben az ügyben előzetesen tárgyalta Visinszkij szovjet külgyi népbiztossal és Szuszajkov vezérezredessel, és mindketten azon az állásponton voltak, hogy szívesen látnák a közvetlen tárgyalások megindulását". Lásd: Lipcsey Ildikó: Réczei László feljegyzései 1945 márciusi romániai megbeszéléseiről. Történelmi Szemle 1984. 4. sz. 620-624. o. Ezen kívül Groza egy 1945 októberi interjúban kijelentette: "...legutóbb Moszkvában részletesen beszámoltam minderről Sztálin generalisszimusznak és ő az egész magyar komplexumban osztja álláspontomat." Paál Jób: i. m. 13. o.

elmélyítésének lehetőségei kerültek előtérbe. Az első kézzelfogható eredmény az 1945. június 18-án megkötött árucserereformalmi egyezmény volt. Ez azonban nem elégítette ki a feleket, melyek a kapcsolatok elmélyítésére törekedtek. A vámuniós célt 1945 nyarán is napirenden tartották. Groza augusztus 13-i, Soltész Pálnak, a Szabad Nép tudósítójának adott interjújában ismét kifejtette ezeket a terveket. Kijelentéseit Magyarországon örömmel fogadta a haladó közvélemény. Az MKP álláspontját Rákosi Mátyás fejtette ki miskolci beszédében, ahol annak a reményének is kifejezést adott, hogy "...a fiatal Jugoszlávia sem idegenkedik hasonló összefogástól."⁸³

1945 őszén a magyar kormány, hogy nemzetközi támogatást szerezzen a gazdasági együttműködési elképzelésekhez, a SZEB felkérésére írt feljegyzésében kiemelte: "A Duna mentén élő kis népek boldogulásának legelső előfeltétele, hogy az új rendezés alapján megvalósulhasson azoknak szoros gazdasági együttműködése. (...) Ezek az államok valóban gazdaságilag is annyira egymásra vannak utalva, hogy csak barátok lehetnek, vagy ellenségek. (...) A békeszerződésben tehát mindenekelőtt intézményesen kellene gondoskodni arról, hogy a természetes adottságok folytán egymást kiegészítő és egymásra utalt dunamelléki kisállamok ne a gazdasági elzárkózás, hanem a legszorosabb gazdasági együttműködés politikáját folytassák. Egy szoros gazdasági együttműködés a politikai ellentéteket és surlódásokat is jelentékenyen csökkentené, s egyben az egész világgazdaságnak is hasznára volna, mert a dunai térség gazdasági fellendülése annak, mint fogyasztópiacnak a je-

-----

⁸³Szabad Nép, 1945. aug. 15.

lentőségét nagymértékben emelné" - érvelt a kormány a feljegyzésben. Végül leszögezte, hogy "a maga részéről kívánatosnak tartaná, ha a dunai térség területi újjárendezését intéző hatalmak állást foglalnának a tekintetben, hogy gyakorlatilag milyen módon szándékoznak intézményesen biztosítani a dunai államok hatékony gazdasági együttműködését."⁸⁴

A kérdésben állást foglaltak a koalíciós pártok is. Az új magyar külpolitika megfogalmazásában a felszabadulás óta kulcsszerepet játszó Magyar Kommunista Párt az 1945 szeptember 23-án napvilágot látott választási programjában a gazdasági együttműködés formájaként a "román-jugoszláv-magyar vámunió"-t jelölte meg, amelyet a kívánatos cél: "a kossuthi ideál, a Duna-föderáció" felé tett lépésként értékelte. A Szociáldemokrata Párt 1945 augusztusában tartott 34. kongresszusának programtervezetében szintén szerepelt egy "Duna-konföderáció" gondolata, a végleges szövegből azonban kihagyták ezt a részt. A tervvel azonban továbbra is nagy rokonszenvvel foglalkoztak. A haladó polgári értelmiség érdekeit kifejező Polgári Demokrata Párt 1945. június 21-én közzétett programja is a Duna menti népek megosztottságának felszámolása mellett tört lándzsát. A nemzetiségi kérdés megoldására "nemzetiségi önkormányzatok" kialakítását javasolta "kantonális, esetleg községenkénti" keretben, a szomszédos országokkal való szoros együttműködés érdekében pedig szorgalmazta a "határok lehető spi-

-----
⁸⁴Gyöngyösi János külügyminiszter feljegyzése G.M.Puskin követhoz, a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság tanácsadójához, 1945. szeptember 13-án. Új Magyar Központi Levéltár (továbbiakban UMKL). Erdei Ferenc belügyminiszter iratai. 1./d. In: Dilemmák a Dunatájon (Magyarország és a délkelet-európai föderációs tervek.) Századvég. Az ELTE Jogász Társadalomtudományi Szakkollégiumának kiadványa. 2. sz. Bp. 1986. 70-71. o.

ritualizálásá"-t.⁸⁵

Román részről Petru Groza 1945 őszén változatlanul fenntartotta a vámunióra, az útlevélkényszer eltörlésére vonatkozó indítványát, mint ezt egy 1945 októberi interjúban megfogalmazta: "A magyar kérdésben nem riadok vissza semmiféle lépéstől. Még olyantól sem, amelyet nálunk sokan talán radikálisnak tartanak. Jegyezzék meg, hogy én nem félek a közös vámterülettől, nem rettegek attól, hogy leomlanak a vámsorompók és nem félek attól sem, hogy az emberek útlevél nélkül menjenek át tőlünk Magyarországra, vagy jöjjenek onnan túlról hozzánk. (...) Ismétlem, nem riadok vissza az útlevél teljes eltörlésétől, de nem riadok vissza egy államszövetségtől sem, amely az én felfogásom szerint Romániát és a román nemzetet éppen annyira boldoggá tenné, mint Magyarországot és a magyarokat!" - szögezte le Groza.⁸⁶

1945 október végén hivatalos magyar delegáció utazott Romániába az Erdélyből elmenekült vagy deportált magyarok visszaköltöztetéséről tárgyalni. A küldöttséget kitüntető szivélyességgel fogadta Petru Groza. A román miniszterelnök kijelentette, hogy szívesen látná, ha a vendégei hosszabb ideig maradnának Bukarestben és kimondatlanul bár, de ellátnák egy leendő magyar követség teendőit, mint ahogy az ő általa Budapestre küldött román delegáció is hasonlóképpen jár el. Ezzel kapcsolatban közölte, hogy "a magyar-román diplomáciai kapcsolatokról tárgyalt Moszkvában és megkapta ehhez a hozzájárulást, de a követek kinevezése most bel-

-----

⁸⁵Szabad Nép 1945. szeptember 23. Balogh Sándor-Izsák Ljos: Pár -
tok és pártprogramok Magyarországon (1944-1948). Tankönyvkiadó,
Bp., 1979. 198. o.

⁸⁶Paál Jób: i. m. 14. o.

ső technikai nehézségekbe ütközik". A király ugyanis nem hajlandó a kormány rendelkezéseit aláírásával szentesíteni. Groza Sztálinnak felvetette a magyar-román kapcsolatok elmélyítésére vonatkozó elképzeléseit is és nagy meglepetésére szolgált, hogy "a legnagyobb helyesléssel találkozott a magyar-román határ légiesítése és a vám-unió kérdése". A beszélgetés során a továbbiakban a román miniszterelnök javasolta a magyar, a román, a jugoszláv és a bolgár érdekek összeegyeztetését, mert a szoros együttműködés megteremtésére egyedülálló alkalmat szolgáltat a pillanatnyi nemzetközi helyzet. Ezen kívül felhívta a magyar küldöttség figyelmét az esetleges akadályozó tényezők közül arra, hogy: "Ha Magyarország határkiigazítási igényekkel lépne fel, akkor valószínűleg Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia is igényeket támasztana magyar területekre és ezáltal a végleges megbékülés és megnyugvás sohasem következne be, sőt..."⁸⁷

Groza a következő hónapokban is hasonló szellemben fogalmazta meg elképzeléseit, nem engedve teret a magyar-román kapcsolatok elhidegülése irányába ható törekvéseknek. A béketárgyalások diplomáciai csatározásai kapcsán ugyanis felszínre kerültek a közép- és délkelet-európai országok érdekellentétei s ezt tetézték az egyes államok belpolitikai küzdelmei is. Groza koncepciója ebben a feltételrendszerben egyre inkább veszített realitásából, megvalósíthatóságát jelentékeny romániai és magyarországi erők legalábbis kétségesnek tartották. A román miniszterelnök ezért igyekezett elhárítani az akadályokat, amelyek a vámuniós terv létrehozásának útjában álltak. Nyilatkozataiban hangoztatta a román

-----
^{87A} magyar küldöttség 1945. november 1-i jelentése Bukarestből.
 PI Arch. 274. fond 10/73. ö. e.

és a magyar nép egymásra utaltságát s az együttműködés gazdasági szükségszerűségeit. 1945 december közepe nyilatkozatában a határkérdést "másodrangúnak" minősítette és megoldására ismét a "határok légiesítését" és a vámuniót javasolta. Ugyanekkor állást foglalt a közép-európai megbékélés útjában álló igen feszült csehszlovák-magyar viszony kérdésében is, bár kijelentései - ismerve a román külpolitika korábbi és későbbi lépéseit - inkább egyéni véleménynek tekinthetők. Groza ugyanis kifejtette, hogy "határozott ellensége" a népességcserének. "A szívet nem lehet kiszakítani a testből. A népeket nem lehet gyökértelenné tenni. Bárhol a világon csak egy lehet az út, a népek egyenjogúsítása, mindennemű faji és nemzetközi üldöztetés megszüntetése, a testvériség, a béke.⁸⁸

Budapesten bizonyos óvatossággal, de kedvezően fogadták a hivatalos körök Petru Groza javaslatait. Tildy Zoltán 1945 december 1-jén közölt nyilatkozata ezt a visszafogottságot, de egyben készséget is tükrözte. A magyar miniszterelnök kijelentette, hogy a Groza részéről "ismételten felvetett magyar-román vámunió és az útlevelkényszer megszüntetésének gondolata további kapcsolatok kiépítésének lehetőségét jelenti, amelyet a magunk részéről is készséggel megfontolunk."⁸⁹ Ezzel összhangban a magyar kormány 1945 végén valóban komolyan kezdett el foglalkozni egy esetleges vámunió várható hatásaival mind gazdasági, mind pedig külpolitikai téren. Az előkészítő munka során számos közgazdasági elemzés és tervezet született neves szerzők és intézmények közreműködésé-

-----
⁸⁸Intejú Vásárhelyi Miklósnak. Szabad Nép, 1945. dec. 20.
⁸⁹Szabad Nép, 1945. december 1.

vel, amelyek, bár némelyik csak bizonyos fenntartásokkal, hasznosnak ítélték a Magyarország és Románia közötti gazdasági együttműködés ilyen szoros formáját is.

A Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége az Iparügyi és a Földművelésügyi Minisztérium kérésére már 1945 szeptember 10-én elkészítette állásfoglalását "A magyar-román vámunió kérdéséhez" címmel. Az anyag mindenekelőtt felhívta a figyelmet a tervvel kapcsolatos bizonytalansági tényezőkre: ismeretlenek a leendő határok, nem tudni, hogy az áruforgalom feltételeit nem fogják-e nemzetközileg megkönnyíteni és kérdéses a nagyhatalmak álláspontja Délkelet-Európa további sorsát illetően, azaz ismeretlen, hogy "milyen mértékű lesz a magyar szuverenitás" és hogy a szövetségesek nem fogják-e az országokat "valamely módon egybekapcsolni, vagy széttagolni". A GYOSZ ezen kívül bizonytalanságának adott hangot a magyarországi és romániai belpolitikai helyzettel, valamint a vámuniós terv mindkét országbeli fogadtatásával és támogató bázisával összefüggésben. Miután mindezeket előrebocsátotta, az anyag áttért a trianoni Magyarország és Nagyrománia háború előtti gazdasági eredményeinek adatokkal alátámasztott elemzésére. Leszögezte, hogy a két ország külkereskedelmi forgalma "sokkal kisebb volt, semmint azt a szomszédság és a régi összeköttetések indokolnák" s ezen változtatni kell. Állást foglalt "a két állam valutájának egymás közötti állandó viszonyá"-n alapuló szabad devizaforgalom és a kereskedelempolitika egyeztetése mellett. Mindehhez szükség van az "általános gazdaságpolitika közösségé"-re, valamint "a külpolitikának olyan egyirányúságá"-ra, amely "a közösséghez igen közelálló". A GYOSZ végül is leszögezte: "... a magyar közgazdaság általános szempontjai szerint a vámunió tervét

előnyösnek kell tekintenünk".⁹⁰

A magyar külügyminisztérium, amely szintén megkapta a gyár-
iparosok anyagát, nem találta megfelelőnek az elemzést. Az egyik
munkatárs november 26-i feljegyzésében úgy vélte, hogy át kell
dolgozni, mert "a memorandum nem felel meg céljának", hiszen nem
azt vizsgálja, hogy mi a lehetősége a vámuniónak és mik a techni-
kai feltételei, ráadásul nem derül ki belőle, hogy milyen előnyök
származnának belőle Magyarország számára.⁹¹

Egy a vámuniós tervekkel láthatóan kevésbé szimpatizáló mun-
katárs a Gazdaságpolitikai Osztály nevében leszögezte, hogy "a
román-magyar vámunió kérdése elsősorban politikai természetű".
Egyetértett a GYOSZ értékelésével abban, hogy gazdaságilag "nem
forog fenn a két ország közötti gazdasági kapcsolatok kimélyaité-
sének ily mérvű szükségessége", azonban úgy vélte, hogy ha a lé-
pés megételét "politikai okok indokolnák", akkor ezt "gazdasági-
lag is gyümölcsözővé lehetne tenni". Az 1945. december 3-án kel-
tezett feljegyzés szerzője összefoglalva véleményét, végül kije-
lentette: "Egyelőre érzésem szerint a kérdés nem bir túlzott ak-
tualitással és annak érdemi elbirálását a magyar-román viszony
politikai alakulásától kell függővé tenni."⁹²

A GYOSZ, feltehetően az átdolgozásra vonatkozó bírálat, va-
lamint a megváltozott körülmények hatására, újabb elemzést készi-
tett 1946 januárjában. Ebben, bár a címben szerepelt a román re-
láció is, főként egy magyar-jugoszláv vámunió lehetőségével fog-
lalkoztak. Kimutatásokat közöltek a három ország mezőgazdaságá-

-----
⁹⁰GYOSZ: A magyar-román vámunió kérdéséhez (1945. szept. 10.).

UMKL XIX-J-1-a Bé.O.KÜM. 25. doboz III-55 tétel 41019/Be-1945.

⁹¹Uo.

⁹²Uo.

ról, iparáról és bányászatáról, külkereskedelmi forgalmáról és pénzügyeiről, különös tekintettel Jugoszláviára. Ezek alapján megállapították, hogy déli szomszédunk ipara nem okozna versenyt, de mezőgazdasága sem, mert a magyar mezőgazdaság még sokáig nem tudja a belső szükségleteket sem kielégíteni. Azt is figyelemre méltónak tartották, hogy Jugoszlávia a magyar ipar igen fontos nyersanyagellátója volt, "ipari szempontból tehát nem látszik aggályosnak egy magyar-jugoszláv vámunió..." - szögezték le. Óvtak viszont attól, hogy a magyar fél lépjen fel kezdeményezőként és úgy gondolták, hogy meg kell várni a békeszerződések megkötését és az Egyesült Államok elképzeléseinek tisztázódását. Az elemzés állást foglalt Magyarország gazdasági függetlensége mellett, amely "fel nem becsülhető morális és (...) anyagi érték is. "Nem kétséges - írták a GYOSZ közgazdászai -, hogy bármilyen irányú vámunió gazdasági szuverenitásunkat erősen befolyásolná. Elképzelhetők olyan előnyök, amelyeket mérlegelve függetlenségünk korlátozásába belenyugodhatnánk. De addig, amig ezeket az előnyöket nem látjuk; míg ezeket nem kínálják nekünk: addig véleményünk szerint morálisan és anyagi szempontból is akkor cselekszünk helyesen, ha mindezekkel a tervekkel szemben várakozással és tartózkodással viseltetünk."93

A külügyminisztériumban nem mindenki értett egyet ezzel a tartózkodást és kivárást szorgalmazó állásponttal. Szász János az 1946. február 13-án keltezett, a külügyminiszterhez írt feljegyzésében a GYOSZ tanulmányát "középiskolás földrajzkönyvszerű"-nek

-----
 93GYOSZ: A magyar-jugoszláv (illetőleg magyar-jugoszláv-román) vámunió kérdéséhez. Bp. 1946. január. UMKL XIX-J-1-a Bé.O.KÜM; 25. doboz III-55. tétel 316/Bé-1946

minősítette, mert az a 2. világháború előtti gazdasági adatokat "minden perspektiva nélkül prezentálja". Egyébként is a GYOSZ a békeelőkészítés során végig szabotálta a vámunió kérdését, azért, hogy "a nemzetközi nagytőke érdekeit ne érje sérelem" - írta a szerző. Szász a vámunió mellett érvelt, amikor kijelentette: "A három országnak a második világháború utáni gazdasági, politikai fejlődése csaknem egy irányban halad. Azonos, a gazdasági élet strukturáját lényegében megváltoztató reformokat valósítottak meg (...), amelyek lehetővé teszik a szorosabb (vámuniószerű) gazdasági kapcsolatok létrejöttét. Ez valamennyi dunai állam elsődleges gazdasági érdekeit szolgálná a legmesszebbmenően." A szerző szerint a GYOSZ anyaga "tisztán csak adatforrásként használható fel", ezért fel kell kérni a Magyar Nemzeti Bankot egy a magyar-jugoszláv-román vámunió lehetőségeiről szóló tanulmány elkészítésére. A bank figyelmét azonban fel kell hívni arra, hogy "ne csupán a nagytőke érdekeit tartsa szem előtt, hanem a három ország egész nemzetgazdaságának s ezen keresztül a Dunamedencében élő széles néprétegek érdekeit" - írta Szász János.⁹⁴

A Magyar Nemzeti Bank Közgazdasági Osztálya el is készítette a szóbanforgó tanulmányt, amely a következő bontásban tárgyalta a kérdést: 1. a tervezett magyar-román vámunió várható hatásai a magyar gazdasági életre; 2. a román gazdaságra; 3. a két ország közgazdaságára; 4. egy magyar-román vámunió hatásai Jugoszlávia szempontjából.

Az elemzés megállapította: "A tervezett magyar-román közös

-----

⁹⁴Szász János feljegyzése a külügyminiszterhez. 1946. február 13. UMKL uo.

vámterület Magyarország szempontjából az ország mai súlyos gazdasági viszonyai között igen nagy előnyöket jelentene. Mezőgazdasági termények, így állatállomány, takarmány, állati nyerstermények, továbbá ipari nyersanyagok és közlekedési eszközök, nemkülönben a külkereskedelmi kapcsolatok és a külföldi fizetési eszközök megszerzésének lehetőségei mind olyan tényezők, amelyekre Magyarországnak igen nagy szüksége van. Mindezekhez a háborútól kevésbé elpusztított és a jelenlegi földreformja következtében kisebb megrázkódtatásokat átélt, természeti adottságokban gazdag, nagyobb aranytartalékkal, továbbá a tenger felé közvetlen közlekedési lehetőségekkel rendelkező Romániával való szoros kapcsolat Magyarországot hozzájuttathatja." A távolabbi jövőben a magyar mezőgazdaság számára előnyös lesz, hogy az olcsó román takarmány beáramlásával fellendülhet a magasabb termelési kulturájú magyar állattenyésztés, és össze lehetne hangolni az egyébként rivális mezőgazdasági kivitel. Fontos számításba venni, hogy a tervezett egységes vámterület legnagyobb piaca, Budapest s itt a magyar termelők vitathatatlanul kedvezőbb helyzetben lesznek. Magyarország bizonyos földrajzi-szállítási előnyökkel is rendelkezne, mivel az erdélyi víziutak az ő területéhez s Havasalföld is a Duna rendszeréhez kapcsolódik. Ezzel szemben hátrányos lenne a magyar mezőgazdaság számára, hogy a jobb természeti adottságokkal és olcsóbb munkaerővel rendelkező román mezőgazdaság lenyomhatja a magyar árakat. A mezőgazdasági kivitelben nagyobb a magyar termelők kockázata, mivel a fejlettebb magyar mezőgazdasági kultúra több befektetést igényel és érzékenyebb a konjunkturális változásokra.

A Magyar Nemzeti Bank tanulmánya számba vette a vámunió vár-

ható hatásait a magyar ipar szempontjából is. Előnyösnek ítélte a nyersanyagbeszerzés könnyebbé válását és hogy a legtöbb iparcikk esetében a magyar kiviteli árak magasabbak a román behozatali áraknál. Az anyag kizártnak tartotta, hogy a román ipar bármilyen téren konkurrenciát jelenthetne Magyarország számára, hiszen fejletlenebb és csak olyan ágazatokban versenyképes, ahol a magyar ipar nem érdekelt. Távolatilag kedvező eredményeket hozhatna a két ország iparának területi racionalizálása, az összehangolt iparfejlesztés. Hátrány viszont, hogy a magyar ipart súlyosan terhelik a jóvátételi kötelezettségek, valamint az is, hogy bizonyos iparágakban magasabbak a termelési költségek.

A kereskedelem és a közlekedésügy szempontjából lényegében csak pozitív hatások várhatók a tervezett vámuniótól - vélte a bank elemzése. Megnövekedhet Magyarország cselekvési köre, fejlődésnek indulhat a csepeli vámkikötő és a magyar külkereskedelem előjogokat kaphatna Románia tengeri kikötőiben. A pénzügyi kérdéseket vizsgálva az anyag felhívta a figyelmet: gond lehet, ha a két állam fizetési mérlege nincsen egyensúlyban, mert a gyengébb helyzetben levő ország "a behozatala megszerzéséhez szükséges elmentételeket vámunió esetén a másik állam árukészlete vagy aranytartaléka terhére biztosítaná, ami kedvezőtlenül hat vissza az utóbbi állam valutájának pozíciójára."

A bank közgazdászai elemezték a vámunió hatásait Románia gazdaságára. "A tervezett magyar-román vámterület Románia szempontjából - tekintettel Magyarország jelenlegi súlyos gazdasági helyzetére -, pillanatnyilag nem jelentene számottevő előnyöket" - szögezték le. Magyarország ugyan jelentős behozatalra szorul különböző mezőgazdasági cikkekből illetve ipari nyersanyagokból,

de "kétséges, hogy ezt a behozatalát képes lenne-e megfizetni". "Feltehető azonban - vélték a tanulmány szerzői -, hogy a távolabbi jövőben ez a hátrány túlnyomórészt Románia javára fog megfordulni." A vámunió hatásának konkrét vizsgálatánál az elemzés a magyar relációval foglalkozó fejezethez hasonló szerkezetben tárgyalta a kérdést és igazából nem vetett fel olyan szempontot, amely a magyar részben ne szerepelt volna, csak most román szögből nézte az egyes tényezőket. A fent idézett negatív értékelés ellenére azért sikerült számos pontot találni, ahol Románia számára legalább távlati előnyök voltak várhatók: pl. hogy olcsó állati takarmányainak Magyarország jó piacot jelentene, ugyanez mondható el több román ipari termékre (pl. faipar), előnyösebb áron juthatna magyar iparcikkhez stb.

A két ország gazdaságát együttesen tanulmányozva a bank a következőket állapította meg: a mezőgazdaság szempontjából kifejezetten előnyös lenne a vámunió, mert Románia és Magyarország mezőgazdaságának nincsen kiegészítő jellege; ennek következtében e téren a kivitelben nagy az egybeesés. Általában Románia kedvezőbb adottságokkal rendelkezik (alacsonyabbak a termelési költségek, nagy hegyi legelők, olcsóbb takarmány), viszont Magyarországon lehetőség lenne a minőségi termelés fellendítésére. Az iparban a vámunió megvalósítása esetén "racionalizálási folyamat megindulása várható". Magyarország számára könnyebben elérhetők lennének a romániai nyersanyagok, ott pedig felfutna e cikkek termelése (fa, kén, ólom, horgany, ezüst, arany). A területi racionalizálás keretében a nyersanyagigényes iparágak fejlesztésére lenne lehetőség Romániában, a magasabb feldolgozottságú termékeket viszont a fejlettebb magyar ipar tudná gyártani. Mindezeket

figyelembe véve az ipar szempontjából is előnyösnek ítéltetett a közös vámterület gondolata. Ugyanezt állapították meg a kereskedelemről és a közlekedésügyről is. Pénzügyileg a termelési munkamegosztás fokozása a tanulmány szerint jót tenne a két ország fizetési mérlegének. Az egymás közti forgalom megélénkülése ugyanis maga után vonná a harmadik államból származó behozatal csökkenését, ami aktivumot eredményezne "a beszerzési piacként szereplő országokkal való viszonylatban".

Ami Jugoszláviát illeti, Magyarországhoz és Romániához hasonlóan agrárkiviteli ország, az előállított termékek mindháromuknál tulajdonképpen ugyanazok - állapította meg a Magyar Nemzeti Bank tanulmánya. Termelési költségei viszont a legalacsonyabbak, ami a kivitel szempontjából jelentős. Egy magyar-román vámunió kedvező lenne Jugoszlávia számára, mert megnőhetne a takarmányexportja és általában a nyersanyagkivitele és várhatóan felfutna az adriai kikötők forgalma. Hátrányt jelentene viszont, hogy a magyar piacokért folytatott versenyben lemaradna az előnyöket élvező román féllel szemben, káros lenne a már így is erősebb magyar ipar versenye és valószínűleg lemaradna a romániai kikötők forgalmával való összehasonlításban is. Mindent egybevetve azonban a vámunió inkább előnyöket hozna Jugoszlávia számára - vélte a bank elemzése.

A Magyar Nemzeti Bank tehát támogatta a tervezett magyar-román vámunió létrehozását és kedvezőnek ítélte azt mind a magyar, mind pedig a román gazdaság további fejlődése szempontjából. Romániának és a vámunióval várhatóan szoros kapcsolatot tartó Jugoszláviának alapvetően nyersanyagszállító szerepet szánt, illetve elsősorban az extenzív mezőgazdasági és ipari termelés terüle-

tén látott fejlesztési lehetőségeket. Magyarország pedig, mint a három ország közül a legfejlettebb, ebben a koncepcióba mint a minőségi, intenzív termelés megvalósítója illett bele.⁹⁵

A Magyar Nemzeti Bank tanulmányával egyidőben, tehát 1945-46 fordulóján más elemzések is készültek különböző tudományos intézmények álláspontját tükrözve. Megemlíthetjük például az Agrárpolitikai Tudományos Kutató Intézetek Munkaközössége által készített "Egy magyar-jugoszláv gazdasági együttműködés kihatásai a magyar mezőgazdaság szempontjából" című anyagot, vagy a Magyar Gazdaságkutató Intézet igen alapos tanulmányát a délkelet-európai vámunióról. Ez utóbbi elemzés a régió fejlődési lehetőségeit egy széles történelmi keretbe ágyazva és a világgazdaság egészéhez kapcsolva vizsgálta. Megállapította, hogy az első világháború végéig Délkelet-Európa nagy része gazdasági egységet alkotott s a terület "nagyfokú természetes autarkiával rendelkezik". A versailles-i békék ezt a rendszert szétrombolták, az egyes országok autarkióra való törekvése érvényesült, a maga káros következményeivel. A tanulmány úgy vélte, hogy "éppen azért, mert az egész ipari és mezőgazdasági termelést újonnan kell fölépíteni, most van itt a talán soha vissza nem térő alkalom arra, hogy ez az újjáépítés a délkelet-európai együttműködés szellemében hajtassék végre és ezáltal feladjuk eddigi elzárkózó gazdaságpolitikánkat". Az együttműködés lehetőségeit az anyag Magyarország, Románia, Jugoszlávia, Csehszlovákia és Ausztria vonatkozásában vizsgálta, mindig különválasztva azt az esetet, amikor északi szomszédunk is

-----

⁹⁵Magyar Nemzeti Bank Közgazdasági Osztálya: Egy magyar-román vámunió várható hatásai. UMKL XIX-J-1-a Bé.O.KÜM. 25. doboz III-55. tétel 198/Bé-1946.

részt vesz a vámunióban attól, amikor kívül marad. Általában Csehszlovákia bevonását csak bizonyos feltételekkel tartotta kívánatosnak (pl. közbenső vámok; agrárkiviteli tilalom a délkelet-európai államok felé), mert az erős cseh ipar komoly versenyt jelentene s ugyanakkor nem lehet már számítani komoly agrártermék-feltevő készségére sem. Ausztria viszont "értékes és veszélytelen partner" lehetne.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet tanulmánya igen bőséges gazdaságstatisztikai adatokra támaszkodva (általában 1937-ből) azt a következtetést vonta le, hogy a délkelet-európai országoknak nem egyszerűen vámunióra kell törekedniük, hanem szélesebb körű együttműködést feltételező "gazdasági unió"-ra. Ez a vámok megszüntetésén és a valutakorlátozások felszámolásán túl a termelés koordinálását is jelentené. A vizsgált államok azonban "jelenlegi gazdasági struktúrájukban még nincsenek abban a helyzetben, hogy nyomban megvalósíthassák a vámuniót, az hosszabb előkészítést és több éves tervszűrű átállítást igényel" - olvasható az elemzésben. Ezután a szerzők felvázolták a szoros gazdasági együttműködés kialakításának gazdasági és politikai menetrendjét. Ez utóbbi vonatkozásban a folyamatnak a résztvevő államok "ünnepélyes szerződés"-ével kell kezdődnie, amelyben a felek rögzítik szándékaikat és kötelezik magukat a közösen elhatározott lépések megtételére. Ezt követően kérni kell a szövetséges hatalmak hozzájárulását, amelyeknek objektív érdekük az unió, mert a várható gazdasági stabilitás által "kiküszöbölődik az a veszély, hogy ezen államok gazdasági nehézségei fölborítsák e világrész és ennek következtében esetleg az egész világ békéjét". A nemzetközi támogatás megszerzése után első lépésként a legnagyobb kedvezmény elvét kelle-

ne bevezetni a leendő tagországok között s így 10-15 év alatt a forgalmi akadályok lebonthatók. Ezzel gyakorlatilag megvalósul a teljes vámunió. Ugyanezen idő alatt el kell érni, hogy "az érdekelt országok egész termelési szervezete az unió szükségleteinek megfelelően építtessék ki". A kormányok dolgozzanak ki egy "általános átállítási tervezetet", majd az érdekelt iparágak vezetőinek meg kell állapodniuk a részletekben. Meg kell szüntetni az egymás közti devizaforgalmi akadályokat (a tőkemenekülés veszélye miatt a vámkülfölddel szemben ez nem lehetséges az első időszakban), majd meg kell valósítani a valuták konvertibilitását.

A Magyar Gazdaságkutató Intézet tanulmánya végül leszögezte: "A vámunió megvalósítása nélkül egészséges gazdasági viszonyok kialakulása Délkelet-Európában elképzelhetetlen, az eddigi gazdasági elzárkózási politika folytatása a nyomor állandósulását jelentené. /.../ De a vámunió nem csak Délkelet-Európa gazdasági együttműködését biztosítaná, hanem kiindulásává válhatna Délkelet-Európa szoros politikai együttműködésének is. /.../ a szoros gazdasági együttműködés eredményeképpen megszűnnének azok az érdekellentétek is, melyek a földrész és a világ békéjét állandóan veszélyeztették. Ezzel bekövetkeznék a határoknak az a spirituálizálódása, amelyről a két világháború között annyit beszéltek, de amelynek megvalósulása érdekében nem történt semmi." Mintha Petru Groza román miniszterelnök megbékélést kereső szavaira válaszoltak volna a tanulmány szerzői Budapesten.⁹⁶

Románia és Magyarország államközi kapcsolatai tehát úgy tűnt, hogy mintaszerűen alakulnak és reménykedni lehetett az e-

-----
⁹⁶Magyar Gazdaságkutató Intézet: A délkelet-európai vámunió. UMKL XIX.J-1-a Bé.O.KÜM. 25.doboz III-55. tétel, 482/Bé-1946. II.27.

gyüttműködés elmélyítésének fokozásában. Erre utaltak felelős politikusok nyilatkozatai és a külpolitikai döntéseket előkészítő intézmények anyagai a vámunióról és a távolabbi célként megfogalmazott konföderációról. A későbbi hónapok eseményei azonban nyilvánvalóvá tették, hogy az elképzelések megvalósítása áthághatatlan akadályokba ütközik.

IV.

A magyar-román konföderációs elképzelés
kudarca (1946 tavasza - 1948 januárja)

Az, hogy a kezdetben nagy reményekkel kecsegtető konföderációs tervek nem léptek a megvalósulás útjára, alapvetően két okra vezethető vissza: a nemzetközi politikai és ezzel szoros összefüggésben a romániai és magyarországi belpolitikai helyzet változására.

1945 nyarán a három szövetséges között továbbra is nézeteltérések voltak a háború utáni rendezés konkrét kérdései kapcsán. Ide kell sorolni a lengyel kormány összetételét, Lengyelország jövődő határait, a német jóvátételt és Ausztria négyhatalmi felosztását illető vitákat, hogy csak a leglényegesebbeket említsük. A délkelet-európai térséget illetően a nyugati szövetségesek a júliusi potsdami konferencián még nyomatékosabban adtak hangot aggodalmuknak, hogy Bulgáriában, Romániában és Magyarországon túlságosan erőteljessé vált a szovjet befolyás. Kifogásolták, hogy a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet vezetői a bizottság nevében adnak ki olyan rendelkezéseket, amelyekről a szövetséges brit és amerikai képviselőknek hivatalosan nincs is tudomásuk és gyakran nem is értenek velük egyet. Egyre gyakrabban hagyják ki őket a döntéshozatalból. Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia úgy vélte, hogy a SZEB szovjet vezetői esetenként beavatkoznak ezen országok belügyeibe és kitüntető támogatásban részesítik a kommunista erőket. Különösen az amerikai fél szorgal-

mazta a jóvátételi kötelezettségek feltételeinek olyan megfogalmazását, amelyek még lehetővé teszik ezen államok számára a gazdasági talpraállást és az egységes világgazdasági rendszerbe való beilleszkedést. A nyugati szövetségesek mindezen kifogásaik felvetése után követelték a SZEK munkastilusának azonnali megváltoztatását, különösen a bolgár és a román kormány átalakítását, mielőbbi választások megtartását, gazdaságilag pedig a "minden nemzettel szembeni egyenlő bánásmód, lehetőségek és kedvezmények" elvének betartását, ami természetesen az Egyesült Államok számára hozott volna elsősorban előnyöket. A Szovjetunió hajlott a SZEK munkájának felülvizsgálatára, de védte a hivatalban lévő ideiglenes kormányokat. Hivatalos diplomáciai elismerésüket azonban nem sikerült ekkor elfogadtatnia. Mindenfajta békeszerződés megkötése viszont csakis elismert kormányokkal volt elképzelhető.⁹⁷

Nagy-Britannia és az Egyesült Államok keményebb potsdami álláspontja bátorította és nagyobb aktivitásra serkentette a bulgáriai, romániai és magyarországi polgári erőket. Romániában különösen kiéleződött a belpolitikai küzdelem. Mihály király ugyanis miután eredménytelenül követelte a Groza-kormány lemondását, 1945 augusztus 21. után nem volt hajlandó aláírásával szentesíteni a kormány által javasolt egyetlen törvénytervezetet sem. Az úgyne-

-----
 97Ránki György: A második világháború története. id. kiad. 540-561. o.; Teherán, Jalta, Potsdam. id. kiad.: 179-180. o., 223-235. o., 289-304. o., 328-304. o., 328-329. o., 372-374. o., 382-383., 397. és 399. o.; FRUS The Conference of Berlin (The Potsdam Conference) 1945. I. köt., Washington, Government Printing Office, 1960. (A továbbiakban FRUS...1945.) Dokumentumok az előkészítő könyvből 242-248. o., valamint Fülöp Mihály: A berlini (potsdami) értekezlet és az európai béke. Külpolitika 1987. évf. 5. sz. 166-182. o.

vezett "király-sztrájk" hat hónapon keresztül tartott és végül kompromissziummal végződött. Engedve az 1945 decemberi külügyminiszteri konferencián ismét felvetett brit és amerikai követelésnek, 1946 januárjában átszervezték a román kormányt: bevonták Emil Hatigeanut a Parasztpárt és Mihai Romniceanut a Liberális Párt képviselőjében. Az új kormányt Nagy-Britannia és az Egyesült Államok 1946 februárjában elismerte.

Románia számára a kormány stabilitásának megteremtése és nemzetközi elismertetése annál is inkább fontos volt, mert 1946 tavaszán sorsdöntő diplomáciai tárgyalások kezdődtek a nagyhatalmak között a román és a magyar békeszerződés-tervezetekről. A kitűnő személyes kapcsolatokkal rendelkező, március óta Párizsban tartózkodó román diplomaták nagylétszámú kinti és hazai szakértői apparátusra és a hazai közvélemény egységes támogatására támaszkodhattak. "Kevés országban találkozhatunk a kül- és belpolitikai vonalvezetés olyan harmonikus szintézisével, mint Romániában - állapította meg nem minden keserűség nélkül a Bukaresti Állandó Magyar Misszió vezetője. - A nagy nemzeti célok szolgálatában nincsen nézeteltérés és véleménykülönbség a különben gyakran elmentéses világnézetet képviselő kül- és belpolitikai erők és szervek között. A külpolitika híven szolgálja kifelé a nemzeti aspirációk megvalósítását, a belpolitika viszont mindannyiszor sorompóba áll a közvélemény mozgósítására, valahányszor arra külpolitikai taktikai szempontokból éppen szükség van."⁹⁸ A román diplomaták sikerrel érveltek a Külügyminiszterek Tanácsa párizsi

-----

⁹⁸Nékám miniszteri tanácsos összefoglaló jelentése 1946. június első feléről. (1946. június 18.). UMKL XIX-J-1-a KÜM Bé.O. 60. doboz IV-131. tétel/II. rész 1857/Bé-1946.

értekezletén, amely 1946. május 7-i ülésén a román békeszerződés-tervezet vitája keretében a Magyarország és Románia közti 1938. január 1-én érvényben lévő határokat ismerte el. A magyar diplomácia későbbi próbálkozásai a döntés módosítására hiábavalónak bizonyultak, Molotov egy 1946 május 28-i nyilatkozatában kijelentette, hogy a Párizsban kijelölt határok gyakorlatilag véglegesnek tekinthetők.⁹⁹

A nemzetközi porondon folyó egyre erőteljesebb csatározások és pozícióharcok természetesen nem segítették elő a Románia és Magyarország közti szoros együttműködést célzó törekvések érvényre jutását. A helyzetet a Romániában kiéleződött belpolitikai küzdelmek hatása is súlyosbította. A kormány átszervezése ugyanis nem teremtette meg a várt nyugalmat az országban, sőt tavasztól felforrósodott a légkör a közelgő választásokra készülve. A Demokratikus Pártok Blokkjából¹⁰⁰ tömörült pártok, de különösen a kommunista párt és az Ekésfront propagandájában kiemelt szerepet kapott a Groza-kormány eredményeinek hangoztatásán belül az erdélyi kérdés és a nemzetiségi probléma sikeresnek mondott megoldása. Lényegében már 1945 márciusa, tehát Groza kormányra kerülése óta szinte minden baloldali megnyilatkozásban kiemelték, hogy Észak-Erdély visszaszerzése az új rendszer érdeme és kizárólag a Szovjetunió erőteljes támogatásával volt keresztülvihető. A Romá-

-----

⁹⁹Vnyesnaja polityika Szovjetszkovo Szozuza 1946. Dokumenti i matyeriali. Goszizdat. 1952. 126. o. Az Erdély sorsával kapcsolatos diplomáciai küzdelmeket részletezte Balogh Sándor az "Erdély és a második világháború utáni békerendezés" című tanulmányában. Külpolitika 1987. évf. 5. sz. 183-208. o.

¹⁰⁰A Demokratikus Pártok Blokkja 1946. május 17-én alakult az RKP, az Ekésfront, az RSZDP, Tatarescu Nemzeti Liberális Pártja, Anton Alexandrescu Nemzeti Parasztpártja, valamint a Népi Nemzeti Párt részvételével. A Blokk az 1946 novemberi választásokon a szavazatok 79,6%-ával a 377 mandátumból 341-et szerzett meg.

nia számára kedvező állapot stabilizálása viszont csak a kisebbségek helyzetének normalizálásával és demokratikus, a nemzetközi közvélemény számára elfogadható nemzetiségi politika folytatásával lehetséges. "Dr. Groza Péter kormánya visszaszerezte Észak-Erdélyt, mert egyenlő jogokat nyújtott az együttlakó nemzetiségeknek és baráti politikát folytatott irányukban" - jelentette ki Gheorghiu-Dej egy 1946 nyári nyilatkozatában.¹⁰¹ Maga Groza is számos alkalommal utalt erre. Az Ekésfront alapításának 15. évfordulója tiszteletére rendezett ünnepségen kiemelte: "Az igazi demokrácia útján szereztük vissza Erdélyt, az összes együttélő nép szabadsága útján és legfőképpen az erdélyi magyar testvérekkel való megbékélés útján, akikkel ma a legjobb baráti kapcsolatban vagyunk."¹⁰²

A román miniszterelnök beszédeiben többször szólt konkrétan a határkérdésekről is, általában a nemzetiségi politikával összefüggésben. A jobboldali pártok vádaskodásaira válaszolva azzal érvelt, hogy az együttélő nemzetiségeknek adott szabadság révén sikerült létrehoznia "a békét és a végső egyetértést a jugoszláv határokat illetően" és csak így vált lehetővé a megbékélés a magyarokkal is. S e politikának köszönhető, hogy "az ezekhez a nemzetiségekhez tartozó munkások, parasztok és értelmiségiek, akik itt laknak a mi földünkön, kijelentették, hogy a román állam határai között akarnak élni" - állapította Groza.¹⁰³ A Demokrata

-----
¹⁰¹Gheorghiu-Dej: A népek testvériségének győzelmes útján. Beszéd az Ekésfront szamosmegyei kongresszusán 1946. június 29-én. Kiad.: RKP, h.n. 1946. 23. o.

¹⁰²Dr. Petru Groza: Articole, cuvintari, interviuri. Texte alese. Bucuresti, 1973. 489. o.

¹⁰³Kormányunk elismerése Anglia és az Egyesült Államok által. 1946. febr. Uo. 405. o.

Pártok Blokkjának együttműködési alapokmánya a kormány sikereként könyvelte el, hogy "... - a bizalom következtében, melynek bel-földön és külföldön egyaránt örvend, - visszacsatolta Észak-erdélyt; a kulturális és politikai szabadság és jogegyenlőség uralmát nyújtotta az együttélő nemzetiségeknek, szoros barátságot és gazdasági együttműködést teremtett a Szovjetunióval és a szomszédos országokkal..."¹⁰⁴

A Szovjetunió hathatós gazdasági és diplomáciai segítségét is számos helyen méltatták a baloldali pártok képviselői s ezt a tényezőt a bukaresti magyar diplomaták is figyelemre méltónak találták.¹⁰⁵

Az, hogy a baloldali pártok 1946 tavaszán különös hangsúlyt helyeztek a nemzetiségi kérdésre, nem volt véletlen. A Demokratikus Pártok Blokkján kívül álló pártok, de egyes, a blokkon belüli erő is az Észak-Erdélyre vonatkozó döntést követően "ujabb erőteljes magyarellenes politikába kezdtek, részint azért, mert a választási propaganda szempontjából alkalmas Erdélyben a magyarellenes jelszavak hangoztatása, másrészt pedig mert úgy érzik, hogy miután a végleges döntés már megtörtént, nyugodtan meg lehet

-----
104A Demokrata Pártok Blokkjának együttműködési alapokmánya és munkaterve. 1946. "Drum Nou" nyomdai műintézet. h.n. 3-4. o.

105Lásd például Ion Maurer: Románia a békekonferencián. Kiad.: RKP. h. n. 1946. 8. o.; Gheorgiu-Dej: A KB beszámolója a Román Kommunista Párt országos konferenciáján 1945. október. In: Válogatott cikkek és beszédek. Szikra, 1951. 27. o.; A Román Kommunista Párt harca a népi demokratikus rendszer megszilárdításáért és a szocialista forradalomra való áttérésért (1945. március 6. - 1947. december 30.). Állami Politikai Könyvkiadó, Bukarest. 1957. 1910.; Nekám miniszteri tanácsos, a Bukarest Államnép Magyar Misszió vezetője 1946. április 6-i jelentése. UMKL XIX-J-1-a KÜM.Bé.O. 60. doboz IV-131/II. rész 977/Bé1946., valamint ugyanő által írt május havi összefoglaló jelentés (Bukarest, 1946. június 2.) UMKL uo. 1569/Bé-1946 sz. dok.

kezdeni a régi harcot az erdélyi magyarság ellen" - írta a Bukarest Állandó Magyar Misszió vezetője 1946 májusi összefoglaló jelentésében.¹⁰⁶ Hallgassuk csak tovább a magyar diplomata beszámolóját, melyben "ízelítőt" ad az ez időben tapasztált magyarellenes atrocitásokból: "A román sovinizmus, melynek elsőrendű, szinte kizárólagos célpontja mindig az erdélyi magyarság volt, az utóbbi hetekben nemcsak intenzitásában növekedett meg, de új címeket is nyert. A román tömegek gyűlöletét eddig a helyzetük bizonytalansága fölött érzett elfojtott düh jellemezte, a párizsi határozat után azonban ... eddigi érzelmei most már felszabadult fölényes megsemmisítési vágygá alakultak" jelentette a tanácsos. A történelmi pártok, tehát a DPB-án kívül álló polgári erők mentalitását a Nemzeti Parasztpárt egyik vezetőjének, Ilie Lazarnak május közepén Aknasugatagon mondott beszédével jellemezte, amelyben a román politikus kijelentette: "A kisebbségekhez is fordulok és azokhoz a kisebbségekhez is, akik a nehéz időkben rossz indulatukról tettek tanubizonyyságot népünk iránt. Ne feledjék, hogy kevesen vannak és a vezetésre elsősorban a többségben levők hivatottak. Ne feledjék főleg azt, hogy itt a románok hazájában élnek, a román haza parancsainak kell engedelmeskedniük." A magyar diplomata a kolozsvári Világosság című folyóirat május 15. és 16-i számai alapján konkrét magyarellenes eseményekről is beszámolt.¹⁰⁷

-----
¹⁰⁶Néka miniszteri tanácsos 1946 május havi összefoglaló jelentése. (Bukarest, 1946. június 2.). UMKL XIX-J-1- KÜM.Bé.O. 60. doboz IV-131. tétel/II. rész 107/1946-pol. jel.; 1569/Bé-1946.

¹⁰⁷"Alsófehérmegye több falujában fokozódó terror uralkodik. Maroscsetvén, Harin, Nagylakon, Szentbenedeken, Lapádon, Bagóban, Félenyeden és Miriszló községekben sorozatos támadások érték a magyarságot. Tompaházán betörték a magyarok ablakait,

A romániai magyarságot a személyét ért támadásokon kívül

-----

némely helyen még az ablakrákákat is összezúzták. Lőrincrévén Maniuisták még a házakba is berontottak és súlyosan bántalmazták a magyarokat azt követelve tőlük, hogy azonnal hagyják el a falut. A Népi Szövetség vezetőjét eszméletlen állapotban szállították kórházba. A Szolnok-Doboka megyei Bethlen községben 28 magyar családnak törték be az ablakait, Szentmargitán 30 magyar ház ablakait és tetőzetét zúzták össze kövekkel az iskolaigazgató, a községi bíró és a kántor vezetése alatt. A párizsi döntés hatására Bonchidán néhány román sovíniszta a magyarok kiirtására biztatta a román lakosságot. Ugyanezek sorra járták a magyar lakosok házait és agyonvevéssel fenyegetőzve követelték Maniu pártjába való belépésüket. Telekfarka és Visan községben szintén bezúzták a magyar házak ablakait, utóbbiban a magyar iskola tábláját is betörték.. ... A Háromszéki Kovásznán és Vajnafalván esténként az utcán támadják meg a székelyeket. Zabolán belöttek a Népi Szövetség helyiségének ablakán. Szentkatalinnán Márton Áron püspököt megakadályozták abban, hogy szentmisét tartsanak a katolikus székely lakosságnak. ... A Háromszéki Oroszfalu közelében géppisztolyos Maniu gárdisták megtámadtak egy kézdivásárhelyi kiránduló csoportot és többeket súlyosan megsebesítettek. A terroristák ezután gépkocsival Kézdivásárhelyre hajtottak és utcáról utcára járva támadták meg a járókelőket." A május 10-i ünnepségek több helyen magyarellenes atrocitásokba torkolltak. Nagyváradon már délelőtt "megakarták akadályozni Ványa Döme alpolgármester magyarnyelvű beszédét. Este a színház diszeloádásán szereplő magyar táncotfűttyel és sovíniszta jelszavak kiáltozásával fogadták ... Nagyvárad Tokaji telep nevű negyedében a május 10-i maniuista támadásoknak életveszélyesen sebesült áldozatai is vannak, mert a terroristák gépfegyvert is használtak. Az Aranyos-Torda megyei Polyán községben május este a bíró vezetésével egy maniuista csoport Maniut éltetve és a magyarok pusztulását követelve több mint 60 magyar ház ablakait törte be és az épületeket is megrongálta. A kézigránátokat dobáló és lövöldöző terroristákból a csendőrség szemszűrásból néhányat letartóztatott, de másnap már szabadon engedte őket. A Dés melletti Baca főterén tartott gyűlésen A pap 'le Grózával és Sztálinnal', 'halál a magyarokra' jelszavakkal magyarverésre biztatta a románságot, majd a szomszédos Retteg községben több ablakot betörték." Kolozsvárott az 1946. május 10-i ünnepségek után a maniuista román parasztok "heves tüntetésbe kezdtek a magyarság ellen, egyes helyeken atrocitásokra, más helyeken - a munkásság erősebb ellenállása következtében - verekedésekre került sor." Az ünnepségen "egyes román csoportok" megakarták akadályozni Balogh Edgárt, a Magyar Népi Szövetség szónokát beszéde megtartásában. Az erőszakos cselekmények később sem csillapodtak. "Május 20-án maniuisták egy csoportja Brassó és Segesvár között a vonaton megvert egy Zelenac nevű kommunista vasuti munkást, majd kidobta a robogó vonatból. Feleségét az utazóközönség egy része védte meg a hasonló sorstól" - sorolta a szörnyűségeket a magyar miniszteri tanácsos. A hasonló esetek nem voltak egyedülállóak, számos hasonlóról számoltak be a

egyres gazdasági, jogi és kulturális intézkedések is súlyosan érintették. A Groza-kormány ugyan igyekezett a helyzeten javítani, de a kedvező irányba csak lassan történt elmozdulás. Csak 1947 tavaszára sikerült végleg rendezni a több százezer magyar sorsát bizonytalanná tevő állampolgársági kérdést, felháborító visszaélések történtek a fasiszták és háborús bűnösök javainak kezelésére felállított hivatal, a CASBI tevékenysége kapcsán és a magyarság szempontjából hátrányosan alkalmazták az új lakásbérleti és földbirtok-visszaperlési rendeleteket. A földreform végrehajtása során - ellentétben a hivatalosan hangoztatott elvekkel - hátrányosan különböztették meg a magyar nemzetiségű lakosságot és a hibák helyrehozása is igen lassan haladt, gyakran meg sem történt. A magyar szövetkezeti mozgalom tudatos visszaszorítása és lehetetlenné tétele szintén sok keserűséget okozott, de ami még súlyosabb: a magyarságot megfosztotta gazdasági alapjának egyik döntő bázisától és egész tájegységeket szegényített el. Soviniszta román támadások érték a magyar nemzetiségű lakosság legszélesebb rétegeinek érdekeit képviselő Magyar Népi Szövetséget is, amely igen nehéz pozícióból igyekezett egyszerre kiállni a demokratikus román erők mellett s ugyanakkor akár velük szemben is érvényre juttatni a sajátos magyar érdekeket.¹⁰⁸

"Ez a sovinizmus nemcsak felelőtlen egyéneket, hanem - a magyarság nagyobb veszedelmére - felelős helyen levő tényezőket

-----
 korabeli erdélyi magyar sajtó hasábjain. Nékám miniszterei tanácsos 1946 május havi összefoglaló jelentése (Bukarest, 1946. június 2.) UMKL XIX-J-1-a KÜM.Bé.O. 60. doboz IV-131. tétel/II. rész 1569/Bé-1946.

¹⁰⁸Lásd I. sz. melléklet

is megmételvezve tart" - állította a Bukaresti Állandó Magyar Misszió vezetője már említett jelentésében és sajnos értékelésének igazat kell adnunk. Emil Hatigeanu például, aki a Nemzeti Parasztpárt képviselőjében vett részt a kormányban, heves kirohanásokat intézett az erdélyi magyarság ellen, melyet ugyan "illetékes környörök" bíráltak és elítélte azt Luka László is az ODA főtitkára, de a Nemzeti Parasztpárt álláspontja ebben a kérdésben továbbra sem változott.¹⁰⁹

A magyar nemzetiséggel kapcsolatban nem volt egységes álláspont a Román Kommunista Pártban sem. A párton belüli nézetkülönbségek a közvélemény előtt is nyilvánvalókká váltak 1946 nyarán, amikor a kommunista igazságügyi miniszter, Patrascanu, egy június 9-i kolozsvári beszédében kirívóan éles kirohanást intézett az erdélyi magyarság ellen. Sőt a reviziós észme támogatásával és céltudatos zavarkeltéssel vádolta meg a magyar kormányt. A politikus a román közvélemény azon széles rétegei véleményének adott hangot, amelyek nehezen leplezett nyugtalansággal és idegességgel szemlélték Nagy Ferenc magyar miniszterelnök ezidőben zajló nyugat-európai útjának eseményeit. Patra Scani igyekezett jó színben feltüntetni a romániai nemzetiségi politikát. "Egy és fél év alatt volt bátorságunk a magyarság számára olyan rendszert teremteni, amelyhez hasonló sehol sem található" - mondotta. A román politikus, meglehetősen sajátosan értelmezve az egyenjogúság fogalmát, kijelentette: "Megvalósítottuk az egyenjogúságot a románok és a nemzetiségek között anélkül, hogy elhanyagoltuk volna azt a tényt, hogy a román népnek itt vezető szerepe

-----

¹⁰⁹Népi Egység (Brassó) 1946. 30.

van, és arra hivatott, hogy irányítsa a demokrata állam fejlődését. Kormányunk minden lehetőet megtett, hogy a magyar és a román nép közötti jóviszonyt elősegítse" - állította. Ezek után visszatartotta a magyar külügyminiszter állítását, hogy a román kormány magyarellenes intézkedéseket alkalmazott volna gazdasági téren. Sőt, Románia exportjával segítette Magyarországot és a földreform jótéteményeiben is egyenlő mértékben részesült a romániai magyar lakosság. Általában a jóindulatáról biztosította ezután a romániai nemzetiségeket, majd leszögezte: "...nem ugyanaz az álláspontom (ti. a jóindulaté - Sz.A.) annak a három-négyszáz-ezer magyarnak a tekintetében, akik törvényellenesen még ma is Romániában élnek. Ez a nagyszámú magyar lakosság nemcsak azért tartózkodik itt, hogy megéljen. Ezeknek az embereknek a jelenléte és jelenlétük állandósítása aggodalomra ad okot, mert éppen ezek a magyarok kultiválják és terjesztik a revíziós tendenciákat, és ezzel államunk aláásásán dolgoznak. Ebben a kérdésben türelmünknek határa van. Nem fogunk román állampolgárságot adni azoknak a magyar állampolgároknak, akik - bár Erdély területén születtek - de az ország területét elhagyva kivonták magukat a román állammal szemben teljesítendő kötelezettség alól, 1940-ben azonban a megszálló csapatokkal együtt visszatértek Erdélybe." Patrascanuról ezek alapján nehéz lenne állítani, hogy különösebben szíven viselte volna a romániai magyar nemzetiség sorsát és a szavakon túl a tényleges megbékélést kereste volna.

A román igazságügyi miniszter 1946 június eleji beszédében a fentiekén kívül számunkra még egy rendkívül érdekes momentum található. Patrascanu ugyanis foglalkozott a Románia és Magyarország között felmerült konföderációs elképzeléssel s azt egyértel-

műen a magyar reviziós törekvések leplezésére szolgáló manővernek állította be. Lássuk a gondolatmenetét Nékám miniszteri tanácsos összefoglalásában: "A miniszter (mármint Patrascanu - Sz.A.) ezután Riesz miniszter londoni emlékiratában foglalt kormánykérelést ismerteti, amelyben Nagyváraddal, Szatmárral és Araddal együtt kb. 12000 négyzetkilométerre és székely autonómiára jelentett be igényt; (...) A magyar területi követelésekkel kapcsolatban Patrascanu két momentumot hangsúlyoz ki: az egyik a magyar kormány követeléseinek progresszivitása, a másik a követelések eredője. Az első momentummal kapcsolatban a miniszter kifejtette, hogy míg múlt év novemberében Auer Pál csak Erdély autonómiáját követelte és ezt a megoldást képviselték haladó tudományos körök is, a későbbi megoldási tervezet Erdélyből már független államot akart alkotni egy Magyarországot és Romániát is magában foglaló konföderáción belül. Egy magyar újságíró később Erdélyt Magyarország és Románia condominiumává akarta tenni. Most egy félév múltán pedig azt látjuk, hogy Magyarország sokkal nagyobb és a reviziós szellem lényegét magán viselő kívánságokkal áll elő. A második momentum, ami Magyarország igényeivel kapcsolatban figyelmet érdemel az, hogy Románia mellett a hivatalos szovjet, angolszász és francia politika nyilatkozott meg, Magyarország igényeit csak azok a reakciós-fasiszta erők támogathatják, amelyek Magyarországot a múltban is segítették és jelenleg is érdekük, hogy a revizió újból a zászlója legyen a nemzetközi reakciónak, ha Magyarországot ezzel újabb romlásba is kergeti. A nemzetközi reakciónak e zavartkeltő kísérletezésével szemben a román kormány és a kommunista párt nevében leszögezi előbbieket hivatalos álláspontját, miszerint Erdély kérdésében visszauta-

sítanak mindennemű kompromissziumos formulát és hangoztatják jogait erre az egész területre" - írta ismertetésében a magyar diplomata.

Tanulságos még idézni Patrascanu beszédének befejező részét, amely meglehetősen nyíltsággal fogalmazza meg egyes befolyásos román körök értékelését a demokratikus nemzetiségi politika valódi akkori célját illetően: "Most, amikor a magyar kormány képviselői az Egyesült Államokban tartózkodnak és a nemzetközi közvéleményt akarják mozgósítani a magyar követelések érdekében, Erdélyben rendnek és nyugalomnak kell lenni, nehogy a románság rosszul értelmezett nacionalizmusa a nemzetközi reakció kezébe fegyvert adjon Románia ellenében. A békeszerződések pillanatában Romániának úgy kell a nemzetközi közvélemény előtt állnia, mint amely a nemzetiségi jogokat tiszteletben tartja és ahol rend és nyugalom van" - fejezte be Patrascanu beszédének ismertetését a Bukaresti Állandó Magyar Misszió vezetője.¹¹⁰

A Patrascanu-beszéd után minden politikai csoportosulás állásfoglalásra kényszerült Erdélyt, a Magyarországgal való viszonyt és a nemzetiségi kérdést illetően. A kormány és a némi késéssel a kommunista párt is elhatárolta magát az igazságügyminiszter kijelentéseitől, de a koalíció többi pártjának sajtója általában erős helyesléssel kommentálta a beszédet, azon pedig nem lepődhetünk meg, hogy a polgári pártok a legnagyobb meglepődés hangján nyilatkoztak Patrascanu nyilatkozatáról. A kommunista párt hivatalos lapja, a Scanteia és a félhivatalosnak te-

-----
 110Néka miniszteri tanácsos összefoglaló jelentése 1946 június első feléről (1946. június 18.) UMKL XIX-J-1-a KÜM.Bé.O. 60. doboz IV-131. tétel/II. rész 1857/Bé-1946.

kinthető Romania Libera nem foglalkozott a beszéddel.¹¹¹

Az RKP állásfoglalása csak július végén született meg "a pártba behatoló sovinszta befolyások és ezek képviselői" ellen. A tisztázásra annál is inkább szükség volt, mivel Patrascanu nagy tekintélynek örvendett a párton belül és az általa nyilvánosan kifejtett platform ellentétes volt a hivatalos vonallal. A Központi Bizottság kibővített ülésén Gheorghiu-Dej főtitkár a KB nevében megállapította, hogy "az Erdélyben és különösen Erdély északi részében folytatott sovinszta és revizionista agitációk nem maradtak visszhang nélkül a pártszervezeteken belül" és hogy "a nemzeti kérdésben számos egészségtelen megnyilvánulás volt tapasztalható, és sok elhajlás történt" a párt elveitől. A román és a magyar elvtársak kölcsönösen az ellenkező nemzetiségű reakció elleni harcra szorítkoznak. A KB véleménye szerint Lucretiu Patrascanu is alapvetően ebbe a hibába esett s ezzel alkalmat adott a történelmi pártoknak arra, hogy "kizárólag a magyar revizionista elemekre hárítsák az erdélyi sovinszta provokációk felelősségét, és azt állítsák, hogy a nemzeti kérdésben a demokratikus pártok és a 'történelmi' pártok egységes állásponton vannak". Ezzel szemben az igazság az, hogy míg a történelmi pártok "a nemzeti elnyomás vonalán állnak", addig a demokratikus erők, élükön a kommunista párttal "ugy tekintik az együtt lakó nemzetiségek teljes jogegyenlőségét, mint a demokrácia fejlődésének és megszilárdításának egyik feltételét" - szögezte le az RKP főtitkára. Beszédében azután felhívta a figyelmet a párt soraiban tapasztalható sovinszta elhajlások eredetének és politikai tartal-

-----
¹¹¹A folyóiratszemplét lásd uo.

mának gondos elemzésére és a párt határozatai ellen vétőkkel szemben kilátásba helyezte akár a kizárás büntetését is. Végül kifejtette, hogy az RKP "az erdélyi magyar lakosságot a demokratikus erők szövetségének tekinti a rekáció ellen, amely a román nép és az együttlakó nemzetiségek által kivívott szabadságjogok legfőbb ellensége volt és maradt". Az eredményes harc érdekében "...mindenkinnek mély meggyőződésévé kell válnia, hogy a román és az országunkban élő nemzetiségek között ki kell küszöbölni minden félreértést, hogy Románia és Magyarország között biztosítani kell a békés együttélést és a jószomszédságot."¹¹²

Az RKP vezetése tehát 1946 július végétől elhatárolta magát a Patrascanu által képviselt magyarellenes irányvonaltól, az igazságügyminiszter eltávolítása azonban "az augusztus 23-i eseményekben és a fegyverszünet megkötése körül játszott szerepe folytán igen nehéz és kényes kérdés" volt, mint ezt Luca László közölte a Bukaresti Állandó Magyar Misszió diplomatájával folytatott beszélgetésében augusztus közepén.¹¹³

A júliusi KB-ülésen megerősített irányvonalnak megfelelően az RKP minden lehetséges fórumon állást foglalt az országban zajló demokratizálási folyamat elmélyítésének és a nemzetiségek valódi egyenjogúsításának szükségessége mellett. Érvelésében a párt programjában szereplő alapelveken túl "racionálisabb" elvek is helyet kaptak. Gheorghiu-Dej például egy 1946 szeptemberi beszédében leszögezte: "Ne higgyék, hogy Párizsban a szép szavak

-----
¹¹²Gheorghiu-Dej beszéde az RKP KB kibővített ülésén (1946. július). Kelet-Európa 1944-1976. Szöveggyűjtemény. Kossuth 1979. 148-152. o.

¹¹³Gyöngyössy István 1946. augusztus 16-i jelentése Bukarestből. PI Arch. 274. fond 10/73. ő.e.

segítették. Ha a Groza-kormány demokratikus rendszere a valóságban nem biztosította volna a nemzetiségek szabadságát és jogait, akkor nagyon gyenge lett volna a helyzetünk Párizsban. Az eredményt az a következetes demokratikus politika hozta meg, amelyet Groza Péter kormányában a demokratikus erők valósítottak meg."114

Hasonló szellemben foglalt állást a nemzetiségi kérdésben Petru Groza is. Meggyőződése volt, hogy "akik azt hiszik, hogy a sovinizmust folytatva békében élhetünk a szomszéd népekkel, hazudnak". "Az országunkban együttélő magyar néppel békében élve élhetünk békében Magyarországgal" - jelentette ki egy 1946 őszi beszédében. Ugyakkor igen határozottan képviselte a román kormány hivatalos álláspontját a magyar-román határokat illetően. "Erdély határai nem vitathatóak - állapította meg -. Aki most vitatja a határt, az a régiek közül való, az fasiszta, sovinszta és reakciós. (...) A dolgos és békés népek demokráciái, a magyar demokrácia és a román demokrácia nem vitatja a határokat" - mondta a román miniszterelnök, majd hozzátette: "Ha ezek a határok úgy épülnek majd, ahogy mi most építjük őket, a népek közti testvériség demokratikus vonala mentén, a román és a magyar nép testvériségén, ha szeretetre és egyetértésre épülnek, akkor betonra épülnek és valóban szilárdak lesznek. De ha jön valaki és azt keresi, miként butíthatja el a világot gyűlölködést szítva, és ti meghallgatjátok, nos, akkor vessétek az eszetekbe, hogy ezek a határok ismét le fognak omlani."115

Az RKP szintén a határkérdés ismételt felvetésétől óvta a

114Uj Élet 1946. szeptember 21.

115Az 1946 szeptemberében Zilahon tartott nagygyűlésen elhangzott beszéd. In: Dr. Petru Groza: Articole, cuvintari, interviuri. Texte alese. Bucuresti 1973. 403. és 405. o.

magyar kormányt, hiszen a viszály "a bajt és békétlenséget keverő idegen imperialisták malmára hajtáná a vizet" és eltávolítaná egymástól a két szomszédos országot. Ezen kívül még ha sikerülne is Magyarországnak bizonyos területeket megszereznie, az erdélyi magyarság zöme mégis Romániában maradna. Védelmüket azonban a román demokrácia csak igen nehezen tudná felvállalni. Luca László 1946 augusztusában azt is felvetette, hogy ha a magyar külpolitika a békekötés után is feszegeti a határkérdést, akkor "az ország az újból kialakuló, kétségtől imperialista jellegű és ezért káros, de éppen a magyar törekvések ellenhatásaképpen feltétlenül megszületendő kisanant szorító gyűrűjébe kerül" és a kormány a közvélemény nyomására "kalandor politikát" lesz kénytelen folytatni.¹¹⁶

Magyarország és Románia meglehetősen éles érdekellentéteinek 1946 elejétől megfigyelhető előtérbe kerülése ellenére a közvéleményben változtatlanul tartották magukat a vámuniós és konföderációs elképzelések is. Sőt, a román diplomácia több fórumon erősíteni is igyekezett az ezzel kapcsolatos reményeket. Mig ugyanis egyik oldalról hevesen tiltakozott mindenfajta magyar területrendezési javaslat ellen, a másik oldalról azt igyekezett bizonygatni, hogy a Délkelet-Európában létrehozandó, de Magyarország és Románia között mindenképpen megvalósítható vámunió és később politikai integráció úgylis jelképekké teszi majd a határokat. Tehát felesleges, sőt egyenesen káros a magyarok nemzetközi politikai tevékenysége, mellyel a határok kiigazítását akarják elérni. Tá-

-----
¹¹⁶Gyöngyössy István 1946. augusztus 16-i jelentése Bukarestből.
 PI Arch. 274. fond 10/73. ő.e.

mogatásra érdekesítették viszont a Magyar Népi Szövetségen belüli "realista politikát" hirdető irányzatot. Ez távoltartotta magát a területi vitáktól és a fő politikai célt, azaz a magyar kisebbség jogainak biztosítását, a demokratikus román erőkkel, elsősorban az RKP-val való összefogással, Románia határain belül kívánta elérni. Ezt az álláspontot képviselte Bányai László, az MNSZ egyik vezetője is. Bányai azzal az érveléssel is alátámasztotta koncepcióját, hogy "akármilyen rendezés is következzen jelenleg be, az nem lesz végleges, mert a Szovjetunió szándéka az, hogy Európa eme részén valamilyen konföderációt vagy integrációt hozzon létre, amelyben a határok jelentősége valóban elmosódván minden nép szabadon élheti nemzeti életét."¹¹⁷

A délkelet-európai integráció megvalósítását a hivatalos román kormánykörök is kíváncsnak vallották. Persze Groza 1946 júliusában, tehát amikor a magyar-román kapcsolatok hőfoka a mélypontra volt, ismét kifejtette koncepcióját a Szabad Nép olvasói számára. Kilátásba helyezte, hogy a békeszerződés aláírása után azonnal leülhetnek az érdekeltek "a magyar-román, esetleg jugoszláv és bolgár vámszövetségől tárgyalni". Majd pedig, oldandó a párizsi tárgyalásokon szenvedett külpolitikai verség miatti magyar csalódottságot, kijelentette, hogy a "vámsorompók ledöntésére, az útlevélkényszer megszüntetése, vagyis a javak és emberek szabad közlekedése valóban csökkenteni fogja a határátkelő mai jelentőségét."¹¹⁸ Az RKP részéről Luca László is ugyanennek a meggyő-

-----
¹¹⁷Bányai László beszélgetése Gyöngyössi Istvánnal, a Bukaresti Állandó Magyar Misszió helyettes vezetőjével. Bukarest 1946. máj. 7., 92/pol-1946. sz. jelentés. PI Arch. 285. fond 12/115. ó.e.

¹¹⁸Schiffer Pál interjúja Petru Grozával. Szabad Nép 1946. július 10.

zódésének adott hangot a már említett 1946 augusztusi, Gyöngyössi Istvánnal folytatott beszélgetésében. "Mi kommunisták tudjuk - mondta a román politikus -, hogy a határok jelentősége amúgyis meg fog szűnni, Keletközépeurópának amúgyis valamilyen integráció felé kell haladnia, a cél a demokráciában megújódott népek közeledése és nem azok egymással való szembeállítás."119

1946 november végén, a demokratikus román erők választási győzelmét követően fellendülés tapasztalható a magyar román kapcsolatokban. Bukarest hajlandónak mutatkozott számos függőben lévő kérdés megtárgyalására (CASBI, állampolgársági ügyek, a diplomáciai viszony és egy esetleges kulturális egyezmény kérdése stb.). A romániai sajtó, elsősorban a kormánypártok lapjai, megtörték az agyonhallgatás csendjét és barátságos hangnemben kezdtek írni Magyarországról. Groza felajánlotta a közvetítő szerepét a magyar-csehszlovák viszály elsimitásában és ismét megerősítette, hogy a békeszerződés aláírása után azonnal felveti a vámunió kérdését Magyarországgal, amelyet majd kiterjesztenek a többi dunavölgyi országra is. Ezt több alkalommal is kifejtette a bukaresti magyar diplomatákkal folytatott tárgyalásai. Tájékoztatta őket arról is, hogy politikáját Moszkva is támogatja, és hogy "Sztálin generalisszimusznál tett látogatása során olyan kedvezően nyilatkozott a magyarokról, hogy azt még egyes jelenlévő munkatársai is sokallták".120

119Gyöngyössi István 1946. aug. 16-i jelentése Bukarestből. PI Arch. 274. fond 10/74. ő. e.

120Nékám Sándor 1946. november 21-i, 27-i, 28-i és december 10-i jelentése Bukarestből, valamint Soltész Pál 1946. december 11-i jelentése, mindkettő Bukarestből. Az idézet az utóbbiban található. A jelentéseket lásd: PI Arch. 274. fond 10/73. ő. e. és a Gyöngyössi jelentést a 283. fond 12/115. ő. e.

Mindezen barátságos, a szoros gazdasági és politikai együttműködést kilátásba helyező hivatalos nyilatkozatok ellenére azt kell mondanunk, hogy a vámunió és különösen a konföderáció megvalósítása 1946 tavaszától magyar-román vonatkozásban lekerült a napirendről. A békeszerződések aláírását követő néhány hónapban tapasztalható közeledés és román tárgyalási készség nem bizonyult tartósnak. Groza 1947 április végi- május eleji - egyébként széles nyilvánosságot kapott - budapesti látogatása során nemhogy a korábban távlati célként kitűzött konföderációról nem esett szó, de még a vámunió meg^válósításáról sem született megállapodás. 1947 nyara újabb elhidegülést hozott. Ennek legfőbb okát a magyar diplomácia az erdélyi magyar nemzetiséggel szembeni román politika romlásában, valamint ezzel összefüggésben a két állam közti függő kérdések rendezésével szemben tanusított román ellenállásban látta.¹²¹

A román-magyar viszony bizonyos javulását figyelhetjük meg 1947 őszén. Ehhez az teremtette meg a feltételeket, hogy 1947 augusztusában Magyarországon, novemberben pedig Romániában választásokat tartottak, és a baloldali pártok jelentősen megerősítették pozícióikat. Mihályfi Ernő (SZDP) került júniusban a Magyar Külügyminisztérium élére és novemberben új ember foglalta el Tatarescu kényszerű távozása után a külügyminiszteri bársony-

-----
¹²¹Soltész Pál 1947. február 16-i jelentése a Grozánál tett látogatásáról; Gyöngyössy István összeállítása Révai József számára a romániai nemzetiségi sérelmekről. 1947. március 14., mindkettőt lásd: PI Arch. 274. fond 1073. ő. e.; Gyöngyössy István követségi tanácsos 1947. március 21-i, 60/pol-1947. számú bukaresti jelentése. PI Arch. 283 fond 12/115. ő. e., valamint a Magyar Külügyminisztérium Politikai Osztályának feljegyzése Rákosi Mátyás számára. Budapest, 1947. július 8. PI Arch 274. fond 10/73. ő. e.

széket Bukarestben is. Az államközi kapcsolatok új minőségét jelentette, hogy a két ország 1947. november 1-jén felvette a diplomáciai kapcsolatokat.

Ezekben a hónapokban azonban a korábbi vámuniós és konföderációs törekvésekkel szemben más típusú kapcsolat volt kialakulóban a két ország között. Dinnyés Lajos magyar miniszterelnök 1947. november 22-25 között lezajlott bukaresti tárgyalásait követően, a többi népi demokratikus állam között formálódó bilaterális szerződések alkotta háló újabb láncszemeként, Románia és Magyarország 1948. január 24-én Budapesten megkötötte a barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződést.

V.

A jugoszláv-albán föderáció sorsának alakulása

Az albán és a jugoszláv ellenállási mozgalom között szoros együttműködés jött létre a háború alatt. A Komintern döntése alapján a JKP segítséget nyújtott az Albán Kommunista Párt 1941 novemberi megalakításakor az előkészítő munkákban és a program kidolgozásában. A Komintern a JKP KB közvetítésével tartotta fenn a kapcsolatot az AKP-val és számos jugoszláv kommunista tevékenykedett az albán ellenállási mozgalom vezetősége mellett mint tanácsadó.¹²² A háború befejező szakaszában a két ellenállási mozgalom kapcsolatai még mélyebbek lettek. A katonai lépések összehangolásán túl a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság gazdasági szakemberek és pártinstruktorok küldésével is támogatta az AKP-t. Ez az irányvonal, bár viták után, de megerősítést nyert az AKP II., baráti pénümán 1944 novemberében. A párt vezetésében előtérbe kerültek a Jugoszláviával szorosabb együttműködést kereső kommunisták, mint Koci Dzodze és Pandi Kriszto.¹²³ 1945 májusában, Milovan Djilas tiranai útja alkalmával már nem hivatalos

-----
¹²²1941 novemberében a JKP kosovoi és metohijai Területi Bizottsága két tagja: Dusan Mugosa és Miladin Popovic, 1943 márciusában Blazo Jovanovic, 1943 nyarától pedig Svetozar Vukmanovic Tempo, a JKP KB és a jugoszláv katonai parancsnokság tagja dolgozott Albániában.

¹²³Erről bővebben lásd: A Jugoszláv Kommunista Szövetség története. Fórum, Ujvidék 1985. 271., 285-286., 304., 310.; Krisztov Lazo: i. m. 44-45. o.; Enver Hodzsa: Szo Sztalinim. Voszpominanyija. Tirana, 1979 december, 102. o., valamint Dr. Vas-Zoltán Péter miniszteri titkár: Hogyan harcolt Albánia Tito befolyása ellen. (Bp. 1949. febr. 28.) UMKL XIX-J-1-a KÜM admin. Albán admin. 4. doboz Jugo 5/bc.

tárgyalásokra is sor került a két ország közeledéséről. Ekkor merült fel először, hogy Albánia csatlakozna Jugoszláviához s ily módon egyik elemét képezné a jövőbeni Balkán-föderációnak. Djilas visszaemlékezéseiben a háború befejeződése utáni hónapokban megfigyelhető albán és jugoszláv külpolitikai törekvésekről úgy írt, mint amelyek szilárdan a gazdasági és politikai egyesülés, ugyanakkor az etnikai identitás megőrzése felé mutattak.¹²⁴

A jugoszláv és albán kapcsolatok szorosabbra fűzése az élet minden területén érezhető volt s odáig ment, hogy az albán "had-sereg, a politika és a közigazgatás szervezete csaknem ugyanolyan volt, mint Jugoszláviában" - mint azt egy magyar diplomata megállapította.¹²⁵ Az albán belügyi szervek és "az albán hadsereg teljes megszervezését és megalakítását mindkét vezérkar megegyezése alapján hajtották végre". A szervező munkában jugoszláv részről Svetozar Vukmanovic Tempo irányító szerepe volt a legkiemelkedőbb. A két hadsereg vezérkarainak ülésén gyakran vettek részt a másik állam képviselői.¹²⁶

Gazdasági téren is fontos lépések történtek. Röviddel a felszabadulás után a határmenti áruforgalom élénkítése érdekében Jugoszlávia és Albánia határmenti megyéi között eltörölték a vámhatárokat. Az 1946. július 9-én Tiranában megkötött barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződéssel megalapozott kedvező politikai légkörben lehetőség nyílt a továbblépésre. 1946. novem-

-----
124Milovan Djilas: Rise and Fall. Harcourt Brace Jovanovich Publishers. San Diego, New York, London 1985., 109-113. o.

125Rex József követségi titkár beszámolója 3 napos albániai útból. (Belgrád, 1947. június 3. UMKL XIX-J-1-k KÜM admin. 3. soboz 2317/947.

126V. Dedijer: Jugoszláv-albán kapcsolatok. Novi Sad 1950. 156. o. és Rex József beszámolója. UMKL uo.

ber 27-én a két ország megállapodást írt "a gazdasági tervek összehangolásáról, a vámunióról és a pénzparitásról, a vegyesvállalatokról". Az egyezmény értelmében Albániának ki kellett egyenlítenie pénzegységének, a leknek értékét a jugoszláv dináréval és be kellett vezetnie azt az árrendszert és azokat az árakat, amelyek Jugoszláviában voltak érvényben. Erre a lépésre 1947 július elején került sor. Ekkor kicserélték a régi albán frankot az új pénzegységre, a lekre, amelyet egyenlővé tettek egykilenced jugoszláv dinárral. Új ár- és bérrendszert vezettek be.¹²⁷

Albániában nagyszámú jugoszláv szakember dolgozott, akik "mint tanácsadók, vagy mint tényleges munkaerők" működtek "a minisztériumokban, üzemekben és az épülő vasútvonalaknál". A két ország kereskedelme is összekapcsolódott. Albánia fő kiviteli cikkei, az olaj, a bőr és a dohány, majdnem teljes egészükben Jugoszláviába kerültek a hazai szükségletek kielégítése után, bár jelentős volt a Szovjetunióba irányuló export is. Az import, főként gépek és iparcikkek, ugyanebből a két országból származott. Albánia partmenti hajózásra alkalmas hajói legnagyobb részben megsemmisültek, úgyhogy az ország összeköttetését a külvilággal jugoszláv hajók bonyolították le.¹²⁸

Az 1946-os szárazság idején Jugoszlávia 20.000 tonna gabonát szállított Albániába, majd később is nagyösszegű adományokkal segítették a lakosságot. Jugoszlávia nemcsak a természeti csapások alkalmával vállalt terheket az Albániával való kapcsolatában. Az általa szorgalmazott föderációs átalakulás megkövetelte szer-

-----
127Krisztov Lazov: i.m. 54-55 és 64-67. o.; V. Dedijer: i. m. 161. és 185. o.

128Rex József követségi titkár beszmolója ... UMKL uo.

kezeti váltást is neki kellett finanszíroznia. A két ország között a gazdasági tervek összehangolásáról szóló szerződés értelmében Jugoszlávia 1947-ben 2 milliárd, 1948-ban pedig 3 milliárd dináros hitelt nyújtott déli szomszédjának. E hitelekbelől és Belgrádból küldött szakemberek irányításával épültek Albánia első nagyberuházásai: az ország első vasútvonala Drács és Pekin között, továbbá a Drács-Tirana és a Szkadar-Titograd közti vasútvonal; Albánia "Nagy Szelita" nevű legnagyobb erőműve és sok egyéb üzem. Jugoszlávia 1947-ben 26.000 tonna búzát, 16.500 tonna kukoricát szállított Albániába. 1948 júniusáig 700 millió dinárra szaporodó hitel terhére fedezte az albán hadsereg ellátását és hadianyagokat szállított neki. A gazdasági együttműködésről szóló szerződés értelmében Albániának 1947-ben semmiféle kötelezettsége nem volt Jugoszlávia iránt, 1948-ban viszont köteles lett volna 1 milliárd dinár értékű áru küldésével megkezdeni a hitelek visszafizetését. Ezzel szemben, mint azt Edvard Kardelj egy 1948 végi beszédében leszögezte, "az albán kormány még a normális kereskedelmi egyezmény szerinti szállításoknak is gyengén tett eleget. Az előirányzott 36.000 tonna kőolajból semmit sem szállított, 2.100 tonna nyersgyapot helyett pedig mindössze 143 tonnát". 1948-ban az első félévben pedig, erőteljesen lemaradva az időarányos tervtől, csak 290 millió dinár értékű árut szállított. Albánia 1947-ben és 1948-ban a jugoszláv hitelekbelől összesen 2 milliárd dinárt használt fel. Az egyenleg közel sem volt kedvező Jugoszlávia számára: déli szomszédja, nem számítva a 700 millió katonai hitel, mintegy 1 milliárd 700 millió dinárral maradt adó-

sa a szakítás után.¹²⁹

Az élet más szféráiban is megfigyelhető volt a jugoszláv befolyás. Egy magyar diplomata 1947 nyári jelentésében "óriási káderhiányról" számolt be Albániában. Ezt "un. káder-tanfolyamokkal" igyekeztek pótolni, melyeken, de a gimnáziumokban is, a szerb-horvát nyelv kötelező tantárgy volt. "A szerb-horvát nyelvet szinte kivétel nélkül jugoszlávok adják elő" - írta. Mivel Albániában nem volt egyetem, a diákok innen főként Belgrádba, Szkopjéba, vagy a Szovjetunióba utaztak tanulni. Fellendült a jugoszláv és szovjet irodalomfordítása, Tiranában mindkét országnak külön könyvkereskedése nyílt meg. Fontos és látványos munkát végzett az albán-szovjet és az albán-jugoszláv társaság. Nem volt egyértelműen kedvező fogadtatása annak az intézkedésnek, hogy az albánok által készített új iskolai tankönyveket jugoszláv követelésre kívánták a forgalomból és helyettük szerb tankönyvek albán fordításait tették kötelezővé.¹³⁰

Albánia és Jugoszlávia egyesülése tehát meglehetősen előrehaladt 1948 nyaráig. Enver Hodzsa az AKP I. kongresszusán 1948 novemberében, tehát a Tájékoztató Iroda Jugoszláviát elítélő határozata után, élesen elítélte ezt a folyamatot. Kijelentette, hogy Jugoszláviának és az AKP több vezetőjének az volt a célja, hogy "Albániát Jugoszlávia hetedik köztársaságává" alakítsa át. "A hadsereg vezetői, Kristo Themelko, Pöllump Disnica és más politikai vezetők meg voltak győződve arról is, úgy is dolgoztak, mint-

-----
¹²⁹Edvard Kardelj: Beszéd a JSZNK Népszkupstinájának IV., rendkívüli ülésén. Borba 1948. dec. 30. In: Harcunk az igazságért. Testvériség-Egység Könyvkiadó, Novi Sád 1950. 77-80. o.

¹³⁰Rex József követségi titkár beszámolója ... i.m. UMKL uo., valamint Dr. Vas-Zoltán Péter: Hogyan harcolt Albánia ... i. m. UMKL uo.

ha a mi hadseregünk jugoszláv hadsereg lenne. A politikai irányítás programját főként a KB VIII. plénuma után teljes egészében alárendelték a jugoszláv programnak". Az 1946-os szerződések után "a terveket egyeztető bizottság arra törekedett, hogy de facto Albánia jugoszláv kormányává alakuljon át", és az albán gazdaságot "teljes mértékben egybeolvassza a jugoszláv gazdasággal". Célul tűzték ki, hogy "nemzetközi szempontból mindent kiküszöböljenek és ezután úgy vessék fel a két ország egyesülését, mint befejezett tény".¹³¹

Albánia Jugoszláviához való viszonya hatással volt a más államokkal való kapcsolatára. A jugoszláv-bolgár együttműködés elmélyülésével párhuzamosan Albánia is törekedett a keleti szomszédjával való kapcsolatainak fejlesztésére. 1947. december 16-án, Enver Hodzsa bulgáriai útja alkalmával Kricsimben három megállapodást írtak alá: 1.) Albánia és Bulgária közötti barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződést; 2.) kulturális egyezményt; 3.) kereskedelmi jegyzőkönyvet. Míg az első kettő lényegében nem tért el a népi demokratikus országok között akkoriban kötött hasonló szerződésektől, addig a harmadik utalt Albánia, Bulgária és Jugoszlávia gazdasági életének összehangolására. A kereskedelmi jegyzőkönyv ugyanis kilátásba helyezte egy vegyesbizottság kiküldését az Albánia és Bulgária közötti árucsereforgalom és pénzügyi kérdések rendezésére, valamint azt is leszögezte, hogy "a két ország között létrehozandó kereskedelmi és fizetési egyezményt össze fogják egyeztetni az egyrészt Jugoszlávia, másrészt

-----
¹³¹Enver Hodzsa: Albánia a szocializmus útján (Az Albán Munkapárt I. és II. kongresszusán elhagzott központi beszámolók). Szikra, 1953. 97. és 244-245. o.

Bulgária és Albánia között fennálló hasonló egyezményekkel".¹³²

Az albán-jugoszláv kapcsolatok ilyen gyors elmélyülésével magában az albán pártvezetésben sem értett mindenki teljesen egyet. Enver Hodzsa már 1944 végén, a berati plénumot megelőzően inkább a fenntartásait emelte ki a PB számára készített téziseiben, de ezeket ekkor nem fogadták el. Valós érdekellentétek éltek tovább Koszovó kapcsán is. 1946 nyarán, a jugoszláv-albán barátsági szerződés aláírásakor Hodzsa felvetette a kérdést Titonak. "Koszovo és Jugoszlávia más albánlakta területei - mondta - albánlakta földek, amelyeket a nagyhatalmak igazságtalanul vettek el Albániától; ezek Albániához tartoznak és vissza kell térniük Albániához. Most, amikor mindketten szocialista országok vagyunk, megvannak a feltételek e kérdés helyes megoldására." Tito - Hodzsa visszaemlékezései szerint - azzal háritotta el ezt az elképzelést, hogy bár célként egyetértett vele, de közölte, hogy pillanatnyilag nem tud az ügy érdekében semmit sem tenni, mert a szerbekkel nem lehetne elfogadtatni. Ebben Titonak valószínűleg igaza volt, már ami állításának a második felét illeti. Albániának pedig tudomásul kellett venni, hogy lehet a két ország között bármilyen barátság, Jugoszlávia területi integritása megváltoztathatatlan marad. Jugoszlávia a Koszovóban élő albán lakosság sorsát a többi nemzetiséghez hasonlóan az országon belül kívánta rendezni. Ezt annak ellenére kell állítanunk, hogy a jugoszláv közvéleményben éltek bizonyos illúziók a kérdés másfajta rendezéséről is. Az Össz-szláv Bizottság elnöke, Maszlarics Bozsidar

-----
¹³²Hodzsa bulgáriai útjáról Gál Endre követségi titkár, ideiglenes ügyvivő számolt be 1947. december 31-i jelentésében. UMKL XIX-J-1-k KÜM admin. Bolg. admin. 2. doboz 376/pol-1947.

például 1947 februárjában úgy vélte, hogy "Jugoszlávia részéről eldöntött kérdés Koszovo-Metochia (...) területének a barátságos, demokratikus Albániához való csatlakozása." A kérdés végleges rendezésének időpontját a nemzetközi helyzet alakulásától tette függővé.¹³³ Kormányzati szinten azonban nem közeledtek a megvalósulás felé Albánia törekvései Koszovo megszerzésére és ez bizonyos súrlódásokhoz vezetett a két állam viszonyában.

Hodzsa megpróbált hangot adni az északi szomszédjával szembeni elégedetlenségének 1947 július második felében lezajlott moszkvai látogatása alkalmával. Július 16-i Sztálinnal folytatott beszélgetésekor elpanaszolta, hogy "a jugoszláv elvtársak esetről esetre, figyelmeztetés nélkül, elítélendő cselekedeteket hajtanak végre". Konkrét példaként azt a közeli esetet hozta fel, amikor néhány jugoszláv repülőgép előzetes egyeztetés nélkül, megsértve Albánia területi sérthetlenségét berepült egészen Tiranáig. Sztálin leintette Hodzsa Albánia szuverenitását hangsúlyozó kijelentéseit, modván, hogy egy olyan kicsiny országnak, mint Albánia, szüksége van erős baráti támogatásra. Nem reagált viszont Hodzsa azon vádjára, hogy Jugoszlávia nem fogadta el az albán kormány együttműködési javaslatát egy esetleges görög vagy olasz támadás esetére. Sztálin csupán annyit közölt, hogy nem tartja valószínűnek egy ilyen konfliktus kirobbanását, de a védelmi képességeket ettől függetlenül meg kell erősíteni. A Szovjetunióval való kapcsolatok erősítését szolgálták volna Hodzsa konkrét kérései: Moszkva küldjön újabb katonai instruktorokat a

-----
¹³³Szántó Zoltán belgrádi magyar követ 1947. február 10-i Belg. 4/pol-1947. sz. jelentése. PI Arch. 283. fond 12. csop. 111. ő. e.

"korlátozott" tapasztalatokkal rendelkező jugoszlávok mellé, valamint szükség lenne szovjet politikai munkatársakra is. Sztálin válaszában megígérte fegyverek szállítását, ezeket azonban albánoknak kell majd működtetni, és nyelvtudás hiánya miatt nem látott lehetőséget a tiszteken kívül politikai munkatársak küldésére sem. Ehelyett a szovjet politikus felajánlotta albán fiatalok képzését a Szovjetunióban. Sztálin elutasította Hodzsának közös vállalatok létrehozására vonatkozó kérését is, sőt hibásnak minősítette a korábbi ilyen lépéseket a Szovejtunió és a többi népi demokratikus ország között. Moszkvában 1947 júliusában tehát nem támogatták az Albániát Jugoszláviától eltávolítani igyekvő Hodzsa-féle irányvonalat és óvakodtak attól, hogy növeljék jelenlétüket Albániában.¹³⁴

Az a szovjet álláspont, amely a jugoszláv-albán kapcsolatok elmélyítését szorgalmazta, 1948 január elejéig igazolhatóan érvényben volt. 1948. január 11-én az Izvesztyija egy olyan cikket közölt, melyben a két balkáni állam viszonyát példaként állították a többi népi demokratikus ország elé. Az írás hangsúlyozta, hogy Jugoszlávia és Albánia viszonyában "az önálló népek teljes egyenjogúságára alapozott együttműködés új formái alakultak ki abból a célból, hogy kölcsönös, önzetlen segítség nyújtásával elősegítsék a népgazdaság minél gyorsabb felépülését és a dolgozók életszintjének emelkedését. Az ilyen együttműködés példaként szolgálhat a gazdasági tervek egybekapcsolódásáról, a vámunióról és a valuta egységesítéséről szóló szerződés, amelyet az

-----
¹³⁴Enver Hodzsa: Szo Sztálinim... i. m. 32., 69-72., 80-82., 102. és 158. o.

Albán Népköztársaság és a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság kötött egymással 1947. november 27-én" - írta az Izvesztija. Ugyanebben az időben egy 1947 december végi szovjet kérésre Moszkvában tartózkodott Milovan Djilas és tárgyalásokat folytatott Sztálinnal és Molotovval. Djilas szerint 1948 januárjáig teljes volt az egyetértés Moszkva és Belgrád között abban, hogy Albániának egyesülnie kell Jugoszláviával. Ennek ellenére megfigyelhető volt egy olyan tendencia, hogy a Szovjetunió igyekszik bizonyos albániai jugoszláv pozíciókat megszerezni, melyben segítségére voltak albán politikusok is. Djilas január 8-án kezdődött moszkvai tárgyalásain azonban Sztálin egyértelműen állást foglalt a jugoszláv-albán egyesülés mellett. Kijelentette: "Nincsenek különleges érdekeink Albániában. Egyetértünk azzal, hogy Jugoszlávia lenyelje Albániát!" Sztálin azt is mondta, hogy minél hamarabb nyélbe ütjük a dolgot, annál jobb. Általában a tárgyalások hangvégele "több volt, mint barátságos".¹³⁵

1948 január közepétől gyökeres fordulat következett be a szovjet hivatalos álláspontban. Amikor ugyanis Edvard Kardelj február elején a balkáni föderációk sorsa szempontjából döntő tárgyalásokat folytatott Moszkvában, Sztálin már amellet érvelt, hogy Albánia semmi esetre sem tartozhat bele ebbe az államszövetségbe.¹³⁶

1948 februárját követően az albán-jugoszláv viszony érezhetően romlani kezdett. Az AKP ekkor tartott VIII. plénümán Hodzsa felvetette a jugoszlávbarát politikusok felelősségét és név sze-

-----
¹³⁵Milovan Djilas: Conversations with Stalin. id. kiad. 133-147. o., idézetek a 143-144. oldalon.

¹³⁶Edvard Kardelj: Reminiscences ... i. m. 97. o.

rint megemlítette Koci Dzodzet, Pandi Krisztot, Neszti Kerencit, Kriszto Themelkot és másokat. A Tájékoztató Iroda június 29-i Jugoszláviát elítélő határozatára az AKP reagált a leggyorsabban a kommunista pártok közül. Az AKP KB július 1-i határozata elítélte a JKP politikáját, ezzel egyidejűleg pedig kiutasították az országból a jugoszláv katonákat és műszaki szakembereket. Július 2-án és 3-án Jugoszlávia három tiltakozó jegyzéket intézett az albán kormányhoz a következőket sérelmezve: 1. egy az albán hadseregben szolgálatot teljesítő jugoszláv ezredet eltávolítottak a hadseregből; 2. Albániában bevonták Tito képeit a hivatalos helyekről; 3. Albánia a kereskedelmi és gazdasági kapcsolatokat lényegében megszakította, szállításokat beszüntetett stb. Az albán kormány visszautasította a jugoszláv jegyzékeket. 1948 őszén a jugoszlávbarát albán politikusokat elmozdították a kormányban viselt posztjukról, majd az AKP I. kongresszusán, november 8-én kizárták őket a pártból. Az albán nemzetgyűlés december 3-án megvonta az immunitás jogát a "trockista, titoista" stb. vádakkal illetett képviselőitől, akiket letartóztattak. A hatalmi harc eldőlt.¹³⁷

Ezzel együtt pont került az albán-jugoszláv föderáció sorsával foglalkozó tervek végére is, sőt az addig elért eredményeket is érvénytelenítették. Az események illetén alakulása szorosan összefügg a bolgár-jugoszláv föderációra vonatkozó elképzelések kudarcával, szélesebb körben gondolkodva pedig a nemzetközi politikában 1947 nyarától fokozottan érezhető változásokkal.

 137Dr. Vas-Zoltán Péter: Hogyan harcolt Albánia... i. m. uo. amint uő. napi jelentése (48. júl. 3.) UMCL XIX-J-1-k KÜM admin. Jugo. admin. 34. d. 5/bc/1946-48.

VI.

A jugoszláv-bolgár föderáció megvalósításárairányuló törekvések sorsa(1947 nyara - 1948 eleje)

A Jugoszlávia és Bulgária közti föderációs terv sorsának alakulását 1945 februárjáig követtük nyomon a második fejezetben. Ekkor az ígéretesen idülő tárgyalásokat félbeszakította a határozott angol tiltakozás, melynek a Szovjetunió, a szövetségesek közti jóviszony fenntartása érdekében helyt adott. A két délkelet-európai ország vezetői a pillanatnyi kudarc ellenére nem mondtak le a föderációs tervekről, nyilatkozataikban rendszeresen hangsúlyozták ha nem is nyíltan az államszövetség, de a szláv népek egységes családja megteremtésének szükségességét.¹³⁸ Még eme elképzelés hangoztatásánál is óvatosnak kellett lenniük, nehogy alapot szolgáltatassanak bizonyos nyugati sajtóértésüléseknek az egységes szovjet-típusú keleti blokk létrehozásáról. Dimitrov egy 1945. december 15-i választási beszédében kénytelen volt visszautasítani azon "provokatív hazugságok"-at, melyek szerint a választások után Bulgária csatlakozni fog a Szovjetunióhoz, miután a parlament Bulgáriát Szovjet Köztársasággá nyilvánította.

-----

¹³⁸Lásd például Tito beszédét a délszláv népek együttéléséről a Szabad Nép 1945 június 7-i számában; Edvard Kardelj beszámolóját Jugoszlávia Népfrentjának I. kongresszusán 1945 augusztusában In: Edvard Kardelj: Az új Jugoszlávia útja. Testvériség-Egység Könyvkiadó, Noviszád 1950., 99.; vagy Georgi Dimitrov 1945 november 15-i választási beszédét In: The Speech of Georgi Dimitrov on Home and Foreign Policy of the Fatherland Front.Ministry of Information and Arts, Sofia 1945 29-30. o.

Dimitrov ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy a kommunisták és szövetségeseik egy "szabad, demokratikus és független Bulgária" megteremtéséért fáradoznak.¹³⁹

A bolgár-jugoszláv föderációs megbeszélések a kedvezőtlen nemzetközi feltételek miatt csak 1947 tavaszától, a bolgár békeszerződés aláírását követően vehettek csak új lendületet. Ekkor azonban gyors és látványos eredményeket hoztak. A siker titka abban rejlett, hogy mindkét fél törekedett a mielőbbi megegyezésre és a tárgyalási pozíciók a korábbi években nagymértékben tisztázódtak. Az összefogást egyre sürgetőbbé tette a hidegháború kibontakozása és fontos tényezőként kell megemlíteni a Szovjetunió támogatását is.

A bolgár és a jugoszláv kormány a két ország közeledését fokozatosan kívánta megvalósítani. Első lépésként barátsági és kölcsönös segítségnyújtási szerződés megkötését készítették elő 1947 nyarán, melyet összekapcsoltak egy vámunió megteremtésre irányuló megbeszélésekkel. Ebben az időszakban nyilatkozataikban minden alkalommal cáfolták, hogy bármilyen, az említett elképzeléseken túlmutató céljaik lennének Jugoszlávia és Bulgária szorosabb egybekapcsolódását illetően. Dimitrov 1947. július 27-i belgrádi nyilatkozatában hangsúlyozta a realitásokhoz való igazodás szükségességét és tárgyalásai céljaként a következőket jelölte meg: "...gyakorlatilag és konkrétan ^{kell} hozzálátnunk testvériségünk megerősítéséhez, a szoros politikai, gazdasági és kulturális együttműködés alapján."¹⁴⁰ Dimitrov egy nagylétszámú küldöttség élén

-----
¹³⁹Georgi Dimitrov: Speech of on the Home and Foreign Polic ...
 id. mű 22. o.

¹⁴⁰Krisztov Lazo: id. mű 72. o.

július 27-én érkezett a jugoszláv fővárosba, ahol a "fogadtatás külsőségei minden eddigit felülmúltak" - mint azt a belgrádi magyar követ megállapította.¹⁴¹ A bolgár delegáció tagjai voltak: Georgiev miniszterelnökhelyettes és külügyminiszter, Jugov belügyminiszter, Sztefanov pénzügyminiszter, Trajkov földművelési miniszter, Terpesev tábornok, a Gazdasági Főtanács elnöke és számos szakértő. Diplomáciai körökben úgy hírlett, hogy Damjanov hadügyminiszter is utazni fog, végül azonban rá bízták a belügyi tárcairányítását Jugov távollétében. Meglepetést keltett a bolgár belügyminiszter részvétele a Jugoszláviába utazó küldöttségben; nem tudták elképzelni, milyen megbeszélőnivalói lehettek Belgrádban.¹⁴² Általában a látogatás meglehetősen váratlanul érte a szófiai diplomáciai képviselőket. "Az előkészületek a legnagyobb csendben folytak és az utazás híre csak 26-án délből szivárgott ki a külügyminisztériumból. Akkor azonban még kétséges volt, hogy maga Dimitrov miniszterelnök is részt vesz-e a küldöttségben. A Szófiában székelő külképviseleteket csak két órával az indulás előtt értesítették."

A bolgár delegáció összetételére magyarázatot ad az 1947. július 30. és augusztus 1. között Bledben lezajlott tárgyalások napirendje és az itt hozott határozatok. A megbeszélések jegyzőkönyve szerint a két ország kapcsolatainak javítására az teremtetett lehetőséget, hogy a fasizmus leverése után mind Bulgáriában, mind Jugoszláviában sikerült legyőzni a reakciót, megteremtették

-----
¹⁴¹Szántó követ 1937. augusztus 7-i jelentése. UMKL XIX-J-1-k KÜM admin., Jugo. admin. 3. doboz 3293/pol-47.

¹⁴²Gál Endre szófiai követségi titkár, ideiglenes ügyvivő 1947. július 26-i jelentése. UMKL XIX-J-1-k KÜM admin. Bolgár admin., 2. doboz 3263/pol-47.

a köztársaságot és népi demokráciát hoztak létre. Ily módon "megszűnt valamennyi akadály és széles lehetőségek nyílnak a két nép évszázados törekvéseinek (...) és a közöttük politikai, gazdasági és kulturális téren még nyitva álló kérdések megoldásának megvalósítására". A küldöttségek, kihasználva ezeket a kedvező tényezőket, megállapodtak egy később megkötendő barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződés tartalmában és összeállították a szerződés szövegét. A jegyzőkönyv második pontja kimondja, hogy a felek "a maximumig felfokozzák a két ország közötti árucserét és gazdasági együttműködést, meghatározott árfolyamot létesítenek pénzeik számára és előkészítik a Bolgár Népköztársaság és a Jugoszláv Federatív Népköztársaság közötti vámuniót és összeegyeztetik gazdasági terveiket. A két kormány számos konkrét határozatot hozott az ipar, villamosítás, bányászat, mezőgazdaság, közlekedés és külkereskedelem terén végrehajtandó intézkedések összeegyeztetésére és a kölcsönös támogatásra." Külön megállapodást kötöttek "a bolgár-jugoszláv határ mentén lévő kettős uralom alatt álló birtokok kérdésének rendezésére, a határátlépés megkönnyítésére, a határmenti lakosság határátlépésének megkönnyítésére és az állampolgárságok rendezésére". Tervbe vették a két ország közötti vasúti és országúti összeköttetés kiépítését. A kulturális együttműködés előmozdítása érdekében elhatározták, hogy intézeteket hoznak létre e tevékenység összehangolására. A jegyzőkönyv ötödik pontja kilátásba helyezte a szoros kapcsolatokat és egybehangolt működést "a görög monarchofasizták gyakori határmenti kihívásai ellen", valamint "min-

den más nemzetközi problémát illetően, amelyek érdekeiket érintik, különösen a dunai rendszer kérdésében, amely felfogásuk szerint kizárólag a dunai partmenti államokra tartozik". A tárgyalások eredményeként Jugoszlávia nyilatkozatban mondott le a Bulgária által neki fizetendő 25 millió dollárnyi jóvátételről.¹⁴³ A tárgyalásokról kiadott kommuniké elsősorban külpolitikai vonatkozású elemeket hangsúlyozott, amikor értékelte az elért eredményeket. Megállapította, hogy Jugoszlávia és Bulgária népei "csak közös erőfeszítéssel és a többi békeszerető néppel való együttműködéssel képesek a függetlenségük ellen irányuló újabb erőszakot megghusítani, jöjjön az ismét a német imperializmus vagy annak szövetségesei, vagy akármilyen más részről. Ecélből a két kormány a két ország függetlenségét és biztonságát érintő minden külpolitikai kérdésben, valamint a nemzetközi együttműködés és a tartós béke megszilárdítása érdekében tanácskozni fog."¹⁴⁴

Dimitrov belgrádi útja idején a magyar diplomaták úgy látták, hogy az elért eredmény "igen sok vonatkozásban csalódást okozott egyes túlzó jövendelőknél, akik a realitásokat figyelmen kívül hagyva még hosszú ideig nem aktuális kombinációkba bocsájtottak". Konkrétabban fogalmazva az a vélemény alakult ki a hivatalos tájékoztatás és magánbeszélgetések nyomán, hogy "a jugoszláv-bolgár föderációról az angolszász és magyar sajtóban megje-

-----
143A bledi tárgyalások jegyzőkönyvét Gál Endre követségi titkár, ideiglenes ügyvivő 1947. augusztus 4-i jelentésének melléklete tartalmazza. UMKL XIX-J-1-k KÜM admin., Bolgár admin. 2. doboz ad 3813/pol-47.

144A kommunikét lásd: Gál Endre követségi titkár 1947. augusztus 4-i jelentésének melléklete. UMKL XIX-J-1-k KÜM admin., Bolgár admin. 2. doboz ad 3818/pol-47.

lent közlemények teljesen alaptalanok, ez a kérdés mint időszerrűtlen, nem is képezte a tárgyalás anyagát". Ezt az álláspontot látszott alátámasztani Dimitrov belgrádi sajtónyilatkozata, amely hangoztatta a szláv országok együttműködésének fontosságát függetlenségük és területi épségük megvédése érdekében, de leszögezte azt is, hogy a két kormány felfogása szerint a délszláv vagy balkáni föderáció létesítése még nem időszerű és ez a kérdés nem is képezte a bledi tárgyalások tárgyát.¹⁴⁵

Ezzel szemben több forrás is utal arra, hogy igenis szóba került a föderáció kérdése és foglalkoztak a tervvel. Milovan Djilas egyik könyvében még arról is beszámol, hogy ennek kapcsán ismét nézeteltérések merültek fel a macedon nép további sorsát illetően, Tito azonban leintette a vitatkozókat azzal, hogy még nincs itt az ideje e probléma végleges megoldásának. Djilas a szovjet-jugoszláv-bolgár vezetők 1948 február eleji tárgyalásairól szólva megemlítette, hogy akkor a bledi megállapodásokról úgy beszéltek, mint amelyek a Jugoszlávia és Bulgária közti föderáció megteremtése szándékával köttettek.¹⁴⁶ Tény az, hogy a vámunióról, a gazdasági tervek összeegyeztetéséről, a kereskedelem és közlekedés összehangolásáról, a határátkelés megkönnyítéséről és a közös külpolitikai lépésekről és törekvésekről szóló bledi megállapodásokat nehéz másként értékelni, mint amelyek valójában egy igen szoros államszövetség irányába mutattak. Ez a szándék

-----
¹⁴⁵Gál Endre követségi titkár, ideiglenes ügyvivő 1947. augusztus 4-i jelentése. id. dok. uo.; Dimitrov nyilatkozatát is itt ismerteti; valamint Szántó belgrádi követ jelentése Dimitrov bolgár miniszterelnök jugoszláviai látogatásáról Belgrád, 1947. augusztus 7.). UMKL XIX-J-1-k KÜM admin., Jugo. admin. 3, dohoz 323/pol-47.

figyelhető meg az 1947 végi evxinográdi bolgár-jugoszláv megbeszéléseken is, ahol aláírták a két ország közti barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződést és számos más kérdésben is megállapodtak.

A jugoszláv kormányküldöttség 1947. november 25-én, két nappal az előre beharangozott időpontnál később érkezett meg a bolgár fővárosba. A delegáció magasabb rangú tagjai voltak: Tito marsall, Alexander Rankovics belügyminiszter, valamint helyettese Szvesztiszlav Sztepanovics, Milovan Djilas tárcanélküli miniszter, Milentie Popovics kereskedelemügyi és Voiszlav Sztepanovics iparügyi miniszter, valamint Rade Hamovics tábornok, a jugoszláv hadsereg helyettes vezérkari főnöke és Radomir Babics tábornok, Tito katonai irodájának főnöke. A bolgár és a jugoszláv küldöttség két napos, a Várna melletti Evxinogradban lefolytatott tárgyalás után november 27-én kötötte meg a barátsági, együttműködési és kölcsönös segélynyújtási szerződést.

A megállapodásban a két fél elhatározta, hogy közösen fog küzdeni az országaik ellen irányuló minden erőszak, a német imperializmus újjáélesztése és e politika szövetségesei ellen. Együttessen hoznak majd rendszabályokat "biztonságuk, függetlenségük és területi épségük biztosítása érdekében" és tanácskoznak minden fontosabb nemzetközi kérdésről. Egy "harmadik állam" támadása esetére kölcsönös katonai és egyéb támogatásról biztosították egymást, kötelezték magukat, hogy nem kötnek semmilyen olyan szövetséget és nem vesznek részt semmilyen olyan cselekedetben, amely a másik fél ellen irányul. A szerződés ötödik paragrafusa

kimondta, hogy abból a célból, hogy "a gazdasági élet minden ágában a legszorosabb együttműködést valósítsák meg (...), összefogják egyeztetni gazdasági terveiket, mindent elkövetnek kölcsönös árucserreforgalmuk kiszélesítése érdekében, előkészítik a vámunió megvalósítását és megegyeznek a külföldre vonatkozó áruforgalmukra vonatkozó intézkedésekre nézve". Elhatározták, hogy mindent elkövetnek "az anyagi és szellemi kultúra minden területén való legszorosabb együttműködés megvalósítása érdekében". Az egyezmény hetedik paragrafusa leszögezte, hogy a szerződés nem érinti "azokat a kötelezettségeket, melyeket" a két fél "harmadik államokkal szemben vállalt", valamint hogy a felek a megállapodásokat az ENSZ alapokmányának szellemében fogják teljesíteni. A szerződés húsz évig marad érvényben és automatikusan öt évenként meghosszabbíttatik, ha a lejárat nap előtt 12 hónappal valamelyik fél ellenkező szándékáról nem nyilatkozik - állapította meg az utolsó cikkely. Erről a korabeli diplomáciai körökben az a vélemény alakult ki, hogy "a két ország egyesülése folytán nem kerül sor az első 20 éves időszak letelte utáni meghosszabbításra". A tárgyalásokról kiadott kommuniké a fentiekén túl további információkat is tartalmazott. Ebből megtudjuk, hogy a nemzetközi és a balkáni kérdés megítélésében "a két küldöttség között teljes egyetértés uralkodik" és hogy egybehangzóan ítélik el az ENSZ által kiküldött Balkán-bizottságnak a balkáni népek szuverenitását sértő tevékenységét. A nyilatkozat szerint Bulgária és Jugoszlávia küzdeni fog "a demokrácia frontján, az új háború gyújtogatói elleni antiimperialista erők között és határozott ellenállást" fog tanúsítani "minden provokációval szemben, bármely oldalról jöjjön is az". Állást foglaltak ezen kívül a Szovjetunióval,

valamint az összes demokratikus néppel való barátság elmélyítése mellett.¹⁴⁷

Az evxinográdi tárgyalások idején - bár alig érzékelhetően, de megfigyelhető volt a jugoszláv részről egy bizonyos tartózkodás a föderáció hivatalos, azonnali megvalósításával szemben. Tito azokban a napokban két beszédében is inkább a fokozatosságra és a feltételek megteremtésére helyezte a hangsúlyt. November 29-én egy várnai nagygyűlésen kijelentette: "Ma olyan követeléseket hallgattunk, hogy nincs szükségünk határookra, föderációt akarunk. (...) Ma felépítjük az alapokat, s majd a falakat is ráépítjük, ha eljön az ideje. A falak alap nélkül nem elegendők, mert leomolhatnak. Csak azok a szilárd alapok biztosíthatják jövőnket, a nagy délszláv társadalmunkat, amelyeket ma építünk. (...) Olyan szoros, sokoldalú együttműködésre törekszünk, hogy az államszövetség kérdése pusztán formalitás lesz" - mondta Tito.¹⁴⁸ Két nappal később pedig, már otthon a jugoszláv parlament 1947. november 29-i ülésén arról beszélt, hogy a jugoszláv félben a föderáció követelése "természetesen örömet keltett". A feltételekről szólva megállapította, hogy bár a föderációt még nem írták alá, de a gyakorlati együttműködés során azt valósítják meg, mert "papíron semmi értelme a föderációnak, ha nincs meg hozzá a szilárd alap, a szoros barátság, a gazdasági és politikai együttműködés".¹⁴⁹

Bolgár részről gyorsabb lépéseket szorgalmaztak a föderáció

 147Gál Endre követségi titkár, ideiglenes ügyvivő 1947. november 24-i jelentése. UMKL XIX-J-1-k KJM admin. Bolg. admin. 2. doboz 4586/pol-47. és ugyanő: a december 1-i jelentés és mellékletei. UMKL uo. 4872/pol-47.

148Josip Broz Tito: Beszédok és cikkek 3. kötet Forum, Novi Sad, 1962. 167-168. o.

149Uo. 175-176. o.

felé, sőt a bolgár-jugoszláv államszövetséget egy szélesebb föderáció keretébe kívánták beágyazni, mint erről Dimitrov nyilatkozata tanuskodik. A bolgár politikus 1948. január 18-án bukaresti látogatása alkalmával sajtóértekezletet tartott, amelyben méltatta a január 16-án aláírt bolgár-román barátsági szerződés jelentőségét. A megállapodás hasonló volt a Bulgária, Jugoszlávia és Albánia között korábban kötött szerződésekhez. Kölcsönös támogatást írt elő gazdasági, politikai és katonai téren, előirányozta a gazdasági tervek egyeztetését, az árucsereforgalom növelését, az együttműködést a külkereskedelemben és állást foglalt a vámunió mielőbbi megvalósítása mellett.¹⁵⁰ Dimitrov a január 18-i bukaresti sajtóértekezletén a bolgár-román kapcsolatok értékelésén túl tett egy nagyon fontos, és komoly politikai vihart kiváltott kijelentést. "Ha a föderáció kérdése megéri és az okvetlenül be fog következni - mondta -, népeink, a népi demokrácia országai, Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Albánia, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Görögország - jegyezzék fel, Görögország is! - megoldják. Ők hivatottak eldönteni, mi lesz belőle, föderáció vagy konföderáció, mikor és hogyan lesz az megvalósítva. Elmondhatjuk, hogy népeink mai tevékenysége jelentősen megkönnyíti e kérdés jövőbeni megoldását."¹⁵¹

Ez a nyilatkozat, látszólag teljesen váratlanul, igen éles reakciót váltott ki a szovjet diplomácia részéről. Eddig ugyanis úgy tűnt, hogy a kis délkelet-európai országok föderáció felé haladó lépései támogatásra találtak Moszkvában. Ezt láttuk

-----

¹⁵⁰Bővebben lásd Krisztov Lazo: id. mű 79-80. o.

¹⁵¹G. Dimitrov Művei 13. kötet Szófia 1955. 420. o., idézi Krisztov Lazo id. mű 85. o.

jugoszláv-albán vonatkozásban és legalábbis 1947 nyaráig bizonyíthatóan a bolgár-jugoszláv tárgyalások kapcsán is. A bledi szerződéstervezetet ugyanis megküldték a szovjet fővárosba és onnan mindössze egyetlen észrevétel érkezett: az, hogy a megállapodás érvényét a többi hasonló szerződéshez hasonlóan korlátozzák 20 évre. Ennek a kérésnek a felek eleget tettek, mint azt a barátsági egyezmény végleges szövege tanúsítja.¹⁵² A szovjet támogatást igazolta az az intézkedés is, amely 1947 nyarán a Jugoszláviába utazó bolgár állampolgárok számára eltörölte a SZEB-engedély szükségességét.¹⁵³ Moszkva és Szófia kapcsolatainak felhőtlenességét tükrözte Dimitrov 1947. november 7-i ünnepségen tett kijelentése is, miszerint a Szovjetunió támogatása nélkül lehetetlen lett volna a most erősödő szláv szolidaritás megteremtése.¹⁵⁴ A legkésőbbi pozitív szovjet megnyilatkozás 1948 január elején bizonyítható. Mint erről korábban már szó volt, Djilas január 8-án kezdődött moszkvai tárgyalásain Sztálin egyértelműen a jugoszláv-albán egyesülés minél hamarabbi megteremtése mellett foglalt állást és ezt az álláspontot tükrözte az Izvesztyija 1948 január 11-i, már idézett cikke is.

Dimitrov január 18-i, bukaresti nyilatkozatát követően gyökeres fordulat következett be a szovjet megítélésben. A Pravda

-----
¹⁵²Azt, hogy a szerződéstervezetet megküldték Moszkvába és erre csupán az említett válasz érkezett, két forrás említi: Dimitrov 1947. augusztus 4-i beszélgetése a csehszlovák rádió adósítojával. In: K. Koralkova: Vytraroni systemu dvoustrannych spojeneckych smluv mezi evropskymi socialistickymi zememi (1943-1949). Rozpravy Ceskoslovenské Akademie Ved. 1966. 3. sz. Idézi Krisztov Lazo id. mű 76. o.; valamint Milovan Djilas: Conversations with Stalin. id. kiad. 178. o.

¹⁵³Gál Endre követségi titkár, ideiglenes ügyvivő 1947. augusztus 4-i jelentése. id. dok. uo.

¹⁵⁴Rabotniceszko Delo 1947. november 7. In: Georgi Dimitrov: Izbrannije proizvegyenija. Tom 3., Moszkva, 1984. 289-290. o.

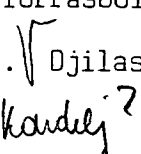
1948. január 23-i száma kommentár nélkül közölte a bolgár miniszterelnök beszédét, majd a január 28-i számban élesen elítélte a föderációs elgondolásokat. A cikk megállapította, hogy "ezeknek az országoknak nem ez a kiagyalt föderáció vagy konföderáció, illetve a vámszövetség a problémájuk, hanem függetlenségük és szuverenitásuk megvédése és megszilárdítása a belső népi demokratikus erők megszervezése és mozgósítása útján".

A bolgár sajtóiroda már másnap, január 29-én szükségesnek ítélte, hogy megcáfojon egyes nyugat-európai híreszteléseket egy balkáni blokk létrehozásáról. Kijelentették, hogy a Duna-menti országok föderációra vonatkozó elképzelései még koraiak és erről a javaslatról Bulgária, Jugoszlávia, Románia és Albánia között nem folytak konkrét tárgyalások. Sem maga Dimitrov, sem a bolgár kormány más tagja nem gondol egy keleti blokk kialakítására - közölték.¹⁵⁵

Georgi Dimitrov az 1948. február 2-án, a Hazazafias Front második kongresszusán elmondott beszédében szintén kitért a föderáció kérdésére és egyértelműen visszakozott. Állást foglalt a szláv államok közti szolidaritás szükségessége mellett, ugyanakkor leszögezte, hogy a Hazafias Front politikája "nem faji politika, és nem az a célja, hogy Európa és az egész világ blokkokra hulljék". Bulgária jövője szempontjából rendkívül jelentős a Jugoszláviához való közeledés, melynek elsősorban a gazdasági vonatkozásai emelte ki az előadó. Ezen kívül felhívta a figyelmet a Truman-elv meghirdetése és a görög polgárháborúba való imperialista beavatkozás miatt nyilvánvalóvá vált védelmi szempontokra

-----

is. Ennek ellenére Dimitrov hangsúlyozta, hogy "valamiféle keleti blokk megteremtésének gondolata természetesen távol áll tőlünk, ahogy azt a nyugati blokk megteremtésének kezdeményezői és ügynökeik helytelenül gondolják. Ezzel kapcsolatban felhasználok az alkalmat, hogy kijelentsem: a 'Pravda'-ban, a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának központi lapjában megjelent bíráló megjegyzések (...) amelyek legutóbbi interjumnak (...) azt a részét bírálták, amely a balkáni és Duna-menti államok - beleértve Lengyelországot, Csehszlovákiát és Görögországot is - föderációjának vagy konföderációjának esetleges létrehozására, továbbá a köztük létrehozandó vámunióra vonatkozott, helytállóak. (...) A 'Pravdának' ezek a megállapításai idejében való, értékes és hasznos figyelmeztetésként hangzanak a nem helyénvaló, sőt a népi demokráciákra esetleg káros felbuzdulások ellen" - mondta Dimitrov.¹⁵⁶

1948. február 10-én szovjet kérésre háromoldalu bolgár-jugoszláv-szovjet megbeszélések zajlottak le a délkelet-európai országok együttműködéséről. A tárgyalásokon a Szovjetuniót Sztálin és Molotov, Bulgáriát Dimitrov, Kolarov és Kosztov, Jugoszláviát pedig Kardelj, Djilas és Bakaric képviselte. Sztálin eredetileg Tito megjelenésére tartott igényt, de a jugoszláv politikus szándékosan nem ment el és maga helyett Kardeljt küldte. Az ekkor zajlott eseményekről egyetlen forrásból alkothatunk képet: Milovan Djilas visszaemlékezéseiből. Djilas leírása szerint a Kardelj?

-----
¹⁵⁶Georgi Dimitrov: A Hazafias Front fejlődése és az előttünk álló feladatok. Előadói beszéd a Hazafias Front II. kongresszusán. (1948. február 2.). In: Georgi Dimitrov: Egységfront, népfrent, szocializmus. Kossuth, 1974. 255., és 274-275. o.

beszélgetés igen feszült légkörben zajlott, Sztálin nem tűrt el-
 lentmondást és nem fogadott el mentegetőzést sem. A szovjet vádak
 nagy része a bolgár küldöttség fejére zuhogott és a következőket
 tartalmazta: 1/ Bulgária és Jugoszlávia Bledben a Szovjetunió
 tudta nélkül, sőt szándékai ellenére kötött egymással szövetségi
 szerződést; 2/ Bulgária föderáció létrehozására törekszik Romá-
 niával, anélkül, hogy Moszkvával konzultált volna, erre utalnak a
 vámunióról és a tervek egyeztetéséről szóló bukaresti megállapo-
 dások; 3/ Dimitrov meggondolatlan kijelentéseket tett a sajtó
 előtt egy kelet-európai föderációról, ráadásul a nyilatkozat után
 a világ azt hihette, mintha mindez a Szovjetunió beleegyezésével
 történne 4/ a bolgár és a jugoszláv vezetők titkolózva cseleksze-
 nek, Moszkvát gyakran kész helyzet elé állítva. Kifejezetten Ju-
 goszláviának szólt az a felháborodott sztálini kijelentés, hogy
 Albánia és Jugoszlávia kormányai a közelmúltban megállapodtak
 jugoszláv katonai egységek albán területekre küldéséről egy eset-
 leges görög, vagy más imperialista támadás kivédésére. Sztálin
 felhívta Kardelj figyelmét Albánia független állami státusára és
 a várható nemzetközi bonyodalmakra. Görögországról szólva pedig
 kételkedett abban, hogy az Egyesült Államok és Anglia teret en-
 gednének a Mediterráneumban, különösen mert a Szovjetuniónak
 nincs is elég erős flottája, amivel támogatást tudna nyújtani.
 Éppen ezért a legjobb az lenne, ha a görög felkelés minél előbb
 befejeződne. Molotov ezen kívül kifogásolta a bolgár-jugoszláv
 szerződés azon kitételét, hogy a felek támogatnak minden akciót
 az agresszió tűzfészkei ellen. Sztálin úgy vélte, hogy ez a ki-
 fejezés így megelőző háborúként értelmezhető s ily módon csak az
 ellenség malmára hajtja a vizet.

A bolgár és a jugoszláv delegáció a rájuk zúduló vádak közben alig jutott szóhoz. A bolgárok kifejtették, hogy a bledi megállapodás nem volt véglegesnek tekinthető és egyébként is megküldték a szövegét Moszkvába, ahol mindössze az egyezmény érvényességét kívánták 20 évre korlátozni, de egyéb észrevétel nem érkezett. A bolgár-román szerződés tervezete is eljutott a szovjet fővárosba, ahol azt kérték csupán, hogy határozzák meg pontosan az agresszor kilétét, aki ellen segítséget nyújtanak egymásnak. Ami a gazdasági megállapodásokat illeti, mind Bulgáriának, mind pedig Romániának óriási szüksége van az együttműködésre. Kardelj elismerte, hogy ebben a konkrét kérdésben az Albániába küldendő jugoszláv egységeket illetően valóban nem konzultáltak Moszkvával és azt hibának tartja. Sztálin nem elégedett meg ennyivel, kijelentette, hogy a Szovjetunió háta mögött való politizálás egy tudatos irányvonal Belgrádban.

Sztálin a beszélgetés folyamán felvázolta, hogy milyen elképzelései vannak a délkelet-európai országokra vonatkozóan. Mint láttuk, mereven elutasította egy bolgár-román föderáció lehetőségét, viszont erőteljesen szorgalmazta ugyanezt Bulgária és Jugoszlávia vonatkozásában. "Egy vámunió, egy föderáció Románia és Bulgária között - ez nonsense - mondta Sztálin - egy föderáció Jugoszlávia, Bulgária és Albánia között, ez más kérdés. Itt léteznek történelmi és más kötelékek. Ez az a föderáció, amelyet létre kell hozni, és minél hamarabb, annál jobb. Igen, minél hamarabb, annál jobb - rajta, ha lehet, holnap! (...) Állapodjanak meg róla azonnal." Mikor Kardelj közbevetette, hogy a jugoszláv-albán föderáció már tulajdonképpen alakulóban van, Sztálin mérsékletre intette, mondván, hogy előbb a bolgár-jugoszláv állam-

szövetséget kell létrehozni, majd ketten együtt lépnének föderációra Albániával. A továbbiakban pedig közölte, hogy a Szovjetunió úgy gondolja: föderációt kellene kialakítani Románia és Magyarország, illetve Lengyelország és Csehszlovákia részvételével.¹⁵⁷

Arról, hogy a Szovjetunió erőteljesen szorgalmazta a bolgár-jugoszláv föderáció létrehozását, még két forrásból értesülhettünk. Egyrészt írt erről Edvard Kardelj az emlékirataiban, másrészt erre utalt a jugoszláv belügyminiszter, Rankovics egy 1949 januári beszéde is a Szerb KP II. kongresszusán. Rankovics a föderáció történetéről szólva elmondta, hogy a kérdést először Jugoszlávia vetette fel, de akkor, 1945 elején a terv nem valósulhatott meg az angol és amerikai ellenkezés miatt, valamint mert Bulgária még nem írta alá a békeszerződést. "A szövetség kérdése újból felvetődött Blédben, s határozat született, hogy a jövőben minden szükséges intézkedést meg kell tenni a föderáció megvalósítása érdekében. Azonban a Jugoszlávia és vezetői ellen készülő kampánnyal kapcsolatban egészen váratlanul halaszthatatlannak kezdték feltüntetni a szövetség kérdését. Mi nemcsak hogy a szövetséget nem elleneztük, de megvalósítását sem. De hogyan lehet megteremteni a szövetséget, ha a bolgár Központi Vezetőség még csak meg sem kísérelte annak megállapítását, hogy mi az igazság, hanem kezdettől fogva magáévá tette a Pártunk és országunk ellen emelt idéetlen, rágalmazó vádakát? Ebben a légkörben és ebben a helyzetben a szövetség kérdésének hevenyészett kitűzése

-----

¹⁵⁷Milovan Djilas: *Conversations with Stalin*. id. kiad. 171-186. o., az idézet a 177. oldalon található. Lásd még Edvard Kardelj: *Reminiscences...* id. mű 95. és 97. o.

nyilvánvalóan nem a délszláv népek közeledését, hanem az új Jugoszlávia megbontását a viszály szítását szolgálta a délszláv népek között, mert miféle szövetség volna az, amelyben a bolgár Központi Vezetőség Jugoszlávia jelenlegi Központi Vezetőségének és kormányának megdöntését követelné?:¹⁵⁸

Az 1948 februári moszkvai tárgyalásokat követően a föderáció kérdése minden vonatkozásban lekerült a napirendről. Bolgár és jugoszláv vezető politikusok még egyszer-egyszer kifejezték rokonszenvüket az elképzelés kapcsán, de a gyakorlati megvalósulás lehetősége egyre elérhetetlenebb távolságba került. Ezt a látszólag hirtelen fordulatot, amely az oly ígéretesen induló föderációs tervek kudarcához vezetett, több tényező egyidőben jelentkező hatása váltotta ki. A nagyhatalmak kapcsolatának megromlása és az esetleges háború réme lehetetlenné tette a második világháború után kialakult délkelet-európai status quo megváltoztatását. Egy a kommunista pártok vezetése alatt álló balkáni föderáció mindenképpen a Szovjetunió pozícióinak erősödését jelentette volna a Balkánon, ezért Moszkva kezdetben melegen támogatta az ezirányú lépéseket. A Jugoszláviával való nézeteltérések kialakulása azonban a kérdés átértékelésére készítette a szovjet diplomáciát. A szocializmus építésének sztálini modelljét elutasító, a Moszkvától függetlenedni törekvő Jugoszlávia vezetésével létrejövő balkáni föderáció ugyanis a szovjet felfogás szerint nemhogy nem növelte volna a Szovjetunió biztonságát, de egyenesen újabb veszélyforrást hozott volna létre. Arról nem is beszélve,

-----
¹⁵⁸Rankovics beszédét a Borba 1949. január 20-i száma közölte. In: Harcunk az igazságért... id. mű 84-85. o., valamint Edvard Kardelj: Reminiscences ... id. mű 97. o.

ha ez a tömb kibővült volna Romániával és esetleg Magyarországgal. A Szovjetunió számára tehát előnyösebbnek tűnt, hogy a népi demokráciák és saját biztonságát a Moszkva és az egyes államok között külön-külön kötött bilaterális szerződések rendszerével valósítsa meg és ezzel egyidejűleg meggátolja egy föderáció létrejöttét. Ezért 1948 januárjának közepén, amikor Sztálin dönthetett a jugoszláv konfliktus kirobbantása mellett, megváltoztatta korábbi álláspontját a délkelet-európai föderációkat illetően. Tartózkodásra kezdte inteni Belgrádot az Albániához fűződő kapcsolatainak alakításában, s ugyanakkor hirtelen halaszthatatlannak tüntette fel a bolgár-jugoszláv föderáció megvalósítását. Helyese mérte fel, hogy a bolgár pártvezetés követni fogja a Moszkvában erősödő Tito-ellenes irányvonalat, ekkor pedig remélni lehetett, hogy rajtuk keresztül, valamint támaszkodva a Moszkva mellett kiálló jugoszláv kommunistákra, befolyásolni lehet a létrejövő bolgár-jugoszláv államszövetség bel- és külpolitikáját. Belgrádban természetesen tisztában voltak azzal, hogy ez az eshetőség számukra milyen következményekkel járhat. Ugy érezték, hogy Bulgária csatlakozásával 'trójai faló' kerülne az országba, s ez a meggyőződésük a Szovjetunióval való nézeteltérések éleződésével párhuzamosan egyre szilárdabbá vált. A konfliktus nyílt kirobbanásával és a bolgár párt állásfoglalásával azután mindenfajta föderációs terv teljesen realitását veszítette, s ugyanez volt a helyzet albán vonatkozásban is. A Jugoszláviát elítélő népi demokráciák felsorakoztak a Szovjetunió mögött. Tudomásul vették, hogy a föderációk létrehozásának történelmi lehetősége az adott viszonyok között megszűnt, s átadta helyét a bilaterális szerződésekkel megalapozott kapcsolatrendszernek.

I. sz. melléklet

Az állampolgárság kérdése: Az állampolgárság szabályozásáról szóló rendelet, amely 1945. március 30-án jelent meg, II. szakaszában kimondta, hogy nem tekintendők román állampolgárnak azok az észak-erdélyi lakosok, akik 1940. augusztus 30. után "idegen állampolgárságért optáltak", valamint azok sem, akik "önként beléptek valamely állam katonai alakulatába, amellyel Románia hadiállapotban van, vagy akik valamely idegen katonai vagy félkatonai alakulathoz csatlakoztak". Mivel a bécsi döntéssel nemzetközi jogi aktussal Magyarországhoz csatolt Észak-Erdélyben több száz-ezer magyar nemzetiségű lakos kérte a magyar állampolgárságot és a magyar hadseregbe erről a területről is besorozták a férfilakosságot, ahol az önkéntesség elbírálása legalábbis vitatható, a rendelet széles tömegeket fosztott meg az állampolgárság nyújtotta jogbiztonságtól. A Magyar Népi Szövetség állandó közbenjárása és nemzetközi diplomáciai tárgyalások után a rendelkezést 1945 decemberében módosították. Érvénytelenítették az 1940. augusztus 30. utáni optálásokat és kegyelemben részesítették azokat, akik tiltott módon lépték át Dél-Erdély határát és az északi területen telepedtek le. Ezek a személyek megkapták a román állampolgárságot. A magyar hadseregben kötelező katonai szolgálatot teljesítők, valamint a magyar állami szolgálatban léptek is visszakapták román állampolgárságukat. Továbbra is kizárták azonban azokat, akik Észak-Erdély területét a magyar csapatok visszavo-

nulásakor önként hagyták el. Az önkéntesség itt is nehezen volt megállapítható s ez számos visszaélésre adott alkalmat. A kérdést véglegesen csak 1947 májusában sikerült csak rendezni. Lásd: Erdély, 1945. ápr. 4., Falvak Népe, 1946. január 13. és február 24.

A CASBI tevékenység körüli problémák: Az Ellenséges Vagyontokat Kezelő és Ellenőrző Intrézetet (CASBI) a Radescu-kormány hozta létre egy 1945. február 10-én kiadott rendeletével. Az intézmény az Egyesült Nemzetekkel a román fegyverszünet idején hadban álló államok és polgáraik tulajdonát képező, de Románia területén levő javak nyilvántartásba vételére és kezelésére jött létre. A rendelet kimondta az un. "vélelmezett ellenségek" javainak zárolását is, amely kitétel az 1944. szeptember 12. előtt vagy után Németországba vagy Magyarországra menekültekre vonatkozott. A rendelet tömegesen sujtotta a nagy részben rendezetlen állampolgárságú magyar nemzetiségű lakosságot, ráadásul a végrehajtása során gyakran nem is vizsgálták a lakóhely elhagyására kényszerítő egyéni indokokat. A kérdést csak 1946 november végén rendezték, amikor törvény rögzítette, hogy a CASBI-rendelet nem alkalmazható a magyar állam és a magyar állampolgárok javaira, valamint azon román állampolgárok tulajdonaira, akik 1944. szeptember 12-én és azután Németország, Magyarország vagy az általuk megszállt területeken tartózkodtak. Ezeket a javakat visszaadták eredeti tulajdonosaiknak. Lásd: A nemzetiségek egyenjogúsításának útján. A nemzetiségi jog fejlődése a népi demokratikus Romániában (1944. szeptember 2.-1948. április 13.). Kossuth 1983. 56-57. és 103-104. o.

A 645. sz. un. "visszaperlési" törvényről: Az 1945. augusztus 15-én megjelent törvény az 1940. augusztus 30. és 1944. októ-

ber 25. között létrejött pénzügyi ügyleteket felülvizsgálhatónak nyilvánította, ha 1/ a felperes Észak-Erdély területén tartózkodott, nemzeti, faji vagy demokráciaellenes üldöztetés áldozata lett 2/ Észak-Erdélyben betöltött állásából elbocsátották, fizetésének, nyugdíjának folyósítását beszüntették és az ügylet lebonyolítására családjának eltartása érdekében kényszerült 3/ az ügylet folytán 25%-os kárt szenvedett. A törvény a román lakosság számára lehetővé tette, hogy Észak-Erdélybe visszatelepülve visszakapja eladott vagy elcserélt ingatlanát, azon az áron, amelyért eladta. A száguldó infláció következtében azonban ez az összeg 1945-ben már a perköltségeket sem fedezte. A törvény nem adott lehetőséget a Dél-Erdélybe visszatelepülő magyar nemzetiségű lakosoknak ingatlanuk visszaperlésére, annál is kevésbé, mert azt már a CASBI lefoglalta. A törvényt a MNSZ sorozatos sürgetésére 1946. szeptember 2-án felfüggesztették október 1-ig, majd 1946. október 16-án módosították. Az új rendelkezés szerint nem jogosult visszaperlésre az, aki a vételár 75%-át befektette vagy csereüzlete kötött. Elismerik viszont azok visszaperlési jogát, akiket az ügyletek lebonyolítására a Dél-Erdélyben uralkodó diktatúra kényszerített. Lásd: *uo.* 52-53.

A földreform végrehajtásáról: A Groza-kormány 1945. március 22-én megjelent földreformrendelete kisajátítandónak ítélte a német állampolgárok, háborús bűnösök földjeit, a holtkézi javaikat, az 50 hektáron felüli mezőgazdasági területeket, azok földjeit, akik az Egyesült Nemzetek elleni harcra önként jelentkeztek és 10 hektárig mindazok földjeit, akik az előző 7 évben nem művelték azt. A földreform végrehajtása során a helyi földosztó bizottságok kezében, amelynek összeállításánál általában a magyar

nemzetiséget háttérbe szorították, sok esetben visszaélésre adott lehetőséget a rendelet II. fejezet c) és d) pontja. Ezek ugyanis kimondták, hogy elkobzandó mindazon személyek földbirtoka, akik Romániával hadban álló ország területére menekültek, valamint azoké, akik az országból távol vannak. A helyi hatóságok a magyar nemzetiségű lakosság kárára teljesen szubjektíven értelmezték a "menekültek" illetve a "távollevők" fogalmát és több százezer magyar kisbirtokost fosztottak meg földjétől. Hosszas küzdelem után a törvényt többször módosították, majd 1946. június 13-án új rendeletet adtak ki. A rendelet szerint a vegyes-lakosságú körzetekben szigorúan be kell tartani a juttatásoknál a nemzetiségek közti arányszámokat. Mindazok, akik visszatértek lakhelyükre és nem állapítható meg róluk, hogy együttműködtek a hitlerista Németországgal, visszakapták földjüket. Akinek 10 holdnál kevesebb földje volt, az minden esetben azonnal vissza kellett kapja azt. A visszaadandó földnek 1946. évi termését még azoknak kellett learatni, akik elvetették. Lásd: Népi Egység 1945. március 27. és Falvak Népe 1946. június 30.

A magyar szövetkezetek ügye: Erdélyben 1945-ben több mint kétezer magyar termelési, hitel-, értékesítési és fogyasztási szövetkezet működött. Munkájukat a Kaláka és a Szövetség nevű központok fogták össze Marosvásárhely ill. Kolozsvár székhellyel. A román szövetkezetek a Nemzeti Szövetkezeti Intézetben (INCOOP) tömörültek. Az INCOOP mindent elkövetett annak érdekében, hogy a magyar szövetkezeteket beolvassza és megfossza őket önállóságuktól. Nem látta el őket áruval, megakadályozta, hogy új magyar szövetkezetek alakuljanak vegyes lakosságú községekben, ugyanakkor szorgalmazta román szövetkezetek létrehozását stb. A beol-

vadást visszautasító magyar szövetkezeti mozgalom fokozatosan gazdaságilag tönkrement s végül 1947 augusztusában önállósága bizonyos mértékű megtartásával csatlakozott az INCOOP szervezeti hálójához. Lásd: Falvak Népe 1947. augusztus 31.

Válogatott bibliográfia

A Bolgár Kommunista Párt története. /Szerk. Vaszilev, K./ . Bp., Kossuth K., 1977.

A Demokrata Pártok Blokkjának együttműködési alapokmánya és munkaterve. Brassó, Drum Nou ny., 1946.

A JKP 5. kongresszusának határozatai. Beograd, 1948.

A Jugoszláv Kommunisták Szövetsége rövid története. /Szerk. Colakovic, R., Jankovic, D./ . Novi Sad, Forum, 1963.

A Jugoszláv Kommunisták Szövetsége története. /Irták: Pleterski, J., Kecic, D., .../. Novi Sad, Forum, 1985.

A Jugoszláv Kommunisták Szövetsége. Dokumentumgyűjtemény. H.n., Forum, 1968.

A magyar népi demokrácia története 1944-1962. /Szerk. Balogh Sándor, Jakab Sándor/. Bp., Kossuth K., 1978.

A Magyarországgal kötendő békeszerződés tervezete. /Klly. a Közgazdasági Irodalmi Szemle 7. évf. 8.sz.-ból/. Bp., MNB, 1946.

A nemzetiségek egyenjogúsításának útján /A nemzetiségi jog fejlődése a népi demokratikus Romániában 1944.szept.2.-1948.ápr.13.//Joó Rudolf beszélgetése Demeter Jánossal/. Bp., Kossuth K., 1983.

A nemzetiségi kérdés demokratikus megoldása a Román Népköztársaságban. Bukarest, 1949.

A nemzetiségi politika három éve a demokratikus Romániában. Bukarest, 1948.

A Román Munkáspárt Kongresszusának határozata /1948. feb. 21-23./. Bukarest, RMP, 1948.

A Román Munkáspárt Központi Vezetősége Politbürojának határozata a nemzeti kérdésben. Bukarest, RMP, 1948.

A Román Munkáspárt Központi Vezetőségének határozatai 1948-1950. Bukarest, RMP, 1951.

A Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia, Magyarország, Románia, Bulgária és Albánia kormányainak Jugoszlávia-ellenes agreszív cselekményeit ismertető Fehér Könyv. Belgrád, az FPRY Külügyminisztériuma, 1951.

Alkotmányunk hiteles román és magyar nyelvű szövegei. Bukarest, Állami Könyvkiadó, 1949.

Balogh Edgár: Hidverők Erdélyben 1944-1946. Bp., Kossuth K. 1985.

Balogh Sándor - Izsák Lajos: Pártok és pártprogramok Magyarországon 1944-1948. Bp., Tankönyvkiadó, 1971.

Balogh Sándor: A népi demokratikus Magyarország külpolitikája 1945-1947. A fegyvereszünet-től a békeszerződésig. Bp., Kossuth K. 1982.

Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon 1945-1947. Bp., Kossuth K. 1975.

Benes, Eduard: FROM Munich to New War and New Victory. Memoirs of Dr. --. Houghton Mifflin Co., Boston, The Riverside Press, Cambridge, é.n.

Benes, Edvard Dr.: Sest let exilu a druhé světové války. Recí, projevy a dokumenty z 1938-1945. Praha, Druztevni Práce, 1946.

Boll, M.M.: Reality and Illusion: The Allied Control Commission for Bulgaria as a Cause of the Cold War. East European Quarterly. 1984. 4.sz. 417-436.p.

Brzezinski, Zbigniew K.: How the Cold War Was Played. Foreign Affairs, 1972. okt. 181-209.p.

Central and South East Europe 1945-1948. /Ed. R.R. Betts/. London, Royal Institute of International Affairs, 1950.

Cherestesiu, Victor: Románok és magyarok. A Pécsi Tudomány Egyetem Kisebbségi Intézetének kiadványa. Pécs, Kultura Ny. 1948.

Communist Power in Europe 1944-1949. /Ed. M. McCauley/. London, Macmillan Press Ltd., 1977.

Csatári Dániel: Forgószélben. /Magyar-román viszony 1940-1945/., Bp., Akadémia K., 1968.

Csatári Dániel: Román-magyar kapcsolatok. Történelmi vázlat. Bp., Kossuth K., 1958.

Csatári Dániel: Románia története a XIX-XX. században. Bp., Tankönyvkiadó, 1972.

Dallin, D. F.: Russia and Postwar Europe. New Haven, Yale Univ. Press, 1948.

Davis, L. E.: The Cold War Begins: The Soviet-American Conflict over Eastern Europe. Princeton, Princeton Univ. Press, 1974.

Deborin, G. A.: Mezsdunarodnije otnosenyija i vnyesnyaja polityika Szovjetszovo Szozuza. 1945-1949. Moszkva, IMO, 1958.

Dedijer, V.: Jugoszláv-albán kapcsolatok. Novi Sad, 1950.

Dimitrov, G.: Egységfront, népfrent, szocializmus. Bp., Kossuth K., 1974.

Dimitrov, G.: Izbranniye proizvedenyija.
Moszkva, 1957.

Dimitrov, Georgi: Recsi, dokladi, sztatii.
3. tom 1942-1947. Szofia, Izd. na BRP, 1947.

Djilas, Milovan: Conversations with Stalin.
New York, 1962.

Dokumenti o vrazsgyebnoj i agreszszivnoj
polityike jugoszlavszkovo pravityelsztva po otno-
senyiju k Narodnoj Reszpublike Bolgarii. Szofia,
Minisztersztvo Inosztrannih Del NRB, 1952.

Erdély története I-II-III. Bp., Akadémia
K., 1986.

Erdély története I-II. Bukarest, RNK
Akadémiai Kiadója, 1964.

Fischer-Galati, S.: The New Rumania: From
People's Democracy to Socialist Republic.
Cambridge - Massachusetts, The MIT Press, 1967.

Fogarasi Béla: Világháború, békeelőkészítés
és nemzeti kérdés. Társadalmi Szemle, 1946. 3.sz. ✓
184-192.p.

Foreign Relations of the United States.
Diplomatic Papers. 1945. 2. vol. General: Politi-
cal and Economic Matters. Washington, US Gov.
Print. Office.

Foreign Relations of the United States.
Diplomatic Papers. 1946. 2.vol. Council of Foreign
Ministers. Washington, US Gov. Print. Office,
1970.

Foreign Relations of the United States.
Diplomatic Papers. 1946. 6.vol. Eastern Europe and
the Soviet Union. Washington, US Gov. Print.
Office, 1969.

Foreign Relations of the United States.
Diplomatic Papers. 1948. 4. vol. Eastern Europe,
The Soviet Union. Washington, US Gov. Print.
Office, 1974.

Foreign Relations of the United States.
Diplomatic Papers. The Conference of Berlin /The
Potsdam Conference/ 1945. I-II. Washington, US.
Gov. Print. Office, 1960

Foreign Relations of the United States.
Diplomatic Papers. The Conferences at Malta and
Jalta. Washington, US Gov. Print. Office, 1955

Fraseri, K.: Isztorija Albanyii. Tyirana,
1964.

Frunza, Victor: Istoria Partidului Commu-
nist Roman 1-2. Arhus, 1984., Nord.

Fülöp Mihály: A Külügyminiszterek Tanácsa
és a magyar békeszerződés. Külpolitika, 1985.
4.sz. 124-165.p.

Gerelyesné Dian Éva: Harmincéves a magyar-
román barátsági, együttműködési és kölcsönös
segítségnyújtási szerződés. Külpolitika, 1978.
1.sz. 101-109.p.

Gerelyesné Dian Éva: Petru Groza politikai
pályája 1945 utáni dokumentumok tükrében. Századok
119., 1985. 5-6.sz. 1272-1345.pp.

Gheorghii Dimitrov in Romania. Bucuresti,
Ed. de Ministerul Informatiilor, 1948.

Gheorghiu-Dej, Gh. - Pauker, Ana - Luca,
V.: A forradalmi marxizmus elveinek elárulása.
H.n., RMP kiad., Ateliere Grafice, 1948.

Gheorghiu-Dej, Gh.: A Román Kommunista Párt
álláspontja a sovinszta és revizionista áramla-
tokkal kapcsolatban. Sibiu, RKP kiad., 1946.

Gheorghiu-Dej, Gh.: A román kormányküldöttség álláspontja a békeértekezlettel kapcsolatban. H.n., RKP kiad., 1946.

Gheorghiu-Dej, Gh.: Általános politikai jelentés a Román Munkáspárt kongresszusán /1948. feb. 21-23./.. H.n., RMP kiad. 1948.

Gheorghiu-Dej, Gh.: Articole si cuvintari. Ed. 4., Bucuresti, Ed. de Stat Pentru Literatura Politica, 1955.

Gheorghiu-Dej, Gh.: Cikkek és beszédek. Bukarest, RMP kiad., 1951.

Gheorghiu-Dej, Gh.: A Központi Bizottság politikai jelentése. H.n., RKP kiad., 1946.

Ghermani, Dionisie: Die kommunistische Umdeutung der rumanische Geschichte unter besonderer Berücksichtigung des Mittelalter. München, R. Oldenburg Verl., 1967.

Gilberg, Trond: The Communist Party of Romania. In: The Communist Parties of Eastern Europe. New York, Columbia Univ. Press, 1979.

Girenko, Ju. Sz.: Szovjetszko-jugoszlav-szkije otnosenyija. Moszkva, Mezsdunarodnije Otnosenyija, 1983.

Goodman, E.R.: The Soviet Design for a World State. New York, Columbia Univ. Press, 1961.

Groza P. - Luka L. - Kurkó Gy.: Mit mondott -- -- -- a RMNSZ I. kongresszusán? H.n., 1945., Közp. Int. Biz.

Groza Péter emlékére. Bp., Kossuth K., 1984.

Harc a hatalomért. Az európai népi demokratikus forradalmak válogatott dokumentumai III. köt. NDK, Románia. Bp., ELTE Sokszt. 1979.

Harcunk az igazságért. Novi Sad, Testvériség - Egység K., 1950.

Hardi Róbert: A magyar-román viszony új utakon. Új Magyarország, 1945. júl. 3.

Hardi Róbert: Román-magyar kereskedelmi kapcsolatok. Új Magyarország, 1946. jún. 18.

Hodzsa, Enver: Albánia a szocializmus útján. /Az Albán Munkapárt I. és II. kongresszusán elhangzott központi beszámolók/. Bp., Szikra, 1953.

Hodzsa, Enver: Szo Sztalinim. Voszpominyija. Tyirana, gyekehr 1979.

Ionescu, Ghita: Communism in Rumania 1944-1962. London, Oxford Univ. Press, 1964.

Ionescu, Ghita: The Break-up of the Soviet Empire in Eastern Europe. Baltimore, 1965.

Isztoricseszkite resenyija v Bled. Szofia, Minisztersztvo na Informacijata i na Izkusztvata, é.n.

Isztorija na Bölgarszkata Kommuniszticeseszkata Partija. Kratok ocserk. /Red. Dimitrov, H., Radev, G./. 3. izd. Szofia, Izd. na BKP, 1969.

Iz vzaimootnosenijata na balkanszkite narodi. /Red. N. Todorov/. Szofia, 1966.

Janics Kálmán: A hontalanság évei. A szlovákiai magyar kisebbség a második világháború után. 1945-1948. München, Európai Protestáns Szabadegyetem. 1979.

Jemnitz János: A Magyarországi Szociáldemokrata Párt külpolitikai irányvonalának alakulásához /1945-1948/. Történelmi Szemle, 1965. 2-3.sz. 133-199.p.

Jóó Rudolf: Nemzeti és nemzetiségi önrendelkezés, önkormányzat, egyenjogúság. Bp., Kossuth K., 1984.

Kardelj, Edvard: Reminiscences. The Struggle for Recognition and Independence: The New Yugoslavia, 1944-1957. London, Blond & Briggs, 1982.

Kardelj, Edvard: Az új Jugoszlávia útja. Cikkek és beszédek az 1941-1945. évi Népfelszabadító harc idejéből. Noviszád, Testvériség - Egység K., 1950.

Kende István: Forró béke - hidegháború. A diplomáciai kapcsolatok története 1945-1956. Bp., Kossuth K.

Kertesz, Stephen D.: The Fate of East Central Europe. Hopes and Failure of American Foreign Policy. Notre Dame, Notre Dame Univ. Press, 1956.

King, Robert R.: A History of the Romanian Communist Party. Stanford, Hoover Inst. Press, 1980.

King, Robert R.: Minorities under Communism. Nationalities as a Source of Tension among Balkan Communist States. Massachusetts, Harvard Univ. Press, 1973.

Konsztitucija i osnovnije zakonodatyelnije akti Csehoszlovackoj Reszpubliki. Moszkva, 1955.

Konsztitucija i osnovnije zakonodatyelnije akti Narodnoj Reszpubliki Bolgarii. /Red. N. P. Farberov/. Moszkva, Izd. Inosztranoj Lityeraturi, 1950.

Konsztitucija i osnovnije zakonodatyelnije akti Ruminszkoj Narodnoj Reszpubliki. Moszkva, Izd. Inosztr. Lit., 1954.

Konsztyitucija i osnovnije zakonodatyelnije akti Fegyeryativnoj Narodnoj Reszpubliki Jugoszlavii. Moszkva, 1956.

Koszev, D. - Hrisztov, H. - Angelov, D.:
Bulgária története. Bp., Gondolat K., 1971.

Kovács Imre: Magyarország megszállása
/1942-1947/. Toronto, Vörösváry, 1979.

Lahav, Yehuda: Soviet Policy and the
Transylvanian Question 1940-1946. Research Paper
No.27. of the Soviet and East European Research
Centre, Hebrew Univ. of Jerusalem, 1977. /In:
Irodalmi Ujság, 1979. 1-2.sz. 9-13.p./

Lendvai, Paul: Eagles and Cobwebs.
Nationalism and Communism in the Balkans. New
York, Doubleday and Co. Inc. 1969.

Lipcsey Ildikó: A romániai Magyar Népi
Szövetség 1944-1948. Történelmi Szemle, 1986,
1.sz. 96-117.p.

Lipcsey Ildikó: Két évszázad román
történelme Patrascanu műveiben. Történelmi Szemle,
1976. 3.sz. 520-529.p.

Lipcsey Ildikó: Réczei László feljegyzései
1945 márciusi romániai megbeszéléseiről.
Történelmi Szemle, 1984. 4.sz. 617-627.p.

Luca, Vasile: Románia Népköztársaság.
Bukarest, RMP, 1948.

Lundestad, G.: The American Non-political
towards Eastern Europe, 1943-1947. Tromsø - Oslo -
Bergen Universitetsforlaget & New York, Humanities
Press, 1975.

Magyarország a XX. században. /Balogh S. -
Gergely J. - Izsák L. - Jakab S. - Pritz P. -
Romsits I./. Bp., Kossuth K., 1985.

Magyarország és Kelet-Európa /A magyarság
kapcsolatai a szomszéd népekkel/. Bp., Officina,
1947. ✓

Maresalul Tito in Romania. Bucuresti, Ed.
de Ministerul Informatiilor, 1947.

Maurer, I. G.: Románia a békekonferencián.
-- nyilatkozata az 'Agerpress' sajtóügynökség
számára. H.n., RKP kiad., 1946.

Molotov, V. M.: Voproszi vnyesnyej
polityiki. Recsi i zajavlenyija. Aprelj 1945 g. -
ijuny 1948 g. Moszkva, 1948.

Niri, Karol: Ot egyinivo rabocsevo fronta -
k egyinoj partyii rabocsevo klassza Ruminyii.
Aprel 1944 g - fevral 1948 g. Buhareszt, 1972,
Izd. Akad.

O rumino-ruszszkih i ruszszko-ruminszkih
szvjazah. Moszkva, 1960.

Olejnyik, I. K.: Pobeda szocializma v
Ruminyii. Moszkva, 1962.

Paál Jób: Beszélgetés Groza Péterrel.
Debrecen, 1946.

Patrascanu, Lucretiu: Scrieri, articole,
cuvintari 1944-1947., Bucuresti, Ed. Politica,
1983.

Roberts, H.L.: Rumania. Political Problems
of an Agrarian State. New Haven - London, Yale
Univ. Press - Oxford Univ. Press, 1951.

Románia békepolitikája és viszonya a
szomszéd országokhoz. Bp., Román Tájékoztatásügyi
Minisztérium, 1947.

Romania. 40 Years /1944-1984/. /Ed.
Georgescu, V./, The Washington Papers 115., 1985.
XI.

Ruff Mihály: Viták a magyar külpolitika
irányelveiről 1946 tavaszán. Elméleti és Módszer-
tani Közlemények, 1971. 7.sz. 71-88.p.

Seton-Watson, Hugh: The East European
Revolution. London, Methuen and Co., 1950.

Seton-Watson, Hugh: The Pattern of Communist Revolution. London, Methuen and Co., 1953.

Staar, Richard F.: Communist Regimes in Eastern Europe. Stanford, Hoover Inst. Press, 1977.

Szenczei László: Magyar-román kérdés. Bp., Officina, 1946.

Szovetscsanyije Minyisztrov inoszttrannih gyel voszmi goszudarsztv v Varsave. / 23-24 ijunja 1948. g./. Moszkva, 1948.

Szovjetszko-anglijszkije otnosenyija vo vremja Velikoj Otyecsesztvennoj Vojni, 1941-1945. /Dokumenti i matyeriali/ 1-2. tom. /Red. G.P. Kinin/. Moszkva, Politizdat, 1983.

Szovjetszko-bolgarszkie otnosenyija 1944-1948 gg. Dokumenti i matyeriali./Red. L. F. Iljicsev/. Moszkva, Izd. Polityicseszkoj Lityeraturi, 1969.

Szovjetszko-csehoszlovackije otnosenyija vo vremja Velikoj Otyecsesztvennoj vojni. 1941-1945 gg. Dokumenti i matyeriali. Moszkva, 1960.

Szovjetszko-csehoszlovackije otnosenyija. 1945-1960. Dokumenti i matyeriali. Moszkva, 1972.

Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény. 2. kiad. Bp., Kossuth K., 1972.

Teherán, Jalta, Potsdam. Dokumentumgyűjtemény. 2. kiad., Bp., Kossuth K., 1972.

The Foreign Office and the Kremlin. British Documents on Anglo-Soviet Relations, 1941-45. /Ed. Gross, G./. Cambridge Univ. Press XI., 1984.

The International Politics of Eastern Europe. /Ed. Charles Gati/. New York-Washington - London, Praeger, 1976.

The Politics of Ethnicity in Eastern Europe. /Ed. G. Klein, M. J. Reban/. New York, Columbia Univ. Press Boulder, 1981.

Tito, Joszip Broz: Az új Jugoszlávia építése. 1-2., 1949-1952. Noviszád, Bratsztvo-Jegyinsztvo.

Tito, Joszip Broz: Political Report of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia. Beograd, 1948.

Truhanovszkij, V. G.: Vnyesnyaja polityika Anglii vo vremja vtoroj mirovoj vojni. Moszkva, 1965.

Ulam, A. B.: Expansion and Coexistence. The History of Soviet Foreign Policy, 1917-1967. New York - Washington, Praeger VIII., 1971.

Várkonyi Péter: Magyar-amerikai kapcsolatok 1945-1948. Bp., Kossuth K., 1971

Vásárhelyi Miklós: A párizsi békekonferencia eredményei. Társadalmi Szemle, 1946. 11.sz. 805-817.p.

Vásárhelyi Miklós: Román belpolitika a moszkvai fegyverszünetől a moszkvai döntésig. Új Magyarország, 1946. feb.3.

Vida István: A Független Kisgazdapárt politikája 1944-1947. Bp., Akadémia K., 1976.

Vnyesnyaja polityika Szovjetszkovo Szojuza. Moszkva, Goszpolizdat, 1945 g. 1949-ben, 1946 g. 1952-ben, 1947 g. 1952-ben, 1949 g. 1953-ban.

Vönsna politika na Narodna republika Bölgaria. Szbornik ot dokumenti i materiali. 1-2. tom. /Glav. red. G. Grozev/. Szofia, Nauka i izkusztvo, 1970-1971.